

POSTĘPOWANIE NIEPROCESOWE

Edyta Gapska, Joanna Studzińska

BIBLIOTEKA SĄDOWA

3. WYDANIE

PIKTOGRAMY

wskazują ważne elementy
książki i ułatwiają
ich odnalezienie

Ważne

Przykłady

Podstawa prawna
Kontekst prawny

Pytania
Zadania

Rozwiązania
Odpowiedzi

Stanowisko stron
Pogląd

Orzecnictwo

Literatura

Historia

Nowe przepisy

POSTĘPOWANIE NIEPROCESOWE

Edyta Gapska, Joanna Studzińska

BIBLIOTEKA SĄDOWA

3. WYDANIE

Stan prawny na 1 października 2020 r.

Recenzent

Dr hab. Kinga Flaga-Gieruszyńska, prof. USz

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Kinga Zając

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne rozdziały napisały:

Edyta Gapska – rozdz. 1, 5, 7, 9, 10, 12, 13.8, 15, 16

Joanna Studzińska – rozdz. 2, 3, 4, 6, 8, 11, 13 , 13.1–13.7, 14, 17, 18

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8223-105-2

3. wydanie

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluger.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
---------------------	----

Część I

Rozdział 1

Postępowanie nieprocesowe w strukturze postępowania cywilnego	23
1.1. Rys historyczny	26
1.1.1. Geneza i rozwój postępowania nieprocesowego	26
1.1.2. Kształtowanie się postępowania nieprocesowego w ustawodawstwie polskim	30
1.2. Charakterystyka postępowania nieprocesowego	47
1.2.1. Pozycja postępowania nieprocesowego w obecnym systemie postępowania cywilnego	47
1.2.2. Funkcje, cele i istota działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym	48
1.2.3. Stosunek postępowania nieprocesowego do procesu cywilnego	53
1.2.4. Struktura prawna postępowania nieprocesowego	59

Rozdział 2

Zasady i przesłanki postępowania nieprocesowego	63
2.1. Pojęcie zasad obowiązujących w postępowaniu nieprocesowym	68
2.2. Zasady postępowania nieprocesowego	69
2.2.1. Zasada prawa do sądu	70
2.2.2. Zasada prawdy	71
2.2.3. Zasada kontradyktoryjności	76
2.2.4. Zasada dyspozycyjności	79
2.2.5. Zasada równości uczestników postępowania	80
2.2.6. Zasada jawności postępowania	82
2.2.7. Zasada bezpośredniości	85
2.2.8. Zasada swobodnej oceny dowodów	86

2.2.9.	Zasada koncentracji materiału procesowego	88
2.2.10.	Zasada ustności i pisemności	92
2.2.11.	Zasada formalizmu procesowego	93
2.3.	Nadużycie prawa procesowego	94
2.4.	Przesłanki postępowania nieprocesowego	96

Rozdział 3

Sąd i inne organy w postępowaniu nieprocesowym	102
3.1. Sądowy wymiar sprawiedliwości i organy orzekające w postępowaniu nieprocesowym	109
3.1.1. Dopuszczalność drogi sądowej	110
3.1.2. Właściwy skład sądu	114
3.1.3. Instytucja wyłączenia sędziego	117
3.1.4. Właściwość sądu w postępowaniu nieprocesowym	123
3.1.5. Jurysdykcja krajowa sądu w postępowaniu nieprocesowym	136
3.2. Referendarz sądowy	144

Rozdział 4

Podmioty postępowania nieprocesowego	147
4.1. Pojęcie uczestnika postępowania nieprocesowego	155
4.2. Zainteresowany w sprawie. Interes prawny	160
4.3. Uprawnienie bądź obowiązek wzięcia udziału w sprawie	173
4.4. Uczestnik z mocy prawa	180
4.5. Status prawny wnioskodawcy	184
4.6. Skutki niewzięcia przez zainteresowanego udziału w sprawie	192
4.7. Atrybuty uczestnika postępowania	195
4.7.1. Zdolność sądowa uczestnika postępowania	195
4.7.2. Zdolność procesowa uczestnika	200
4.7.3. Rozszerzona zdolność procesowa	203
4.7.4. Zdolność postulacyjna	206
4.8. Reprezentacja uczestnika postępowania nieprocesowego	208
4.8.1. Rodzice	210
4.8.2. Jedno z rodziców (art. 94 § 1 k.r.o.)	212
4.8.3. Opiekun	212
4.8.4. Kurator	215
4.9. Braki w zakresie zdolności sądowej lub procesowej uczestnika postępowania – ustanowienie przedstawiciela	219
4.10. Pełnomocnik uczestnika postępowania	221
4.11. Udział prokuratora, Rzecznika Praw Obywatelskich i organizacji pozarządowych w postępowaniu nieprocesowym	228
4.11.1. Rzecznik Praw Obywatelskich	233
4.11.2. Rzecznik Praw Dziecka	233
4.11.3. Organizacje pozarządowe	234

Rozdział 5

Przedmiot postępowania	239
5.1. Przedmiot postępowania cywilnego – uwagi ogólne	241
5.2. Przedmiot postępowania nieprocesowego	246
5.2.1. Sprawy wszczynane na wniosek	248
5.2.2. Sprawy wszczynane na wniosek, w których sąd może dokonywać czynności z urzędu	251
5.2.3. Sprawy wszczynane z urzędu	252
5.3. Katalog spraw rozpoznawanych w trybie postępowania nieprocesowego	258

Rozdział 6

Czynności procesowe w postępowaniu nieprocesowym	270
6.1. Czynności procesowe w trybie nieprocesowym	273
6.2. Pisma procesowe w postępowaniu nieprocesowym	276
6.3. Doręczenia	292
6.4. Posiedzenia sądowe	302
6.5. Terminy	309

Rozdział 7

Koszty postępowania nieprocesowego	313
7.1. Uwagi wstępne	314
7.2. Zasady ponoszenia kosztów postępowania nieprocesowego	319

Rozdział 8

Wszczęcie i przebieg postępowania	327
8.1. Forma wszczęcia postępowania	331
8.1.1. Wszczęcie postępowania z urzędu	332
8.1.2. Wszczęcie postępowania na wniosek	337
8.1.3. Odrzucenie wniosku	368
8.1.4. Skutki wniesienia wniosku o wszczęcie postępowania nieprocesowego	370
8.1.5. Cofnięcie wniosku	372
8.1.6. Odpowiedź na wniosek	375
8.2. Formy obrony w postępowaniu nieprocesowym	375
8.3. Alternatywne metody rozstrzygania sporów (ADR) w postępowaniu nieprocesowym	379
8.4. Organizacja postępowania	387
8.5. Przebieg postępowania. Przeprowadzenie rozprawy	388
8.6. Prawo do wysłuchania	398
8.7. Odmienności postępowania dowodowego	403
8.8. Koncentracja materiału procesowego. Zastosowanie prekluzji procesowej w postępowaniu nieprocesowym	424
8.9. Zawieszenie i umorzenie postępowania	429

Rozdział 9

Orzeczenia i zarządzenia	434
9.1. Istota orzekania w postępowaniu nieprocesowym	439
9.2. Rodzaje orzeczeń	440
9.2.1. Podział ze względu na kryterium postaci i przedmiotu orzeczenia	440
9.2.2. Podział ze względu na kryterium zakresu rozstrzygnięcia	451
9.2.3. Podział ze względu na kierunek rozstrzygnięcia	472
9.2.4. Podział ze względu na skutki prawne	475
9.3. Nieorzecznicze akty decyzyjne	479
9.4. Zasady orzekania	481
9.4.1. Pojęcie i specyfika zasad orzekania w postępowaniu nieprocesowym	481
9.4.2. Zasady dotyczące przedmiotu orzekania	482
9.4.3. Zasady dotyczące czasu orzekania	506
9.4.4. Zasady dotyczące podstaw orzekania	512
9.5. Atrybuty orzeczeń	519
9.5.1. Prawomocność	519
9.5.2. Wykonalność	528
9.5.3. Skuteczność	530

Rozdział 10

Środki zaskarżenia	533
10.1. Charakterystyka systemu zaskarzania orzeczeń w postępowaniu nieprocesowym	538
10.2. Zasady zaskarzania orzeczeń	543
10.3. Środki odwoławcze i inne środki zaskarżenia orzeczeń nieprawomocnych	554
10.3.1. Apelacja	554
10.3.2. Zażalenie	565
10.3.3. Skarga na orzeczenie referendarza sądowego	569
10.4. Środki zaskarżenia skierowane przeciwko prawomocnym orzeczeniom	576
10.4.1. Skarga kasacyjna	576
10.4.2. Skarga o wznowienie postępowania	587
10.4.3. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia	594
10.5. Orzeczenia zapadające na skutek wniesienia środka zaskarżenia	599
10.5.1. Uwagi ogólne	599
10.5.2. Orzeczenia reformatoryjne	601
10.5.3. Orzeczenia kasatoryjne	602
10.5.4. Rozstrzygnięcia skutkujące utrzymaniem w mocy zaskarżonej decyzji	603

Część II

Rozdział 11

Postępowania z zakresu prawa osobowego	607
11.1. Zagadnienia wspólne postępowań z zakresu prawa osobowego	613
11.2. Postępowanie o uznanie za zmarłego	614
11.2.1. Legitymacja do wszczęcia postępowania. Krąg uczestników	615
11.2.2. Właściwość i skład sądu. Jurysdykcja krajowa	616
11.2.3. Wniosek o wszczęcie postępowania	617
11.2.4. Przebieg postępowania o uznanie za zmarłego	619
11.2.5. Orzeczenie uznania za zmarłego	621
11.2.6. Uchylenie postanowienia o uznaniu za zmarłego	623
11.3. Postępowanie o stwierdzenie zgonu	624
11.3.1. Właściwość sądu. Zgłoszenie wniosku	626
11.3.2. Przebieg postępowania o stwierdzenie zgonu	627
11.3.3. Postanowienie o stwierdzeniu zgonu	628
11.3.4. Uchylenie postanowień orzekających stwierdzenie zgonu	629
11.4. Postępowanie o ubezwłasnowolnienie	631
11.4.1. Legitymacja do wszczęcia postępowania	634
11.4.2. Krąg uczestników postępowania	637
11.4.3. Udział prokuratora i organizacji pozarządowej	638
11.4.4. Właściwość i skład sądu, jurysdykcja krajowa	639
11.4.5. Wszczęcie postępowania. Wniosek	641
11.4.6. Cechy charakterystyczne postępowania	642
11.4.7. Orzeczenie ubezwłasnowolnienia	649
11.4.8. Zmiana lub uchylenie prawomocnego postanowienia o ubezwłasnowolnieniu	651

Rozdział 12

Sprawy z zakresu prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli	654
12.1. Sądowa ochrona w sprawach z zakresu prawa rodzinnego, opiekuńczego i kurateli	667
12.2. Sprawy małżeńskie	675
12.2.1. Udzielenie zezwolenia na zawarcie związku małżeńskiego	675
12.2.2. Zwolnienie z obowiązku złożenia dokumentu potrzebnego do zawarcia małżeństwa	680
12.2.3. Udzielenie zezwolenia na zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika	682
12.2.4. Rozstrzygnięcie o tym, czy okoliczność przedstawiona przez kierownika urzędu stanu cywilnego wyłącza zawarcie małżeństwa	683
12.2.5. Inne sprawy małżeńskie	685

12.2.6.	Podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami	688
12.2.7.	Orzeczenie separacji oraz zniesienie separacji na zgodny wniosek małżonków	695
12.3.	Inne sprawy rodzinne oraz sprawy opiekuńcze	697
12.3.1.	Przepisy wspólne	697
12.3.2.	Sprawy ze stosunków między rodzicami a dziećmi	714
12.3.3.	Sprawy o przysposobienie	736
12.3.4.	Sprawy z zakresu opieki	743
12.3.5.	Sprawy o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką	751
12.3.6.	Sprawy dotyczące wykonywania kontaktów z dzieckiem	761
12.4.	Sprawy z zakresu kurateli	763
12.4.1.	Podstawy materialnoprawne	763
12.4.2.	Kurator <i>nasciturusa</i> (<i>curator ventris</i>)	765
12.4.3.	Kurator dla osoby niepełnosprawnej (<i>curator debilis</i>)	765
12.4.4.	Kurator dla osoby nieobecnej (<i>curator absentis</i>)	767
12.4.5.	Kurator dla dochodzenia ojcostwa	769
12.4.6.	Kurator dla osoby prawnej	770

Rozdział 13

	Postępowania z zakresu prawa rzeczowego	771
13.1.	Ogólne regulacje postępowań z zakresu prawa rzeczowego	782
13.2.	Postępowanie o stwierdzenie zasiedzenia	787
13.2.1.	Legitymacja do złożenia wniosku o stwierdzenie zasiedzenia i uczestnicy postępowania	788
13.2.2.	Przebieg postępowania	793
13.2.3.	Postanowienie o stwierdzeniu zasiedzenia, jego skuteczność i zaskarżanie	794
13.3.	Przepadek rzeczy	796
13.3.1.	Przepadek rzeczy na podstawie przepisów prawa celnego	797
13.3.2.	Przepadek pojazdów	799
13.4.	Zarząd związany ze współwłasnością i użytkowaniem	801
13.5.	Zniesienie współwłasności	805
13.5.1.	Legitymacja do złożenia wniosku i uczestnicy postępowania	807
13.5.2.	Cechy charakterystyczne postępowania	809
13.5.3.	Postanowienie o zniesieniu współwłasności	810
13.6.	Postępowanie o ustanowienie drogi koniecznej	820
13.6.1.	Legitymacja, wnioski i uczestnicy postępowania	823
13.6.2.	Przebieg postępowania o ustanowienie drogi koniecznej	828
13.6.3.	Postanowienie o ustanowieniu drogi koniecznej i jego zaskarżenie	830

13.7.	Postępowanie o ustanowienie służebności przesyłu	831
13.7.1.	Legitymacja i wszczęcie postępowania	835
13.7.2.	Przebieg postępowania	837
13.7.3.	Orzeczenie o ustanowieniu służebności przesyłu i jego skutki	838
13.8.	Postępowanie wieczystoksięgowe	841
13.8.1.	System ksiąg wieczystych w Polsce	844
13.8.2.	Konstrukcja normatywna i informatyzacja postępowania wieczystoksięgowego	851
13.8.3.	Właściwość	855
13.8.4.	Uczestnicy postępowania wieczystoksięgowego	856
13.8.5.	Wszczęcie postępowania	861
13.8.6.	Forma i złożenie wniosku	862
13.8.7.	Kognicja sądu wieczystoksięgowego	873
13.8.8.	Przebieg postępowania	884
13.8.9.	Orzeczenia w postępowaniu wieczystoksięgowym	887
 Rozdział 14		
	Postępowanie w sprawach spadkowych	893
14.1.	Ogólne regulacje postępowań w sprawach spadkowych	901
14.2.	Postępowanie o zabezpieczenie spadku	904
14.2.1.	Legitymacja i wszczęcie postępowania	905
14.2.2.	Postępowanie i orzeczenie w przedmiocie zabezpieczenia spadku	907
14.2.3.	Spis inwentarza	910
14.2.4.	Wykaz inwentarza	916
14.3.	Przyjęcie lub odrzucenie spadku	918
14.4.	Postępowanie o ogłoszenie testamentu	922
14.5.	Wyjawienie przedmiotów spadkowych	926
14.6.	Postępowanie o przesłuchanie świadków testamentu ustnego	928
14.7.	Sprawy dotyczące wykonawcy testamentu	931
14.8.	Zarząd spadku nieobjętego	932
14.8.1.	Właściwość sądu i wszczęcie postępowania	935
14.8.2.	Przebieg postępowania	937
14.8.3.	Orzeczenia i środki zaskarżenia w postępowaniu o zarząd spadku nieobjętego	938
14.9.	Postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku i przedmiotu zapisu windykacyjnego	939
14.9.1.	Legitymacja i wszczęcie postępowania	939
14.9.2.	Przebieg postępowania	942
14.9.3.	Postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku i jego zaskarżenie	947
14.10.	Dział spadku	949
14.10.1.	Właściwość sądu i krąg uczestników postępowania	953

14.10.2. Wymogi wniosku o dział spadku	954
14.10.3. Przebieg postępowania	956
14.10.4. Postanowienie o dziale spadku	960
14.11. Inne sprawy spadkowe (art. 690–691 k.p.c.)	965

Rozdział 15

Sprawy z zakresu przepisów o przedsiębiorstwach państwowych

i o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego	968
15.1. Przedmiot i charakter postępowania	969
15.2. Wszczęcie i przebieg postępowania	973
15.3. Orzekanie w sporach pomiędzy organami przedsiębiorstwa państwowego	977

Rozdział 16

Sprawy z zakresu prawa pracy	979
---	------------

Rozdział 17

Sprawy depozytowe

17.1. Ogólne regulacje postępowania depozytowego	988
17.2. Postępowanie o złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego	991
17.2.1. Legitymacja i wniosek o wszczęcie postępowania	992
17.2.2. Właściwość sądu i przebieg postępowania	994
17.2.3. Postępowanie w przedmiocie złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego	996
17.2.4. Orzeczenie w przedmiocie złożenia do depozytu sądowego	1001
17.3. Zwrot depozytu sądowego	1003
17.4. Wydanie przedmiotu z depozytu sądowego	1005
17.5. Likwidacja niepodjętego depozytu	1006

Rozdział 18

Postępowanie w sprawach rejestrowych

18.1. Ogólne regulacje postępowania rejestrowego	1016
18.2. Właściwość sądu	1020
18.3. Uczestnicy postępowania o wpis do Krajowego Rejestru Sądowego	1021
18.4. Wszczęcie i przebieg postępowania	1022
18.5. Wpis do Krajowego Rejestru Sądowego	1026
18.6. Zaskarżenie wpisu	1029

Wykaz schematów	1031
------------------------------	-------------

WYKAZ SKRÓTÓW

1. Akty prawne – obowiązujące

- d.o.d. – dekret z 7.07.1945 r. o odtworzeniu dyplomów i świadectw z ukończenia nauki (Dz.U. Nr 27, poz. 164 ze zm.)
- d.r.u.d.o. – dekret z 3.02.1947 r. o rejestracji i umarzeniu niektórych dokumentów na okaziciela emitowanych przed dniem 1 września 1939 r. (Dz.U. z 1948 r. Nr 28, poz. 190 ze zm.)
- d.r.u.l.h. – dekret z 10.12.1946 r. o rejestracji i umarzeniu listów hipotecznych, listów długów gruntowych i rentowych, wydanych przed dniem 1 września 1939 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 19)
- d.u.u.d. – dekret z 10.12.1946 r. o umarzeniu utraconych dokumentów (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 20)
- EKPC – Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
- instr. sąd. – zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19.06.2019 r. w sprawie organizacji i zakresu działania sekretariatów sądowych oraz innych działów administracji sądowej (Dz.Urz. MS poz. 138 ze zm.)
- k.c. – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2019 r. poz. 1145 ze zm.)
- k.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.)
- k.k.w. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 523 ze zm.)
- k.m. – ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2018 r. poz. 2175 ze zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.)
- konwencja haska – Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze dnia 25.10.1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528 ze sprost.)
- k.p. – ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 ze zm.)
- k.p.c. – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)

- k.p.k. – ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 30 ze zm.)
- k.r.o. – ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359)
- k.s.h. – ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526 ze zm.)
- k.w. – ustawa z 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. z 2019 r. poz. 821 ze zm.)
- k.wyb. – ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1319)
- MPPOiP – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167, zał.)
- nowela z 5.12.2008 r. – ustawa z 5.12.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 234, poz. 1571)
- nowela z 16.09.2011 r. – ustawa z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 233, poz. 1381)
- nowela z 10.07.2015 r. – ustawa z 10.07.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1311)
- nowela z 4.07.2019 r. – ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.)
- p.a.s.c. – ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 463 ze zm.)
- p.g.k. – ustawa z 17.05.1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2020 r. poz. 276 ze zm.)
- pr. cel – ustawa z 19.03.2004 r. – Prawo celne (Dz.U. z 2020 r. poz. 1382)
- pr. czek. – ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo czekowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 462)
- pr. drog. – ustawa z 20.06.1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 110 ze zm.)
- pr. farm. – ustawa z 6.09.2001 r. – Prawo farmaceutyczne (Dz.U. z 2020 r. poz. 944 ze zm.)
- pr. kons. – ustawa z 25.06.2015 r. – Prawo konsularne (Dz.U. z 2020 r. poz. 195 ze zm.)
- pr. not. – ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1192 ze zm.)
- pr. pras. – ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914 ze zm.)
- pr. przed. – ustawa z 6.03.2018 r. – Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2019 r. poz. 1292 ze zm.)
- pr. spół. – ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2020 r. poz. 275 ze zm.)
- pr. stow. – ustawa z 7.04.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2019 r. poz. 713 ze zm.)
- pr. upadł. – ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1228 ze zm.)
- pr. weksl. – ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 160)
- pr. zgrom. – ustawa z 24.07.2004 r. – Prawo o zgromadzeniach (Dz.U. z 2019 r. poz. 631)
- p.u.s.p. – ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 365 ze zm.)
- reg. sąd. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18.06.2019 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. poz. 1141 ze zm.)
- r.e.g.b. – rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z 29.03.2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (Dz.U. z 2019 r. poz. 393)

- r.k.s.t. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 26.04.2016 r. w sprawie trybu zakładania i udostępniania konta w systemie teleinformatycznym obsługującym postępowanie sądowe (Dz.U. poz. 637 ze zm.)
- r.k.w. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 17.09.2001 r. w sprawie prowadzenia ksiąg wieczystych i zbiorów dokumentów (Dz.U. Nr 102, poz. 1122 ze zm.)
- r.k.w.s.t. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 15.02.2016 r. w sprawie zakładania i prowadzenia ksiąg wieczystych w systemie teleinformatycznym (Dz.U. poz. 312 ze zm.)
- r.w.f.p.p. – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 5.04.2012 r. w sprawie określenia wzorów i sposobu udostępniania urzędowych formularzy pism procesowych w postępowaniu cywilnym (Dz.U. z 2015 r. poz. 723 ze zm.)
- u.d.l. – ustawa z 15.04.2011 r. o działalności leczniczej (Dz.U. z 2020 r. poz. 295 ze zm.)
- u.d.p. – ustawa z 13.07.2006 r. o dokumentach paszportowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 617)
- u.dz.u.r. – ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2020 r. poz. 895 ze zm.)
- u.e.p.p. – ustawa z 22.11.2018 r. o europejskich partiach politycznych i europejskich fundacjach politycznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 37)
- u.e.z.i.g. – ustawa z 4.03.2005 r. o europejskim zgrupowaniu interesów gospodarczych i spółce europejskiej (Dz.U. z 2018 r. poz. 2036 ze zm.)
- u.f.i. – ustawa z 27.05.2004 r. o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi (Dz.U. z 2020 r. poz. 95 ze zm.)
- u.g.n. – ustawa z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2020 r. poz. 65 ze zm.)
- u.g.n.r.SP – ustawa z 19.10.1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa (Dz.U. z 2020 r. poz. 396 ze zm.)
- u.i.b. – ustawa z 30.04.2010 r. o instytutach badawczych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1383)
- u.i.g. – ustawa z 30.05.1989 r. o izbach gospodarczych (Dz.U. z 2019 r. poz. 579)
- u.i.r. – ustawa z 14.12.1995 r. o izbach rolniczych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1027)
- u.k.s.c. – ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 755 ze zm.)
- u.k.w.h. – ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2019 r. poz. 2204)
- u.l.n.d. – ustawa z 18.10.2006 r. o likwidacji niepodjętych depozytów (Dz.U. Nr 208, poz. 1537 ze zm.)
- u.mig. – ustawa z 14.02.2003 r. o przenoszeniu treści księgi wieczystej do struktury księgi wieczystej prowadzonej w systemie informatycznym (Dz.U. Nr 42, poz. 363 ze zm.)
- u.o. – ustawa z 15.01.2015 r. o obligacjach (Dz.U. z 2020 r. poz. 1208 ze zm.)
- u.o.f.f.e. – ustawa z 28.08.1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 105 ze zm.)
- u.o.p. – ustawa z 23.05.1991 r. o organizacjach pracodawców (Dz.U. z 2019 r. poz. 1809)
- u.o.z.p. – ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 685)

- u.p.k. – ustawa z 1.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. z 2019 r. poz. 1405 ze zm.)
- u.p.n. – ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969)
- u.p.p. – ustawa z 27.06.1997 r. o partiach politycznych (Dz.U. z 2018 r. poz. 580)
- u.p.p.r. – ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2020 r. poz. 218 ze zm.)
- u.p.r. – ustawa z 7.01.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. Nr 17 poz. 78 ze zm.)
- u.prz.n. – ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2019 r. poz. 852 ze zm.)
- u.prz.p. – ustawa z 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1644)
- u.p.s. – ustawa z 25.04.2008 r. o uczestnictwie pracowników w spółce powstałej w wyniku transgranicznego połączenia się spółek (Dz.U. z 2019 r. poz. 2384)
- u.r.l. – ustawa z 15.09.2000 r. o referendum lokalnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 741)
- u.r.o. – ustawa z 14.03.2003 r. o referendum ogólnokrajowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 851)
- u.rz. – ustawa z 22.03.1989 r. o rzemiośle (Dz.U. z 2018 r. poz. 1267 ze zm.)
- u.s. – ustawa z 25.06.2010 r. o sporcie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1133)
- u.s.e. – ustawa z 22.07.2006 r. o spółdzielni europejskiej (Dz.U. z 2018 r. poz. 2043 ze zm.)
- u.s.m. – ustawa z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1465)
- u.s.p.z. – ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2020 r. poz. 821)
- u.s.w.g. – ustawa z 26.03.1982 r. o scalaniu i wymianie gruntów (Dz.U. z 2018 r. poz. 908 ze zm.)
- ustawa o KRS – ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 1500 ze zm.)
- ustawa o RPO – ustawa z 15.07.1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz.U. z 2020 r. poz. 627)
- ustawa o SN – ustawa z 8.12.2017 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. z 2019 r. poz. 825 ze zm.)
- u.s.z.n.p. – ustawa z 30.05.1989 r. o samorządzie zawodowym niektórych przedsiębiorców (Dz.U. Nr 35 poz. 194 ze zm.)
- u.s.z.o.r. – ustawa z 8.10.1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników (Dz.U. z 2019 r. poz. 491)
- u.s.z.p.p. – ustawa z 25.09.1981 r. o samorządzie załogi przedsiębiorstwa państwowego (Dz.U. z 2015 r. poz. 1543)
- u.w.i.u. – ustawa z 24.06.1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (Dz.U. z 2018 r. poz. 2120)
- u.w.l. – ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2020 r. poz. 532 ze zm.)
- u.w.m. – ustawa z 20.05.2010 r. o wyrobach medycznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 186 ze zm.)

- u.w.t.p.a. – ustawa z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2277 ze zm.)
- u.z.i.n. – ustawa z 17.10.2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (Dz.U. z 2020 r. poz. 707)
- u.z.l.l.d. – ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (Dz.U. z 2020 r. poz. 514 ze zm.)
- u.z.r.r.z. – ustawa z 6.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (Dz.U. z 2018 r. poz. 2017)
- u.z.z. – ustawa z 23.05.1991 r. o związkach zawodowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 263 ze zm.)
- u.z.z.r.i. – ustawa z 7.04.1989 r. o związkach zawodowych rolników indywidualnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 210)

2. Akty prawne – archiwalne

- d.k.p.c. – ustawa z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 1950 r. Nr 43, poz. 394 ze zm.) – powstały z połączenia rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 83, poz. 651) i z 27.10.1932 r. – Prawo o sądowym postępowaniu egzekucyjnym (Dz.U. Nr 93, poz. 803), ogłoszony jako tekst jednolity w obwieszczeniu Ministra Sprawiedliwości z 25.08.1950 r. (Dz.U. Nr 43, poz. 394); uchylony przez art. III ustawy z 17.11.1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 297 ze zm.)
- d.k.p.n. – dekret z 18.07.1945 r. – Kodeks postępowania niespornego (Dz.U. Nr 27, poz. 169 ze zm.)
- d.k.r. – ustawa z 27.06.1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz.U. Nr 34, poz. 308 ze zm.)
- d.l.d.r. – dekret z 18.09.1954 r. o likwidacji nie podjętych depozytów i nie odebranych rzeczy (Dz.U. Nr 41, poz. 184 ze zm.)
- d.p.d.s. – dekret z 20.12.1946 r. o postępowaniu dotyczącym złożenia przedmiotu świadczącego do depozytu sądowego lub na zachowanie (Dz.U. z 1947 r. Nr 8, poz. 41)
- d.p.k.w. – dekret z 11.10.1946 r. – Prawo o księgach wieczystych (Dz.U. Nr 57, poz. 320 ze zm.)
- d.p.m. – dekret z 25.09.1945 r. – Prawo małżeńskie (Dz.U. Nr 48, poz. 270)
- d.p.m.m. – dekret z 29.05.1946 r. – Prawo małżeńskie majątkowe (Dz.U. Nr 31, poz. 196 ze zm.)
- d.p.n.p.r. – dekret z 8.11.1946 r. o postępowaniu niespornym z zakresu prawa rzeczowego (Dz.U. Nr 63, poz. 345 ze zm.)
- d.p.o. – dekret z 14.05.1946 r. – Prawo opiekuńcze (Dz.U. Nr 20, poz. 135)
- d.p.r. – dekret z 22.01.1946 r. – Prawo rodzinne (Dz.U. Nr 6, poz. 52 ze zm.)
- d.p.s. – dekret z 8.11.1946 r. o postępowaniu spadkowym (Dz.U. Nr 63, poz. 346 ze zm.)
- d.p.u. – dekret z 29.08.1945 r. w sprawie postępowania o ubezwłasnowolnienie (Dz.U. Nr 40, poz. 225 ze zm.)

d.p.u.z.	– dekret z 29.08.1945 r. w sprawie postępowania o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu (Dz.U. Nr 40, poz. 226 ze zm.)
d.p.w.o.	– dekret z 21.05.1946 r. o postępowaniu przed władzą opiekuńczą (Dz.U. Nr 22, poz. 140 ze zm.)
d.p.w.p.o.	– dekret z 14.05.1946 r. – Przepisy wprowadzające prawo opiekuńcze (Dz.U. Nr 20, poz. 136)
r.r.h.	– rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1.07.1934 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu, a nadto co do §§ 5, 8, 55, 62, 65–69 i 77 w porozumieniu z Ministrem Skarbu, a co do §§ 60 i 64 w porozumieniu z Ministrem Komunikacji oraz Poczty i Telegrafów o rejestrze handlowym (Dz.U. Nr 59, poz. 511 ze zm.)
u.p.n.r.k.	– ustawa z 27.06.1950 r. o postępowaniu niespornym w sprawach rodzinnych oraz z zakresu kurateli (Dz.U. Nr 34, poz. 310 ze zm.)
u.s.d.g.	– ustawa z 2.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. z 2017 r. poz. 2168 ze zm.)

3. Organy orzekające

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– sąd okręgowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TS	– Trybunał Sprawiedliwości

4. Czasopisma i publikatory

Annales UMCS	– Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
AUL	– Acta Universitatis Lodziensis
AUNC	– Acta Universitatis Nicolai Copernici
AUW	– Acta Universitatis Wratislaviensis
Biul. SN	– Biuletyn Sądu Najwyższego
Biuletyn CEUW	– Biuletyn Centrum Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego
DPP	– Demokratyczny Przegląd Prawniczy
Dz.U. P. Austr.	– Dziennik Ustaw Państwa Austriackiego
Dz.U. Rzeszy	– Dziennik Ustaw Rzeszy
Dz.Urz. MS	– Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości
EP	– Edukacja Prawnicza
GP	– Gazeta Prawna

GSP	– Gdańskie Studia Prawnicze
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
KSP	– Krakowskie Studia Prawnicze
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
M.P.	– Monitor Polski
NC	– Nowa Currenda
NP	– Nowe Prawo
NPN	– Nowy Przegląd Notarialny
NZS	– Nowe Zeszyty Samorządowe
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAiSN	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych i Sądu Najwyższego
OSAW	– Orzecznictwo Sądów Apellacji Wrocławskiej
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNAPiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna
OSNCK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNPG	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Zbiór Urzędowy, Seria A
PA	– Problemy Alkoholizmu
PiP	– Państwo i Prawo
PIPWI UJ	– Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego
PiZS	– Prawo i Zabezpieczenie Społeczne
PL	– Przegląd Legislacyjny
PN	– Przegląd Notarialny
PNPR	– Prace Naukowe Politechniki Radomskiej
PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji
PPC	– Polski Proces Cywilny
PPE	– Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
Pr. Gosp.	– Prawo Gospodarcze
Pr. Spółek	– Prawo Spółek
Pr. w Dział.	– Prawo w Działaniu
Prob. Egz.	– Problemy Egzekucji
Prob. Egz. S.	– Problemy Egzekucji Sądowej
Prob. Praw.	– Problemy Praworządności
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo

Prz. Pod.	- Przegląd Podatkowy
Prz. Sejm.	- Przegląd Sejmowy
PS	- Przegląd Sądowy
PUG	- Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
PWS	- Problemy Wymiaru Sprawiedliwości
RiP	- Rodzina i Prawo
RPEiS	- Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
R. Pr.	- Radca Prawny
SC	- Studia Cywilistyczne
SPP	- Studia Prawa Prywatnego
St. Iur.	- Studia Iuridica
St. Praw.	- Studia Prawnicze
St. Praw. KUL	- Studia Prawnicze Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
St. Pr.-Ek.	- Studia Prawno-Ekonomiczne
TPP	- Transformacje Prawa Prywatnego
WSS	- Wrocławskie Studia Sądowe
Zb.U. prusk.	- Zbiór Ustaw pruskich
Zb. Urz.	- Zbiór Urzędowy
ZNAE	- Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej
ZNAMS	- Zeszyty Problemowo-Analityczne Ministerstwa Sprawiedliwości
ZNASW	- Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych
ZNIBPS	- Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZNUG	- Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego
ZNUJ	- Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUJ PWiOWI	- Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej
ZNUŁ	- Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego
ZNUMK	- Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
ZNURz	- Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego
ZNUSz	- Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego
ZNUŚ	- Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Śląskiego
ZNUW	- Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Warszawskiego
ZPAMS	- Zeszyty Problemowo-Analityczne Ministerstwa Sprawiedliwości
ZP UKSW	- Zeszyty Prawnicze Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego

5. Inne

KRS	- Krajowy Rejestr Sądowy
NIP	- numer identyfikacji podatkowej

Część I

Rozdział 1

POSTĘPOWANIE NIEPROCESOWE W STRUKTURZE POSTĘPOWANIA CYWILNEGO

Literatura podstawowa

- Berutowicz W., *Funkcja postępowania cywilnego w oświeceniu nauki o tzw. prawie skargi* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967
- Berutowicz W., *Znaczenie prawne sądowego dochodzenia roszczeń*, Warszawa 1966
- Demendecki T., *O potrzebie zachowania trybu postępowania nieprocesowego dla rozpoznawania spraw cywilnych we współczesnym polskim postępowaniu cywilnym. Przyczynek do dyskusji*, „Zeszyty Naukowe WSEI, Administracja” 2012/2
- Dobrzański B., *Scalenie postępowania spornego z niespornym w projekcie kodeksu postępowania cywilnego*, PiP 1960/7
- Fenichel Z., *Stosunek postępowania niespornego do spornego*, PS 1993/2
- Hroboni J., *Rozgraniczenie postępowania niespornego i spornego*, PPC 1934/6
- Jędrzejewska M., *Ogólne zagadnienia postępowania nieprocesowego w świetle praktyki sądowej i doktryny* [w:] *Materiały na konferencję naukową „Funkcjonowanie Kodeksu postępowania cywilnego w praktyce”*, Warszawa–Popowo 1984
- Jodłowski J., *Nowy etap przebudowy polskiego procesu cywilnego*, PiP 1953/5–6
- Korzan K., *Naczelne zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelne zasady postępowania nieprocesowego*, „Rejent” 2004/7
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe – część ogólna*, Katowice 1983
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe w systemie postępowania cywilnego*, cz. 1, „Rejent” 2004/8
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe w systemie postępowania cywilnego*, cz. 2, „Rejent” 2004/9
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe przed sądem pierwszej instancji*, „Rejent” 2004/10
- Korzan K., *Roszczenie procesowe jako przedmiot postępowania cywilnego w kontekście prawa dostępu do sądu i prawa do powództwa* [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998
- Korzan K., *Teoretyczne podstawy wyodrębniania postępowania nieprocesowego z sądowego postępowania cywilnego* [w:] *Zbiór rozpraw z zakresu postępowania cywilnego. Profesorowi Włodzimierzowi Berutowiczowi w 40-lecie pracy naukowej*, red. H. Mądrzak, AUW Prawo 1990/170
- Krajewski J., *Postępowanie nieprocesowe*, Toruń 1973

- Krajewski J., *Stosunek procesu do postępowania nieprocesowego*, ZNUMK 1967/23
- Kulski I., *Cele i funkcje postępowania cywilnego*, Warszawa 2013
- Lipiński K., Pietrzykowski J., *Kodeks postępowania niespornego z orzecznictwem okresu powojennego*, Warszawa 1959
- Lisiewski M., *Scalenie postępowania spornego i niespornego*, ZNUMK 1959/14
- Litauer J.J., *Uwagi z powodu wprowadzenia księgi I-ej Kodeksu Postępowania Niespornego*, PiP 1946/1
- Lubiński K., *Istota i charakter prawny działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym*, Toruń 1985
- Lubiński K., *Uwagi o terminie „postępowanie nieprocesowe”*, PiP 1986/2
- Markiewicz K., *Postępowanie nieprocesowe w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego. Serock k. Warszawy. 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010
- Mączyński A., *Specyfika postępowania nieprocesowego* [w:] *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Ossolineum 1989
- Nowacki J., *„Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa*, PiP 1964/3
- Piekarski M., *Stosunek postępowania niespornego do spornego*, PN 1949/3–4
- Pietrzykowski H., *Metodyka pracy sędziego w sprawach cywilnych*, Warszawa 2009
- Policzkiewicz J., Siedlecki W., Wengerek E., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1973
- Resich Z., *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985
- Resich Z., *Przesłanki procesowe*, Warszawa 1966
- Rowiński T., *Interes prawny w procesie cywilnym i w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 1971
- Sawczuk M., *O celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego)* [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998
- Siedlecki W., *Kilka uwag na temat wykładni i stosowania przepisów nowego kodeksu postępowania cywilnego*, SC 1969, t. XIII–XIV
- Siedlecki W., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1988
- Siedlecki W., *Stosunek postępowania spornego do niespornego*, PiP 1949/2
- Siedlecki W., Świeboda Z., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001
- Sychowicz M., *Podstawy przekazania spraw cywilnych do trybu nieprocesowego*, NP 1969/10
- Świdorska A., *Zasada kontradiktoryjności w postępowaniu nieprocesowym (na gruncie kodeksu postępowania cywilnego)*, ZNUW 1992/2
- Tabęcki C., *Uwagi do przepisów ogólnych postępowania nieprocesowego zawartych w projekcie k.p.c. z 1964 r.*, „Palestra” 1964/8
- Trammer M., *Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego*, Kraków 1950
- Turek A., Turek J., *Wszczęcie postępowania nieprocesowego*, M. Praw. 2013/6
- Walasiak M., Markiewicz K., *Założenia wstępne dotyczące przepisów o postępowaniu nieprocesowym w nowym kodeksie postępowania cywilnego przyjęte przez zespół problemowy komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego do spraw postępowania cywilnego*, PS 2012/9
- Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne. Dynamika procesu (postępowanie)*, Warszawa 1948
- Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947
- Wengerek E., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980

Wiszniewski Z., *Postępowanie w przypadku niewłaściwości sądu lub niewłaściwości trybu postępowania*, NP 1953/6

Włodyka S., *Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje [w:] Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego. Zbiór studiów*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974

Komentarze, opracowania i podręczniki

Berutowicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008

Dolecki H., *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2005

Litauer J.J., *Komentarz do procedury cywilnej*, Warszawa 1933

Litauer J.J., *Komentarz do procedury cywilnej. Trzeci suplement zawierający nowe objaśnienia oraz orzecznictwo kasacyjne*, Warszawa 1937

Jodłowski J., Resich Z., Lapierre J., Misiuk-Jodłowska T., Weitz K., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2009

Jodłowski J., Siedlecki W., *Postępowanie cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1958

Kodeks postępowania cywilnego, t. 3, *Postępowanie nieprocesowe, w razie zaginięcia lub zniszczenia akt, zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do artykułów 506–1088*, red. K. Piasecki, A. Marciniak, Warszawa 2012

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, red. A. Zieliński, Warszawa 2012

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, red. M. Manowska, Warszawa 2013

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1975

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, *Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 2, *Artykuły 367–505³⁷*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 3, *Artykuły 506–729*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, 2 i 3, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, *Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2013

Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 2, *Art. 367–729*, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2014

Kodeks postępowania niespornego. Księga I. Część ogólna oraz przepisy szczegółowe jednolitego postępowania niespornego z objaśnieniami w opracowaniu J.J. Litauera, Łódź 1946

Kodeks postępowania niespornego z orzecznictwem okresu powojennego. Część ogólna oraz przepisy szczegółowe i związkowe w opracowaniu K. Lipińskiego i J. Pietrzykowskiego, Warszawa 1959

Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, red. K. Piasecki, Warszawa 2009

Komentarz aktualizowany do Kodeksu postępowania cywilnego, red. A. Jakubecki, LEX 2014

Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja postępowania niespornego, cz. 1, Projekt Księgi Pierwszej Kodeksu Postępowania Niespornego, cz. 2, Uzasadnienie, Warszawa 1936

Siedlecki W., Świeboda Z., *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2001

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. W. Berutowicz, t. 2, *Postępowanie rozpoznawcze przed sądem pierwszej instancji*, red. Z. Resich, Ossolineum 1987

System Prawa Procesowego Cywilnego, red. W. Berutowicz, t. 3, *Zaskarżanie orzeczeń sądowych*, red. W. Siedlecki, Ossolineum 1986

Uliasz M., *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz do artykułów 506–1217*, Warszawa 2007

Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego. Zbiór studiów, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974

Zajączkowski T., *Ustawy w sprawach sądownictwa niespornego obowiązujące na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań 1925

1.1. Rys historyczny

1.1.1. Geneza i rozwój postępowania nieprocesowego

Postępowanie nieprocesowe (dawniej także postępowanie niesporne; łac. *iurisdictio voluntaria*, niem. *freiwillige Gerichtsbarkeit*, wł. *giurisdizione volontaria*) jest jednym z dwóch zasadniczych trybów sądowego postępowania rozpoznawczego w sprawach cywilnych, a przy tym historycznie najstarszym. Zaczęło się kształtować już w **prawie rzymskim**, dla którego głównym, a równocześnie najstarszym trybem rozpoznawania spraw cywilnych był wprawdzie proces (*iurisdictio contentiosa*), jednak w niektórych rodzajach spraw już we wczesnym niewolnictwie zaczęły się kształtować pewne formy udziału sądu zakładające szerszą władzę jurysdykcyjną, nieograniczoną żądaniami i zarzutami stron. Były to zwłaszcza sprawy z zakresu stosunków rodzinnych i opiekuńczych, w tym dotyczące legalizowania adopcji (*adoptio*), roztaczania pieczy prawnej nad małoletnimi i zwalniania ich z podległości władzy ojcowskiej (*emancipatio*) czy też wyzwiania niewolnika (*manumissio*). Ta forma działalności sędziego w prawie rzymskim, nazywana **postępowaniem dobrowolnym** (*iurisdictio voluntaria*), polegała w głównej mierze na współdziałaniu magistratury (początkowo konsula, następnie pretora, w tym powołanego w II w. n.e. pretora do spraw opiekuńczych – *praetor tutelaris*) w formalnym dokonywaniu pewnych niespornych czynności prawnych zgodnie z wolą uczestników postępowania. Tym samym urzędowej kontroli poddane zostały czynności prawne doniesłe z punktu widzenia interesu publicznego; ich dokumentowanie w ramach formalnie przeprowadzonego postępowania zabezpieczało bowiem pewność obrotu prawnego. Istotną rolę w kształtowaniu się *iurisdictio voluntaria* spełniała znana już w okresie XII tablic instytucja *in iure cessio*, która wykształciła się z praktyki powstałej w ramach postępowania procesowego. Polegała na uznaniu powództwa niwelującego spór o prawo i prowadzącego do uzyskania zmiany stosunku prawnego zgodnego z wolą obu stron. Tytuł prawny uzyskany w drodze wspomnianej instytucji był skuteczny także wobec osób trzecich.

Zakres przedmiotowy jurysdykcji dobrowolnej ulegał stopniowej modyfikacji polegającej na wyłączeniu spod nadzoru magistratury takich czynności, jak wyzwolenie niewolnika, wyzwolenie dziecka spod władzy ojcowskiej czy adopcja dziecka (do dokonania których wystarczyło jednostronne oświadczenie), oraz objęciu nią takich

czynności prawnych, jak: ustanowienie opiekuna w braku lub niemożności działania opiekuna ustawowego (*tutela dativa*), ustanowienie kuratora dla osoby chorej umysłowo (*cura furiosi*) lub marnotrawcy (*cura prodigi*), współdziałanie przy sprzedaży nieruchomości osób małoletnich oraz przy rejestracji większych darowizn, złożenie testamentu lub zaprotokołowanie treści testamentu itp.

Wszystkie powyższe formy działalności, łącznie z dokumentowaniem czynności prawnych przez włączanie treści dokumentów do protokołu sądowego (*apud acta condita*), nie przyjęły jednak formy prawnie zorganizowanego postępowania, lecz charakteryzowały się znaczną różnorodnością, obejmując te sfery życia społecznego, na które państwo chciało wpływać.

Rzymska jurysdykcja „dobrowolna” ukształtowała pewną tradycję prawną, która przez prawo starogermańskie, średniowieczną naukę prawa kanonicznego, a także średniowieczną jurysdykcję nieprocesową we Francji, Włoszech i Niemczech przetrwała do czasów nowożytnych i znalazła wyraz m.in. w kodyfikacji napoleońskiej i w kodyfikacjach państw zaborczych, obowiązujących w Polsce międzywojennej¹. Sprawy regulowane w tym trybie łączył brak sporu o prawo, dokumentacyjny lub rejestracyjny charakter działalności (zwłaszcza w prawie kanonicznym) albo też potrzeba ingerencji w doniosłe sfery życia społecznego (sprawy opiekuńcze).

Począwszy od XIII w. formy działalności nieprocesowej ulegały stopniowemu porządkowaniu, specjalizacji i wyodrębnianiu od jurysdykcji procesowej, także na ziemiach polskich. W XVI w. zintensyfikowano aktywność jurysdykcyjną w sferze opieki, obejmując ją nadzorem (sądu wiejskiego) w prawie ziemskim i (urzędów miejskich) w prawie miejskim. Uprawnienia jurysdykcyjne sięgały też takich kwestii jak pozbawienie władzy rodzicielskiej. W XVII w. wykształcono reguły postępowania w sprawach o uznanie za zmarłego (wydane w nich postanowienie stanowiło podstawę wszczęcia postępowania spadkowego), objęcie spadku w posiadanie, złożenie testamentu przed sądem, przeniesienie własności.

W pruskiej powszechnej ordynacji sądowej z 1793 r., mającej istotny wpływ także na późniejszych ziemiach zaboru pruskiego, wyodrębniono w części drugiej przepisy ogólne postępowania nieprocesowego, w których zdefiniowano czynności postępowania nieprocesowego jako te, które wprawdzie nie są czynnościami procesowymi, ale według istniejących przepisów ustawowych powinny być dokonywane przed sądami, jak również czynności, których strony dobrowolnie zechciały dokonać sądowo w celu nadania im większej pewności².

¹ We Włoszech postępowanie to wciąż jest określane jako *giurisdizione volontaria*.

² W tym przedmiocie zob. szerzej K. Lubiński, *Istota i charakter prawny działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym*, Toruń 1985, s. 20–39.

W nowożytnych kodeksach postępowania cywilnego postępowanie nieprocesowe uregulowane było różnorodnie. Przykładowo w XIX-wiecznym prawie francuskim istniała szcążkowa regulacja postępowania nieprocesowego. Również w rosyjskiej ustawie postępowania sądowego cywilnego z 20.11.1864 r., wzorowanej na kodeksie francuskim, nie unormowano początkowo tego postępowania, a uregulowano je dopiero w **ustawie z 14.04.1866 r. o postępowaniu sądowym zachowawczym**, której przepisy włączono następnie do ustawy z 1864 r.³ Wówczas objęto jurysdykcją nieprocesową sprawy o wezwanie spadkobierców zmarłego, o zachowanie jego majątku, dział spadku, wprowadzenie w posiadanie nieruchomości czy też sprawy osób zaginionych bez wieści, jakkolwiek katalog tych spraw był stopniowo poszerzany.

Rosyjska procedura cywilna zastąpiła obowiązujące na obszarze Królestwa Polskiego ustawodawstwo francuskie od dnia 1(13).07.1876 r.⁴ Przepisy o postępowaniu sądowym zachowawczym (art. 1401–1460⁴⁸) zawarte w Księdze Czwartej ustawy co do zasady nie rozciągały się jednak na warszawski okręg sądowy (Królestwo Polskie)⁵, lecz zostały zastąpione przez uregulowania zawarte w art. 1647–1797 ustawy. Te ostatnie regulowały następujące rodzaje spraw rozpoznawanych w trybie postępowań szczególnych: o sprostowanie aktów stanu cywilnego (art. 1647–1652), o upoważnienie kobiet zamężnych z powodu uznania męża za pozbawionego własnej woli lub z powodu odmówienia jej tego przez męża (art. 1653–1660), o przysposobienie, przy czym akt przysposobienia dokonywany był przed rejentem i składany jedynie do decyzji sądu okręgowego, a następnie do potwierdzenia przez sąd apelacyjny (art. 1661), o uznanie dzieci nieślubnych, które to oświadczenie także składane było przed rejentem (art. 1662), ze skarg na uchwały rad rodzinnych (art. 1666–1672), o uznanie osoby za pozbawioną własnej woli (art. 1673–1680), o ograniczenie zdolności prawnej przez dodanie doradcy sądowego (art. 1681), o ogłoszenie o otwarciu spadku (art. 1682), o opieczętowanie majątku pozostałego po zmarłych (art. 1683–1702), o odjęcie pieczęci z majątku zmarłego (art. 1703–1722), o sporządzenie spisu in-

³ Tekst ustawy z roku 1864 uwzględniający wszystkie zmiany i uzupełnienia do dnia 1.01.1918 r. przetłumaczyli i opracowali – przy współdziałaniu Stanisława Cara, redaktora „Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości” – Jan Fidler i Stanisław Goldszajn. Zob. J. Fidler, S. Goldszajn, S. Car, *Ustawa Postępowania Sądowego Cywilnego z roku 1864 (według wydania urzędowego z roku 1914) ze wszystkimi zmianami i uzupełnieniami do dnia 1 stycznia 1918 roku, wydanymi w Królestwie Polskim*, Warszawa 1918.

⁴ Na mocy ukazu carskiego z 19.02.(3.03.)1875 r. Zob. szerzej A. Stawarska-Rippel, *Rosyjska procedura cywilna w pracach sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP na przykładzie projektu „Tytułu o dowodach” J.J. Litauera*, „Z Dziejów Prawa”, t. 3 (11), Katowice 2010, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego”, s. 79 i n. wraz z przytoczoną tam literaturą.

⁵ Wyjątkowo zachowane zostały przepisy regulujące:

- 1) sporządzenie inwentarza majątku ruchomego osób zmarłych, będących w służbie wojskowej lub wojskowo-morskiej (art. 1401¹ i 1404¹);
- 2) zapisanie do ksiąg stanu cywilnego ślubów staroobrzędowców i sekstantów, jak również ślubów zawartych według przepisów innej wiary, wyznania oraz sekty przez osoby, które wyznawały wiarę prawosławną przed ogłoszeniem Najwyższego Ukazu z 17.04.1905 r. w przedmiocie ustalenia zasad tolerancji religijnej, jak również o zapisaniu dzieci zrodzonych z tych związków (art. 1460⁴⁹–1460⁶¹).

wentarza (art. 1723–1732), o przechowanie opieczętowanego lub opisanego majątku (art. 1733–1737), ze skarg i sporów powstałych przy opieczętowaniu, odjęciu pieczęci i sporządzeniu spisu inwentarza (art. 1738–1741), o zaświadczenie przedstawionych testamentów i rozstrzyganie próśb legatariuszów ogólnych o wprowadzenie w posiadanie (art. 1742), o zachowanie spadków wakujących i bezdziedzicznych (art. 1743–1749), o przyjęcie spadku warunkowo, z dobrodziejstwem inwentarza (art. 1750–1757), o zrzeczenie się wspólności majątkowej i o zrzeczenie się spadku (art. 1758), o dział spadku (art. 1759–1768), sprzedaż majątku spadkowego (art. 1769–1774), o uznanie osoby za zaginioną bez wieści (art. 1775–1779), o zaferowanie zapłaty i zaznaczenie (art. 1780–1786), o przyznanie dłużnikowi prawa sądowego odstąpienia majątku na rzecz wierzycieli (art. 1787–1796) oraz o wyznaczenie wynagrodzenia za majątki przechodzące z rozporządzenia rządu od właściciela prywatnego na użytek państwa lub ogólny (art. 1797–1798).

Regulacje postępowań nieprocesowych objęte zostały jednym – wspólnym dla całego postępowania cywilnego – aktem prawnym także w Hiszpanii, gdzie ustawą o sądowym postępowaniu cywilnym z 1881 r. objęto jurysdykcją nieprocesową sprawy dotyczące opieki, kurateli, przysposobienia, zbycia majątku osób małoletnich lub niezdolnych do podejmowania czynności prawnych, wyrażania zgody na zawarcie związku małżeńskiego, a ponadto sprawy o skutkach rzeczowych dotyczących nieruchomości (rozgraniczenie, pomiar i podział gruntów) oraz sprawy spadkowe (np. otwarcie testamentu). Również w XIX-wiecznych niemieckich aktach procesowych (ustawa z 1877 r.) postępowania nieprocesowe początkowo nie zostały uwzględnione, lecz pozostały zróżnicowane terytorialnie. Dopiero odrębna, **związkowa ustawa Rzeszy z 17.05.1898 r. o sprawach sądownictwa niespornego**⁶ (obowiązująca od 1.01.1900 r.) wyróżniała przepisy ogólne (w § 1–34) i włączała do trybu nieprocesowego sprawy opiekuńcze i wychowania zapobiegawczego (§ 35–64), sprawy z zakresu przysposobienia, w tym dotyczące zatwierdzenia umowy przysposabiającej lub znoszącej stosunek przysposobienia (§ 65–68), sprawy osobowe (§ 69–71), spadkowe (§ 72–85) i działowe (§ 86–99), dotyczące zastawu na okręcie (§ 100–124), handlowe, w tym prowadzenia rejestrów: handlowego, spółdzielni i wzorów (§ 125–158), dotyczące stowarzyszeń i rejestru praw majątkowych (§ 159–162), wyjawienia majątku, wyśledzenia i przechowania rzeczy, w tym mianowania, zaprzysiężenia i przesłuchania biegłych w celu ustalenia stanu lub wartości rzeczy oraz rozstrzygania o sposobie sprzedaży zastawu (§ 163–166), sprawy dotyczące urzędowego stwierdzania czynności prawnych, uwierzytelniania podpisów i znaków odręcznych, sporządzania i przyjmowania innych dokumentów sądowych i notarialnych (§ 167–184). Także w **Austrii** uchwalono odrębny **patent cesarski z 9.08.1854 r. o postępowaniu sądowym w sprawach niespornych** (Dz.U. P. Austr. z 1854 r., z. LXXIII, Nr 208), w którym po przepisach ogólnych o postępowaniu nieprocesowym wymieniono szczegółowo konkretne sprawy podległe temu trybowi, w tym sprawy spadkowe, sprawy z zakresu opieki,

⁶ W brzmieniu obwieszczenia z 20.05.1898 r. (Dz.U. Rzeszy z 1898 r., s. 339, 771).

kurateli, przysposobienia, zwolnienia spod władzy rodzicielskiej czy uwierzytelniania dokumentów, podporządkowując je zasadzie oficjalności i śledczości.

1.1.2. Kształtowanie się postępowania nieprocesowego w ustawodawstwie polskim

1.1.2.1. Kodyfikacja postępowania nieprocesowego na ziemiach polskich

Jak wynika z wcześniejszych rozważań, na ziemiach podległych państwowemu zaborczemu obowiązywały następujące akty prawne:

- 1) na ziemiach zaboru austriackiego – patent cesarski z 9.08.1854 r. o postępowaniu sądowym w sprawach niespornych;
- 2) na ziemiach zaboru pruskiego – niemiecka ustawa Rzeszy z 17.05.1898 r. o sprawach sądownictwa niespornego w brzmieniu obwieszczenia z 20.05.1898 r. oraz ustawa z 21.09.1899 r. o sądownictwie niespornym (Zb.U. prusk., s. 249);
- 3) na ziemiach zaboru rosyjskiego – ustawa postępowania sądowego cywilnego z 1864 r. obejmująca także postępowanie nieprocesowe (zachowawcze) i postępowania szczególne.

Oprócz tego w poszczególnych dzielnicach obowiązywały osobne ustawy poświęcone niektórym stosunkom prawnym. Zawierały one rozmaite zasady postępowania – niektóre sprawy w jednej dzielnicy poddane były sądownictwu niespornemu, w innej zaś procesowemu, a i sam tryb postępowania nie był jednolity.

W toku prac nad unifikacją prawa cywilnego podjętych po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, w okresie od 1928 r. do 1939 r., nie zdążono opracować jednolitego prawa postępowania nieprocesowego. W wyniku prac Komisji Kodyfikacyjnej RP pod przewodnictwem J.J. Litauera przygotowano projekt części ogólnej Kodeksu postępowania niespornego, wzorowany na prawie niemieckim i austriackim, który został ogłoszony drukiem w 1936 r. Przed wybuchem II wojny światowej zdołano jeszcze opracować i ogłosić projekt przepisów o urzędzie opiekuńczym (1938 r.) oraz projekt przepisów o postępowaniu spadkowym (1939 r.), a ponadto uchwalono w dniu 27.10.1933 r. jednolite dla terytorium całego kraju prawo o notariacie, wzorowane na francuskiej instytucji notariusza jako funkcjonariusza publicznego uformowanej już w ustawie z 16.03.1803 r.

Opracowany w okresie międzywojennym projekt stał się podstawą wprowadzonego – z mocą obowiązującą od dnia 1.01.1946 r. – **dekretu Krajowej Rady Narodowej z 18.07.1945 r. – Kodeks postępowania niespornego** (Dz.U. Nr 27, poz. 169 ze zm.). Kodeks ten obejmował jednak tylko przepisy wspólne dla wszelkich postępowań prowadzonych w tym trybie. Jako że przewidywał on możliwość przekazywania

do sądownictwa niespornego spraw na mocy ustaw szczegółowych, gros stosunków prawnych normowanych było na drodze sądowej w tym właśnie trybie. Poszczególne postępowania były więc unormowane w licznych aktach normatywnych, wśród których znajdowały się:

- 1) dekret z 22.01.1946 r. – Przepisy wprowadzające prawo rodzinne (Dz.U. Nr 6, poz. 53 ze zm.).

Artykuł XXIII § 2 pkt 2 dekretu przewidywał **uprawnienie sądu do nadania dziecku** na jego wniosek w trybie postępowania niespornego **nazwiska ojca** w braku sprzeciwu matki;

- 2) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 14.05.1924 r. o przerachowaniu zobowiązań prywatnoprawnych (Dz.U. z 1925 r. Nr 30, poz. 213 ze zm.).

Przewidywało ono w § 47 pkt 2, że przerachowanie należności na obszarze byłej dzielnicy austriackiej i pruskiej mogło się odbywać **w trybie postępowania niespornego** przed sądem powiatowym (grodzkim) będącym sądem powszechnym dłużnika (§ 48 pkt 1), zaś na obszarze byłej dzielnicy rosyjskiej przerachowanie należności ustalonej prawomocnym wyrokiem lub ugodą sądową (układem pojednawczym) oraz wierzytelności hipotecznych, z wyjątkiem wierzytelności instytucji kredytu długoterminowego, odbywać się miało **w trybie postępowania incydentalnego** przed sądem pierwszej instancji, który sprawę poprzednio rozpatrywał, zaś w innych przypadkach w drodze powództwa.

Sąd mógł w każdym postępowaniu udzielić dłużnikowi zwłoki i innych ulg, o ile ze względu na stan i cel postępowania było to dopuszczalne (§ 47 pkt 3).

W byłej dzielnicy pruskiej **na orzeczenia wydane w postępowaniu niespornym służyło zażalenie** natychmiastowe (§ 47 pkt 4).

Wydane w postępowaniu niespornym orzeczenie było wykonalne (§ 47 pkt 5).

Sądem właściwym do przerachowania należności w postępowaniu niespornym był sąd powiatowy, będący sądem powszechnym dłużnika;

- 3) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 21.06.1932 r. o ograniczeniu nadmiernych wynagrodzeń w przedsiębiorstwach (Dz.U. Nr 52, poz. 496 ze zm.).

Zgodnie z art. 6 wskazanego rozporządzenia osoba uprawniona do zgłoszenia **wniosku o ograniczenie wynagrodzenia**, która nie otrzymała od razu decyzji organu zarządzającego bądź otrzymała odpis decyzji zmierzającej od obejścia postanowień rozporządzenia, miała prawo skierować swój wniosek **do sądu okręgowego**, właściwego ze względu na siedzibę przedsiębiorstwa, który wniosek ten załatwiał **w postępowaniu niespornym (incydentalnym)**. Koszty postępowania ponosił przedsiębiorca, chyba że wniosek był rażąco nieuzasadniony – wówczas koszty ponosił wnioskodawca.

Stosownie do art. 7 powołanego rozporządzenia sąd wydawał orzeczenie ustalające wysokość wynagrodzenia po wysłuchaniu zainteresowanych, sprawdzeniu dokumentów i przesłuchaniu zawiązanych świadków i biegłych. Od orzeczenia sądu okręgowego zainteresowanym przysługiwało **odwołanie do Sądu Najwyższego**, które nie wstrzymywało wykonalności orzeczenia. Sąd Najwyższy rozpoznawał sprawę w charakterze instancji **merytorycznej**;

- 4) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 5.08.1932 r. o trybie postępowania w sprawach wynikłych ze stosowania rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 21.06.1932 r. o ograniczeniu nadmiernych wynagrodzeń w przedsiębiorstwach (Dz.U. Nr 70, poz. 640).

Przewidywało ono, że wnioski o ustalenie wynagrodzenia rozpoznaje wydział handlowy sądu okręgowego według trybu postępowania niespornego (incydentalnego) – § 2 i 12;

- 5) ustawa z 10.03.1934 r. o ochronie przyrody (Dz.U. Nr 31, poz. 274).

Zgodnie z art. 4 wskazanej ustawy do uprawnienia sądu **grodzkiego** właściwego ze względu na położenie rzeczy należało **oznaczenie udziału w kosztach** utrzymania urządzeń wprowadzonych przez władze państwowe w celu ochrony przyrody, jeżeli właściciel lub osoba mająca inne prawa na przedmiocie odnosiła z tego tytułu korzyść majątkową bez ponoszenia kosztów. W braku zgody tego właściciela lub innej osoby na ponoszenie kosztów sąd oznaczał je **w trybie postępowania w sprawach niespornych**.

Z art. 19 § 3 powołanej ustawy wynikało ponadto uprawnienie sądu do **oznaczenia** – w razie braku zgody zainteresowanych osób, które doznały szkody na skutek wywłaszczenia – **sumy odszkodowania w trybie postępowania w sprawach niespornych**;

- 6) rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 1.07.1934 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu, a nadto co do § 5, 8, 55, 62, 65–69 i 77 w porozumieniu z Ministrem Skarbu, zaś co do § 60 i 64 w porozumieniu z Ministrem Komunikacji oraz Poczty i Telegrafów o rejestrze handlowym (Dz.U. Nr 59, poz. 511 ze zm.).

Rozporządzenie to regulowało tryb prowadzenia rejestru handlowego. Zgodnie z art. LVII i LIX rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.06.1934 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 503 ze zm.) postępowanie rejestrowe prowadzone było przez sądy okręgowe **według zasad postępowania niespornego**.

Sąd okręgowy prowadził rejestr handlowy jako **sąd rejestrowy** w składzie jednoosobowym (§ 1 r.r.h.); mógł on wszczynać postępowanie **z urzędu**. Sąd rozpoznawał sprawy **na posiedzeniu niejawnym**, mógł jednak wyznaczyć rozprawę. Sąd rejestrowy **przeprowadzał z urzędu dochodzenie** potrzebne do ustalenia faktów i zarządzał takie postępowanie dowodowe, jakie uznał za wskazane. W tym zakresie sąd nie był związany wnioskami i oświadczeniami stron (§ 18). W postępowaniu rejestrowym obowiązywało **zastępstwo adwokackie, poczynszy od wniesienia zażalenia do sądu apelacyjnego** (§ 13 r.r.h.).

Orzeczenia sądu rejestrowego zapadały w formie **postanowień** (§ 19 r.r.h.) zaskarżalnych w drodze zażalenia (§ 22 r.r.h.). Na orzeczenie sądu apelacyjnego przysługiwała **skarga kasacyjna** z wyjątkiem spraw, w których postanowienie sądu rejestrowego zostało w wyniku zażalenia zatwierdzone albo jeżeli zmiana polegała tylko na zmniejszeniu grzywny wymierzonej przez sąd reje-

strowy. Nawet jednak pomimo zatwierdzenia postanowienia sądu rejestrowego przez sąd apelacyjny skarga kasacyjna przysługiwała w sprawach o rozwiązanie spółki, używanie firmy i o wykreślenie z urzędu wpisu w rejestrze handlowym (§ 23 r.r.h.).

Przepisy o postępowaniu w sprawach rejestru handlowego miały **odpowiednie zastosowanie** do innych rejestrów:

- **rejestru zastawowego rolniczego przy sądach grodzkich** (wcześniej „powiatowych i pokoju”) uregulowanego w rozporządzeniu Ministrów Skarbu, Sprawiedliwości i Rolnictwa z 14.07.1928 r. o rejestrze zastawowym rolniczym i znakach zastawniczych (Dz.U. Nr 72, poz. 658);
- **rejestru zastawowego drzewnego przy sądach grodzkich** unormowanego w rozporządzeniu Ministrów: Sprawiedliwości i Przemysłu i Handlu z 4.07.1932 r. w porozumieniu z Ministrami Skarbu i Rolnictwa i Reform Rolnych o rejestrze zastawowym drzewnym i znakach zastawniczych (Dz.U. Nr 70, poz. 639);
- **rejestru spółdzielni** uregulowanego w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 25.06.1934 r. wydanym w porozumieniu z Ministrem Skarbu o rejestrze spółdzielni (Dz.U. Nr 57, poz. 504);
- **rejestru zastawów na maszynach i aparatach** uregulowanego w ustawie z 15.06.1939 r. (Dz.U. Nr 60, poz. 394 ze zm.);

7) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24.09.1934 r. – Prawo o postępowaniu wywłaszczeniowym (Dz.U. Nr 86, poz. 776 ze zm.).

Zgodnie z tym rozporządzeniem do **orzekania co do odszkodowania za wywłaszczenie** powołane zostały sądy orzekające w **trybie postępowania niespornego** (art. 5 i 40). Do końca 1945 r. na terenie byłego zaboru rosyjskiego sądem rzeczowo właściwym był sąd okręgowy, zaś od 1.01.1946 r. na terenie całego kraju sądem właściwym rzeczowo był **sąd grodzki**;

8) ustawa z 14.04.1937 r. o układach zbiorowych pracy (Dz.U. Nr 31, poz. 242 ze zm.). Zgodnie z art. 13 ust. 5 sąd pracy lub sąd okręgowy (w miejscowościach, w których nie było sądu pracy) **orzekał w postępowaniu niespornym co do wpisu do rejestru układu zbiorowego pracy** w pełnym brzmieniu niezmienionym w stosunku do brzmienia wpisanego przez inspektora pracy;

9) ustawa z 30.03.1939 r. o powszechnym obowiązku świadczeń rzeczowych (Dz.U. Nr 30, poz. 200).

W art. 15 wskazanej ustawy powierzono sądom uprawnienie do **ustalania w postępowaniu niespornym (incydentalnym) wysokości wynagrodzenia pełnomocnika komisarycznego** przedsiębiorstwa lub gospodarstwa wiejskiego. Koszty postępowania ponosiło przedsiębiorstwo lub gospodarstwo wiejskie;

10) dekret z 26.08.1945 r. w sprawie postępowania o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu (Dz.U. Nr 40, poz. 226 ze zm.) – por. uwagi historyczne zawarte w rozdziale 11.1;

11) dekret z 29.08.1945 r. w sprawie postępowania o ubezwłasnowolnienie (Dz.U. Nr 40, poz. 225 ze zm.) – por. uwagi historyczne zawarte w rozdziale 11;

- 12) dekret z 25.09.1945 r. – **Prawo małżeńskie** (Dz.U. Nr 48, poz. 270) wraz z przepisami wprowadzającymi prawo małżeńskie zawartymi w dekrete z tej samej daty (Dz.U. Nr 48, poz. 271) oraz dekret z 29.05.1946 r. – **Prawo małżeńskie majątkowe** (Dz.U. Nr 31, poz. 196 ze zm.) wraz z przepisami wprowadzającymi prawo małżeńskie majątkowe zawartymi w dekrete z tej samej daty (Dz.U. Nr 31, poz. 197 ze zm.), jak również dekret z 22.01.1946 r. – **Prawo rodzinne** (Dz.U. Nr 6, poz. 52 ze zm.) wraz z przepisami wprowadzającymi prawo rodzinne zawartymi w dekrete z tej samej daty (Dz.U. Nr 6, poz. 53 ze zm.) i dekret z 14.05.1946 r. – **Prawo opiekuńcze** (Dz.U. Nr 20, poz. 135) wraz z przepisami wprowadzającymi prawo opiekuńcze zawartymi w dekrete z tej samej daty (Dz.U. Nr 20, poz. 136), które to przepisy zostały uchylone przez art. I § 2 ustawy z 27.06.1950 r. – Przepisy wprowadzające kodeks rodzinny (Dz.U. Nr 34, poz. 309) z dniem wejścia w życie ustawy z 27.06.1950 r. – **Kodeks rodzinny** (Dz.U. Nr 34, poz. 308 ze zm.) – por. uwagi historyczne zawarte w rozdziale 12;
- 13) dekret z 25.09.1945 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. Nr 48, poz. 272 ze zm.) wraz z przepisami wprowadzającymi prawo o aktach stanu cywilnego z tej samej daty (Dz.U. Nr 48, poz. 273).
 Dekret upoważniał **sąd grodzki** miejsca, w którym akt stanu cywilnego został sporządzony, **do orzekania w trybie postępowania niespornego**:
- o **ustaleniu treści aktu** na podstawie dokumentów i zeznań świadków (art. 33 ust. 3),
 - o **uznaniu aktu za nieważny** z uwagi na uchybienia powstałe przy jego sporządzaniu (art. 45),
 - o **sprostowaniu lub unieważnieniu aktu** błędnie lub nieściśle zredagowanego bądź stwierdzającego nieprawdziwe zdarzenie (art. 49),
 - w **przedmiocie zażalenia na odmowę wykonania** przez urzędnika stanu cywilnego **czynności urzędowej** przewidzianej przez prawo (art. 47).
- Z art. XVI przepisów wprowadzających prawo o aktach stanu cywilnego wynikało, że przepisy tego prawa dotyczące m.in. sprostowania i unieważnienia aktu stosuje się odpowiednio do ksiąg stanu cywilnego (metrykalnych), które były prowadzone na podstawie przepisów dotychczasowych;
- 14) dekret z 8.03.1946 r. o majątkach opuszczonych i polniemieckich (Dz.U. Nr 13, poz. 87 ze zm.).
 Zgodnie z art. 6 ust. 4 dekretu sąd grodzki miejsca położenia majątku **ustalał w trybie postępowania niespornego warunki wykupu majątku głównego** przez Skarb Państwa, jeżeli nakłady na ten majątek przewyższały jego wartość w chwili utraty posiadania.
 Sąd ten **stwierdzał też nabycie tytułu własności** majątku przez osoby, którym prawomocnie przywrócono posiadanie po upływie 10-letniego przedawnienia (zasiedzenia) – art. 33 ust. 3;
- 15) dekret z 21.05.1946 r. o postępowaniu przed władzą opiekuńczą (Dz.U. Nr 22, poz. 140 ze zm.) – por. uwagi historyczne zawarte w rozdziale 12;

- 16) dekret z 11.10.1946 r. – Prawo o księgach wieczystych (Dz.U. Nr 57, poz. 320 ze zm.) wraz z rozporządzeniem wykonawczym Ministra Sprawiedliwości z 26.11.1946 r. o urządzeniu i prowadzeniu ksiąg wieczystych (Dz.U. Nr 66, poz. 366 ze zm.) – por. uwagi historyczne zawarte w rozdziale 13.8;
- 17) dekret z 8.11.1946 r. o postępowaniu niespornym z zakresu prawa rzeczowego (Dz.U. Nr 63, poz. 345 ze zm.) – por. uwagi historyczne zawarte w rozdziale 13;
- 18) dekret z 8.11.1946 r. o postępowaniu spadkowym (Dz.U. Nr 63, poz. 346 ze zm.) – por. uwagi historyczne zawarte w rozdziale 14;
- 19) dekret z 20.12.1946 r. o postępowaniu dotyczącym złożenia przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego lub na zachowanie (Dz.U. z 1947 r. Nr 8, poz. 41) – por. uwagi historyczne zawarte w rozdziale 16;
- 20) ustawa z 27.06.1950 r. o postępowaniu niespornym w sprawach rodzinnych oraz z zakresu kurateli (Dz.U. Nr 34, poz. 310 ze zm.) – por. uwagi historyczne zawarte w rozdziale 12;
- 21) dekret z 7.07.1945 r. o odtworzeniu dyplomów i świadectw z ukończenia nauki (Dz.U. Nr 27, poz. 164 ze zm.);
- 22) dekret z 8.06.1955 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. Nr 25, poz. 151 ze zm.)⁷.

1.1.2.2. Tendencje scaleniowe postępowania spornego i niespornego

Odrębność trybu procesowego i nieprocesowego miała swój szczególny, normatywny wyraz w przepisach obowiązujących przed wejściem w życie Kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r. Postępowanie niesporne zostało bowiem uregulowane w oddzielnym w stosunku do Kodeksu postępowania cywilnego z 1932 r. akcie prawnym, mianowicie w wyżej wspomnianym dekreście Krajowej Rady Narodowej z 18.07.1945 r. – Kodeks postępowania niespornego (Dz.U. Nr 27, poz. 169 ze zm.). Zostało ono podporządkowane zasadzie oficjalności i prawdy obiektywnej, podczas gdy powojenny proces wciąż funkcjonował na podstawie założeń przyświecających kodeksowi formowanemu po odzyskaniu niepodległości, a więc zasadzie kontradiktoryjności, prawdy formalnej i dyspozycyjności. Połączenie procedur podporządkowanych tak odmiennym regułom było bardzo utrudnione i wymagało uprzedniego ujednoczenia naczelných zasad postępowania.

W powojennych pracach nad kodyfikacją prawa postępowania cywilnego podejmowano próby ujednoczenia postępowania niespornego z postępowaniem procesowym, czemu dano wyraz w ramach reformy z 20.07.1950 r. Poświęcono ją unifikacji zasad

⁷ Poza drogą postępowania nieprocesowego pozostawiono przyjmowanie oświadczeń o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (dekret z 18.02.1955 r. o przekazaniu państwowym biuram notarialnym niektórych dotychczasowych czynności sądowych, Dz.U. Nr 9, poz. 56) oraz prowadzenie ksiąg wieczystych (ustawa z 16.11.1964 r. o przekazaniu państwowym biuram notarialnym prowadzenia ksiąg wieczystych, Dz.U. Nr 41, poz. 278), które to czynności powierzono państwowym biuram notarialnym.

postępowania, przy czym oczywistym kierunkiem zmian było podporządkowanie ich zadaniom socjalistycznego wymiaru sprawiedliwości.

Kolejnym krokiem w kierunku unifikacji obu trybów postępowania cywilnego było uchwalenie dekretu z 23.04.1953 r. o zmianie niektórych przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz.U. Nr 23, poz. 90), na mocy którego droga postępowania cywilnego nie otwierała się dla procesu i postępowania nieprocesowego odrębnie (co wiązało się uprzednio z koniecznością odrzucenia pozwu lub wniosku w razie stwierdzenia, że właściwy dla rozpoznania sprawy jest inny tryb postępowania), lecz raz zainicjowana stwarzała obowiązek rozpoznania sprawy w trybie właściwym.

Założenie jednolitego postępowania sądowego wyrażone zostało w projekcie nowego Kodeksu postępowania cywilnego z 1955 r., który „zakładała oparcie procedury cywilnej na jednolitym systemie postępowania w sprawach cywilnych i zmierzała do pełnej integracji postępowania spornego i niespornego”⁸. W pracach Komisji Kodyfikacyjnej, powołanej z końcem 1956 r., odstąpiono jednak od idei pełnej integracji obu tych postępowań, zakładającej uznanie trybu nieprocesowego (wówczas jeszcze postępowania niespornego) za szczególnie (odrębny) rodzaj procesu, wychodząc z założenia, że podporządkowanie spraw rozpoznawanych dotychczas w postępowaniu niespornym regułom procesowym doprowadziłoby w sposób wymuszony do pozbawienia ich elastycznej formy realizacji. Równoległym argumentem przemawiającym przeciwko takiemu potraktowaniu postępowania nieprocesowego była chęć kultywowania tradycji prawnej wykształconej na podstawie procedur państw zaborczych obowiązujących na ziemiach polskich aż do dnia 1.01.1933 r., kiedy to wszedł w życie polski Kodeks postępowania cywilnego. W efekcie na skutek uchwalenia w dniu 17.11.1964 r. nowego kodeksu postępowanie nieprocesowe nie stało się jednym z postępowań odrębnych w ramach procesu, lecz pozostało równorzędnym, ale i odrębnym w stosunku do procesu trybem rozpoznawania spraw cywilnych, charakteryzującym się mniejszym formalizmem, a przede wszystkim brakiem przeciwstawnych stron procesowych.

1.1.2.3. Uwagi terminologiczne

Nowy Kodeks postępowania cywilnego z 1964 r. nie przejął nazwy „postępowanie niesporne”⁹, która w ocenie Komisji Kodyfikacyjnej z okresu międzywojennego miała wyeksponować odmienne niż w procesie funkcje sądu. Największą słabość-

⁸ J. Krajewski, *Postępowanie nieprocesowe*, Toruń 1973, s. 6; J. Krajewski, *Stosunek procesu do postępowania nieprocesowego*, ZNUMK Prawo 1967/7 (23), s. 22; zob. także B. Dobrzański, *Scalenie postępowania spornego z niespornym w projekcie kodeksu postępowania cywilnego*, PiP 1960/7; M. Lisiewski, *Scalenie postępowania spornego i niespornego*, ZNUMK 1959/14.

⁹ Występującej także w prawie i w piśmiennictwie austriackim (*nichtstreitige Verfahren*), węgierskim (*nemperes eljárás*) oraz rumuńskim (*procedura necontenciosa*).

cią tego określenia była jednak nie tyle jego negatywna treść, ile niepełna adekwatność do przedmiotu definiowanego postępowania, w którym jakkolwiek wyjątkowo, to jednak mogło także dojść do rozpoznania spraw spornych.

Jakkolwiek w orzecznictwie sądowym wskazywano, że przyjęte i utrzymywane w ustawodawstwie polskim tradycyjne określenie „postępowanie niesporne” nie może być interpretowane w sensie dosłownym i obejmuje także sprawy, w których pomiędzy uczestnikami występuje spór (por. uzasadnienie uchwały SN (7) z 10.02.1951 r., C 741/50, OSNC 1951/1, poz. 2), to jednak postanowiono zastąpić (choć niejednomyślnie) powyższą nazwę w 1964 r. określeniem „postępowanie nieprocesowe”, które – podobnie jak jego poprzednik – definiuje ten fragment jurysdykcji cywilnej wyłącznie przez opozycję do procesu, a nie przez wskazanie jego istotnej cechy. Uzasadnieniem tej zmiany była jednak chęć podkreślenia charakteru spraw rozpoznawanych w tym trybie postępowania, do których istoty należy przede wszystkim to, że nie występują w nich dwie przeciwstawne strony, lecz uczestnicy, których liczba może być różna, a interesy niekoniecznie sprzeczne.

W piśmiennictwie termin ten zaaprobowano nie bez słów krytyki. W pierwszej kolejności podniesiono zarzut pewnej sprzeczności w tej nazwie, samo określenie „proces” może być bowiem rozumiane jako synonim postępowania w ogólności. Wskazano także, że wyrażenie to nie zawiera informacji charakteryzującej postępowanie nieprocesowe przez wskazanie jakiejś jego istotnej cechy, a ponadto – z logicznego punktu widzenia – może być zastosowane na równi do każdego innego postępowania cywilnego niebędącego procesem.

Pomimo powyższych wątpliwości termin „postępowanie nieprocesowe” ugruntował sobie miejsce w systematyce postępowania cywilnego i jakkolwiek nie jest to zasadniczy argument przemawiający za trwaniem przy tym określeniu, to jednak ma on niebagatelne znaczenie. Właściwe rozumienie tego wyrażenia wymaga bowiem jego zestawiania z drugim trybem cywilnego postępowania rozpoznawczego, a więc z procesem. Ich ujęcie w ramach pierwszej książki Kodeksu postępowania cywilnego pozwala więc twierdzić, że postępowanie nieprocesowe reguluje sposób rozpoznawania tych spraw cywilnych, w których brak jest cech konstytuujących proces. Do cech tych należy w szczególności występowanie dwóch przeciwstawnych stron toczących spór o prawo i zmierzających (modelowo) do osiągnięcia przeciwstawnych rezultatów.

Choć więc obowiązywanie określenia „postępowanie nieprocesowe” może wiązać się z pewnymi trudnościami, zwłaszcza natury teoretycznej, aktualizującymi się w ramach stosowania na gruncie trybu nieprocesowego pojęć, takich jak: czynność procesowa, zdolność procesowa, legitymacja i roszczenie procesowe, pisma procesowe, to jednak dają się one przezwyciężyć przez postulat odpowiedniego stosowania tych pojęć i nie stanowią przeszkody dla nadania omawianemu pojęciu właściwej treści.

Wniosek ten jest tym bardziej zasadny, gdy zważy się także na trudności w wypracowaniu jakiegokolwiek alternatywnego, możliwego do zaakceptowania pojęcia¹⁰.

1.1.2.4. Sposób regulacji prawnej postępowania nieprocesowego

Specyfika postępowania nieprocesowego, a także znaczne zróżnicowanie jego przedmiotu implikują trudności w zakresie wyboru najbardziej adekwatnej formy regulacji prawnej. Najczęściej normatywna reglamentacja tego wycinka postępowania cywilnego następuje:

- 1) w drodze tzw. ustaw ramowych poświęconych wyłącznie postępowaniu nieprocesowemu (np. austriacki patent cesarski z 9.08.1854 r. o postępowaniu sądowym w sprawach nieprocesowych czy niemiecka związkowa ustawa Rzeszy z 17.05.1898 r. o sprawach postępowania nieprocesowego);
- 2) przez jej wspólne uregulowanie z postępowaniem spornym (procesem) w kodeksie postępowania cywilnego (tak np. w prawie procesowym francuskim, włoskim, greckim, hiszpańskim);
- 3) w drodze wielu rozproszonych aktów normatywnych.

System przyjęty w ustawodawstwie polskim był każdorazowo wynikiem połączenia zasadniczo dwóch metod reglamentacji prawnej. Po zakończeniu II wojny światowej uchwalony został bowiem w dniu 18.07.1945 r. dekret – Kodeks postępowania niespornego, stanowiący akt prawny odrębny w stosunku do przedwojennego jeszcze kodeksu postępowania cywilnego. Równocześnie zawierał on jedynie przepisy ogólne dla tego trybu postępowania, zaś poszczególne rodzaje postępowań uregulowane zostały w stosunkowo licznych aktach normatywnych. Z kolei od 1965 r., tj. od wejścia w życie obecnie obowiązującego Kodeksu postępowania cywilnego, oba tryby cywilnego postępowania rozpoznawczego objęte są jednym aktem prawnym, jakkolwiek wiele postępowań szczególnych uregulowanych jest wciąż w odrębnych ustawach.

Obecna regulacja polskiego postępowania nieprocesowego nie może być uznana za jednolitą i całościową nie tylko ze względu na kryterium liczby aktów prawnych do-

¹⁰ Trudności te widoczne są zwłaszcza na gruncie nauki i prawa zagranicznego, w których używa się następujących nazw:

- sądownictwo dobrowolne (łac. *iurisdictio voluntaria*, wł. *giurisdizione volontaria*, hiszp. *jurisdiction voluntaria*, niem. *freiwillige Gerichtsbarkeit*);
- sądownictwo łaskawe (fr. *jurisdiction gracieuse*);
- postępowanie kameralne (wł. *procedimenti in camera di consiglio*) odbywające się bez jawnego dla publiczności posiedzenia sądowego;
- postępowanie sumaryczne (szwajc. *Summarische Verfahren*);
- postępowanie w sprawach „łaskawych” (fr. *decisions gracieuse* lub *procédure en matière gracieuse*);
- postępowanie wnioskowe;
- postępowanie ochronne (bułg. *ochranitelni proizvodstva*);
- postępowanie szczególne (ros. *osoboje proizvodstvo*);
- postępowanie pozasporne (słow. *mimosporový poriadok*).

tyczących tej materii, ale przede wszystkim z uwagi na złożony sposób reglamentacji prawnej.

Postępowanie nieprocesowe uregulowane jest w księdze drugiej części pierwszej („Postępowanie rozpoznawcze”) Kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r. Kierując się względami racjonalności, a przy tym w celu uniknięcia powtarzania analogicznych unormowań, ustawodawca nie objął tą księgą wszystkich kwestii związanych z postępowaniem, ograniczając się wyłącznie do wskazania reguł specyficznych dla trybu nieprocesowego.

Księga druga w tytule I zawiera przepisy wspólne dla wszystkich postępowań nieprocesowych (art. 506–525 k.p.c.), zaś w tytule II wymienia się poszczególne postępowania stypizowane według gałęzi prawa materialnego, którego dotyczą (art. 526–694⁸ k.p.c.). Wiele przepisów regulujących postępowanie nieprocesowe w konkretnych rodzajach spraw znajduje się poza Kodeksem postępowania cywilnego, w szczegółowych ustawach regulujących daną sferę prawa materialnego, a równocześnie wskazujących na właściwy tryb realizacji przewidzianych w nich praw i obowiązków.

Przepisy wspólne zawarte w art. 506–525 k.p.c. nie regulują wszystkich kwestii związanych z prowadzeniem postępowania w trybie nieprocesowym; przeciwnie – zawierają jedynie regulacje właściwe tylko dla tego trybu, a jednocześnie wspólne dla wszystkich rodzajów postępowań nieprocesowych. Równocześnie zastrzegają one niejednokrotnie możliwość ich modyfikowania przez przepisy regulujące poszczególne rodzaje postępowań nieprocesowych, w tym np. w zakresie właściwości rzeczowej (art. 507 k.p.c.), właściwości miejscowej (art. 508 § 1 k.p.c.), postaci orzeczeń (art. 516 k.p.c.), skuteczności i wykonalności postanowień orzekających co do istoty sprawy (art. 521 § 1 k.p.c.), odwoływalności orzeczeń (art. 523 k.p.c.).

W kwestiach nieuregulowanych w przepisach o postępowaniu nieprocesowym stosuje się natomiast:

- 1) **wprost** przepisy ogólne zawarte w tytule wstępnym (art. 1–13 k.p.c.);
- 2) oraz **odpowiednio** przepisy zawarte w tytułach:
 - I – „Sąd” (art. 15–54 k.p.c.),
 - II – „Prokurator” (art. 55–60 k.p.c.),
 - III – „Organizacje pozarządowe” (art. 61–63 k.p.c.),
 - IIIa – „Państwowa Inspekcja Pracy” (art. 63¹–63² k.p.c.),
 - IIIb – „Powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów” (art. 63³–63⁴ k.p.c.),
 - IV – „Strony” (art. 64–97 k.p.c.),
 - V – „Koszty procesu” (art. 98–124 k.p.c.),
 - VI – „Postępowanie” (art. 125–424¹² k.p.c.).

Jakkolwiek przepis art. 13 § 2 k.p.c. nakazuje odpowiednie stosowanie w trybie nieprocesowym „przepisów o procesie”, nie wyłączając formalnie z zakresu odpowiedniego stoso-

wania także przepisów o procesowych postępowaniach odrębnych (art. 425–505³⁹ k.p.c.), to jednak te ostatnie regulacje – jako znajdujące zastosowanie wyłącznie w wypadkach przewidzianych w ustawie – doznają całkowitego w zasadzie wyłączenia w trybie nieprocesowym. Niekiedy jednak ustawodawca, regulując postępowanie nieprocesowe, „korzysta” z instytucji przewidzianych w przepisach o postępowaniach odrębnych, ale tylko w tym celu, aby uprościć lub przyspieszyć rozpoznanie sprawy. Relatywnie rzadkie odesłania do przepisów o procesowych trybach odrębnych dotyczą więc wyłącznie tych kwestii, które dotyczą samego biegu postępowania i nie mają związku z przedmiotem sprawy, a przy tym mają naturę wyłącznie formalną i mogą być dzięki temu zaadaptowane bez względu na przedmiot i tryb rozpoznawanej sprawy.

Przykład:

Przed zmianą obowiązującą od dnia 8.09.2016 r., w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką odpowiednie zastosowanie znajdował art. 472 k.p.c. zezwalający – w postępowaniu odrębnym w sprawach z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych – na dokonywanie doręczeń w uproszczonym trybie, tj. przy zastosowaniu takiego sposobu, jaki sąd uzna za najbardziej celowy i niezbędny do przyspieszenia rozpoznania sprawy (art. 598¹ § 2 k.p.c. w brzmieniu sprzed 8.09.2016 r.). Równocześnie z wprowadzeniem art. 149¹ k.p.c. i rozciągnięciem uproszczonych doręczeń na wszystkie postępowania sądowe, w tym także – poprzez art. 13 § 2 k.p.c. – na postępowanie nieprocesowe, przepis art. 472 k.p.c. został uchylony, a szczególne odesłania stały się bezprzedmiotowe i zbędne.

Z takiego sposobu unormowania można wysnuć następujące wnioski:

- 1) w polskim postępowaniu cywilnym istnieją dwa równorzędne tryby postępowania rozpoznawczego: proces i tryb nieprocesowy, przy czym regułą jest ten pierwszy; w konsekwencji, jeżeli przepis szczególny nie zastrzega dla rozpoznawania konkretnych spraw trybu nieprocesowego, właściwy będzie proces; z reguły skierowanie sprawy na drogę postępowania nieprocesowego jest wyraźne i nie budzi wątpliwości. Zdarza się jednak, że niektóre kwestie materialnoprawne nie są objęte jednoznacznym normatywnym odesłaniem na drogę trybu nieprocesowego, a pomimo to skierowanie do tego trybu postępowania rozpoznawczego wynika z ich charakteru, istoty, a przede wszystkim przedmiotu wpisującego się w ustawową systematykę postępowania nieprocesowego. Wówczas kryterium delimitacyjnym nie jest przepis ustawy (na który wskazuje wprawdzie art. 13 § 1 k.p.c.), lecz zespół istotnych cech postępowania świadczących o jego nieprocesowym charakterze¹¹;

¹¹ W ramach prac nad założeniami nowego Kodeksu postępowania cywilnego proponowano nawet wprowadzenie normy pozwalającej sądowi na wdrożenie – w sytuacjach wątpliwych – trybu nieprocesowego w sprawie, która nie została wprawdzie przekazana do tego rodzaju postępowania przez wyraźny przepis ustawy, ale której charakter na to wskazuje. Por. M. Walasik, K. Markiewicz, *Założenia wstępne dotyczące przepisów o postępowaniu nieprocesowym w nowym kodeksie postępowania cywilnego przyjęte przez zespół problemowy komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego do spraw postępowania cywilnego*, PS 2012/9, s. 109.

Przykład:

Sprawy z wniosku jednego z małżonków o pozbawienie drugiego małżonka samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym albo też o zastrzeżenie, że na dokonanie czynności wskazanych w art. 37 § 1 k.r.o. zamiast zgody małżonka będzie potrzebne zezwolenie sądu (art. 40 k.r.o.), nie są wprawdzie wyraźnie zaliczone do kategorii „istotnych spraw rodziny” w rozumieniu art. 565 k.p.c., jednak o nieprocesowym trybie ich rozpoznania decyduje choćby wskazana w art. 40 zdanie drugie k.r.o. postać orzeczenia (wyrok SN z 30.08.1982 r., III CRN 163/82, LEX nr 8454).

- 2) w obu trybach postępowania rozpoznawczego stosuje się wprost regulacje zawarte w tytule wstępnym księgi pierwszej części pierwszej Kodeksu postępowania cywilnego, tj. w art. 1–13 k.p.c.;
- 3) w obu trybach postępowania rozpoznawczego stosuje się regulacje zawarte w księdze pierwszej części pierwszej w tytułach I–VI Kodeksu postępowania cywilnego, przy czym regulacje te stosuje się w trybie nieprocesowym odpowiednio;
- 4) w sposób całościowy i samowystarczalny uregulowany został wyłącznie tryb postępowania procesowego, zaś księgą drugą objęto wyłącznie odmienności postępowania nieprocesowego;
- 5) obowiązek ustalenia właściwej normy procesowej, a więc wskazania zakresu odpowiedniego stosowania w trybie nieprocesowym przepisów o procesie spoczywa na sędzię stosującym prawo;
- 6) w trybie nieprocesowym w pierwszej kolejności sąd stosuje przepisy szczególne (art. 526–694⁸ k.p.c.) i ogólne (art. 506–525 k.p.c.) przewidziane dla tego trybu, a dopiero w razie braku stosownych regulacji obowiązany jest odnieść się do regulacji procesowych i ustalić, czy, a jeżeli tak, to w jakim zakresie znajdują one zastosowanie;
- 7) odpowiednie stosowanie przepisów o procesie implikuje obowiązek ustalenia, które przepisy o procesie:
 - a) nie znajdują w ogóle zastosowania z uwagi na ich wyraźne wyłączenie, bezprzedmiotowość lub sprzeczność z regulacjami przewidzianymi dla stunków prawnych poddanych trybowi nieprocesowemu (np. przepisy o współuczestnictwie, interwencji głównej i ubocznej, przypozywaniu, przekształceniach podmiotowych, wyrokach zaocznych, rygorze natychmiastowej wykonalności nadawanym przez sąd przy rozstrzyganiu meritum sprawy);
 - b) znajdują zastosowanie w trybie nieprocesowym, ale z pewnymi zmianami, w tym wynikającymi z przepisów szczególnych, pozwalającymi na dostosowanie ich do specyfiki sprawy rozpoznawanej w trybie nieprocesowym (np. przepisy o zawieszeniu i umorzeniu postępowania, udziale prokuratora w postępowaniu, niektóre przepisy o czynnościach procesowych);
 - c) znajdują zastosowanie wprost zasadniczo bez konieczności dokonywania jakichkolwiek ich modyfikacji poza dostosowaniem terminologii (np. przepisy o pełnomocnictwie, zwolnieniu od kosztów sądowych, terminach procesow-

wych i doręczeniach, o postępowaniu dowodowym, rektyfikacji orzeczeń, postępowaniu odwoławczym),
– przy czym ustalenia te powinny być każdorazowo poczynione w odniesieniu do realiów procesowych konkretnej sprawy.

Stosowanie przepisów o trybie nieprocesowym doznaje komplikacji nie tylko z uwagi na sądowy obowiązek posiłkowania się przepisami o procesie, który wymaga zarówno ustalenia, czy, ale także w jakim zakresie (tj. po zastosowaniu jakiego rodzaju modyfikacji) te ostatnie regulacje mogą znaleźć zastosowanie. Ten dwustopniowy etap weryfikowania dopuszczalności i zakresu odpowiedniego stosowania przepisów o procesie musi być bowiem poprzedzony ustaleniem, że dana kwestia nie jest uregulowana w przepisach o postępowaniu nieprocesowym – bądź to kodeksowych, bądź też zawartych w pozakodeksowych aktach prawnych. I w tym zakresie mogą występować pewne trudności związane z występującym w omawianym trybie:

1) systemem wielostopniowych odesłań;

Np.

Przykład:

Do postępowania o podział majątku wspólnego po ustaniu małżeńskiej wspólności majątkowej stosuje się odpowiednio przepisy o dziale spadku (art. 567 § 3 k.p.c.), tj. art. 680–689 k.p.c. Wśród tych ostatnich natomiast zawarty jest art. 688 k.p.c., który z kolei przewiduje, że do działu spadku stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące zniesienia współwłasności (art. 617–625 k.p.c.). Wymaga to więc ustalenia zakresu ewentualnej (uzasadnionej względami „odpowiedniości” stosowania) modyfikacji przepisów o dziale spadku oraz – już zmodyfikowanych na potrzeby postępowania o dział spadku – przepisów dotyczących zniesienia współwłasności.

2) wielopoziomowym sposobem regulacji niektórych rodzajów postępowań nieprocesowych, wykraczającym poza sferę współzależności pomiędzy przepisami ogólnymi zawartymi w art. 506–525 k.p.c. oraz przepisami zawartymi w tytule II Kodeksu postępowania cywilnego (art. 526 i n. k.p.c.) przewidzianymi dla poszczególnych rodzajów spraw.

Np.

Przykład:

Dla spraw rodzinnych i opiekuńczych, poza przepisami zawartymi w art. 506–525 k.p.c., ustawodawca przewidział także przepisy ogólne charakteryzujące tylko te dwa rodzaje postępowań (art. 568–578¹ k.p.c.), zaś regulacje szczególne dotyczące każdego z nich zawarł odrębnie w przepisach dotyczących poszczególnych postępowań. Przepisy te na poszczególnych poziomach postępowań mogą się zarówno uszczegóławiać, jak i znosić.

W konsekwencji np. art. 521 § 1 k.p.c. wiążący skuteczność i wykonalność orzeczeń co do istoty sprawy z momentem ich uprawomocnienia się jest w sprawach rodzinnych i opiekuńczych wyłączony przez art. 578 § 1 k.p.c., który przewiduje, że posta-

nowienia sądu opiekuńczego są skuteczne i wykonalne już od chwili ich ogłoszenia (lub wydania – jeżeli ogłoszenia nie było). Przepisy szczególne modyfikują jednak ten wyjątek w ten sposób, że powracają do reguły ogólnej zawartej w art. 521 § 1 k.p.c. w odniesieniu do postanowień sądu opiekuńczego, których przedmiotem jest:

- zezwolenie na dokonanie przez rodziców czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka lub na wyrażenie przez rodziców zgody na dokonanie takiej czynności przez dziecko (art. 583 k.p.c.);
- nadanie dziecku nazwiska (art. 584 k.p.c.);
- orzeczenie przysposobienia (art. 588 k.p.c.);
- przyznanie opiekunowi wynagrodzenia (art. 597 § 2 k.p.c.).

1.1.2.5. Źródła postępowania nieprocesowego

Problematyka źródeł postępowania nieprocesowego jest złożona w takim samym stopniu, w jakim niejednorodny jest przedmiot tego postępowania.

Podstawowym źródłem normującym ten tryb postępowania jest obecnie Kodeks postępowania cywilnego z 1964 r. (co do zakresu jego stosowania w postępowaniu nieprocesowym zob. rozdział 1.1.2.4). Obok niego obowiązują wiele ustaw i innych szczególnych aktów prawnych wydanych także jeszcze przed jego uchwaleniem, w tym:

- 1) ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo wekslowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 160);
- 2) ustawa z 28.04.1936 r. – Prawo czekowe (Dz.U. z 2016 r. poz. 462);
- 3) dekret z 7.07.1945 r. o odtworzeniu dyplomów i świadectw z ukończenia nauki (Dz.U. Nr 27, poz. 164 ze zm.);
- 4) dekret z 10.12.1946 r. o rejestracji i umarzaniu listów hipotecznych, listów długów gruntowych i rentowych, wydanych przed dniem 1.09.1939 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 19);
- 5) dekret z 10.12.1946 r. o umarzaniu utraconych dokumentów (Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 20);
- 6) dekret z 3.02.1947 r. o rejestracji i umarzaniu niektórych dokumentów na okaziciela, emitowanych przed dniem 1.09.1939 r. (Dz.U. z 1948 r. Nr 28, poz. 190 ze zm.);
- 7) ustawa z 15.02.1962 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2000 r. Nr 28, poz. 353 ze zm.), która utraciła moc na podstawie art. 69 ustawy z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2020 r. poz. 347), jednak wciąż reguluje sposób postępowania w sprawach wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie ustawy z 2.04.2009 r.;
- 8) ustawa z 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1644);
- 9) ustawa z 26.03.1982 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o uchyleniu ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych (Dz.U. Nr 11, poz. 81 ze zm.);

- 10) ustawa z 26.03.1982 r. o scalaniu i wymianie gruntów (Dz.U. z 2018 r. poz. 908 ze zm.);
- 11) ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2020 r. poz. 275);
- 12) ustawa z 8.10.1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników (Dz.U. z 2019 r. poz. 491 ze zm.);
- 13) ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r. poz. 969);
- 14) ustawa z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2019 r. poz. 2277 ze zm.);
- 15) ustawa z 26.01.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 1914);
- 16) ustawa z 6.04.1984 r. o fundacjach (Dz.U. z 2018 r. poz. 1491);
- 17) ustawa z 22.03.1989 r. o rzemiośle (Dz.U. z 2018 r. poz. 1267 ze zm.);
- 18) ustawa z 7.04.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2019 r. poz. 713 ze zm.);
- 19) ustawa z 7.04.1989 r. o związkach zawodowych rolników indywidualnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 210 ze zm.);
- 20) ustawa z 17.05.1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne (Dz.U. z 2020 r. poz. 276 ze zm.);
- 21) ustawa z 30.05.1989 r. o izbach gospodarczych (Dz.U. z 2019 r. poz. 579 ze zm.);
- 22) ustawa z 30.05.1989 r. o samorządzie zawodowym niektórych przedsiębiorców (Dz.U. Nr 35, poz. 194 ze zm.);
- 23) ustawa z 10.05.1990 r. – Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych (Dz.U. Nr 32, poz. 191 ze zm.);
- 24) ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2019 r. poz. 540 ze zm.);
- 25) ustawa z 23.05.1991 r. o organizacjach pracodawców (Dz.U. z 2019 r. poz. 1809);
- 26) ustawa z 23.05.1991 r. o związkach zawodowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 263);
- 27) ustawa z 19.10.1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa (Dz.U. z 2020 r. poz. 396 ze zm.);
- 28) ustawa z 3.02.1993 r. o restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw i banków oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 1439 ze zm.);
- 29) ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2020 r. poz. 532 ze zm.);
- 30) ustawa z 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2020 r. poz. 685);
- 31) ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (Dz.U. z 2020 r. poz. 514 ze zm.);
- 32) ustawa z 6.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (Dz.U. z 2018 r. poz. 2017);
- 33) ustawa z 27.06.1997 r. o partiach politycznych (Dz.U. z 2018 r. poz. 580 ze zm.);
- 34) ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 1500 ze zm.);
- 35) ustawa z 28.08.1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 105 ze zm.);
- 36) ustawa z 24.06.1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (Dz.U. z 2018 r. poz. 2120 ze zm.);
- 37) ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1526 ze zm.);

- 38) ustawa z 15.09.2000 r. o referendum lokalnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 741);
- 39) ustawa z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1465);
- 40) ustawa z 6.09.2001 r. – Prawo farmaceutyczne (Dz.U. z 2020 r. poz. 944 ze zm.);
- 41) ustawa z 18.09.2001 r. – Kodeks morski (Dz.U. z 2018 r. poz. 2175 ze zm.);
- 42) ustawa z 14.02.2003 r. o przenoszeniu treści księgi wieczystej do struktury księgi wieczystej prowadzonej w systemie informatycznym (Dz.U. Nr 42, poz. 363 ze zm.);
- 43) ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2019 r. poz. 498 ze zm.);
- 44) ustawa z 14.03.2003 r. o referendum ogólnokrajowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 851);
- 45) ustawa z 27.05.2004 r. o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi (Dz.U. z 2020 r. poz. 95 ze zm.);
- 46) ustawa z 4.03.2005 r. o europejskim zgrupowaniu interesów gospodarczych i spółce europejskiej (Dz.U. z 2018 r. poz. 2036 ze zm.);
- 47) ustawa z 15.04.2005 r. o pomocy publicznej i restrukturyzacji publicznych zakładów opieki zdrowotnej (Dz.U. z 2018 r. poz. 164 ze zm.);
- 48) ustawa z 1.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. z 2019 r. poz. 1405 ze zm.);
- 49) ustawa z 7.07.2005 r. o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych czynów zabronionych (Dz.U. z 2016 r. poz. 325);
- 50) ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2019 r. poz. 852 ze zm.);
- 51) ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. z 2020 r. poz. 218 ze zm.);
- 52) ustawa z 22.07.2006 r. o spółdzielni europejskiej (Dz.U. z 2018 r. poz. 2043 ze zm.);
- 53) ustawa z 17.10.2008 r. o zmianie imienia i nazwiska (Dz.U. z 2020 r. poz. 707 ze zm.);
- 54) ustawa z 30.04.2010 r. o instytutach badawczych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1383);
- 55) ustawa z 20.05.2010 r. o wyrobach medycznych (Dz.U. z 2020 r. poz. 186 ze zm.);
- 56) ustawa z 25.06.2010 r. o sporcie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1133);
- 57) ustawa z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy (Dz.U. z 2019 r. poz. 684 ze zm.);
- 58) ustawa z 15.04.2011 r. o działalności leczniczej (Dz.U. z 2020 r. poz. 295 ze zm.);
- 59) ustawa z 1.07.2011 r. o samorządzie pielęgniarek i położnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 916);
- 60) ustawa z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2019 r. poz. 2203 ze zm.);
- 61) ustawa z 13.12.2013 r. o rodzinnych ogrodach działkowych (Dz.U. z 2017 r. poz. 2176);
- 62) ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 463 ze zm.);
- 63) ustawa z 15.01.2015 r. o obligacjach (Dz.U. z 2018 r. poz. 483 ze zm.);

- 64) ustawa z 24.07.2015 r. o Radzie Dialogu Społecznego i innych instytucjach dialogu społecznego (Dz.U. z 2018 r. poz. 2232 ze zm.);
- 65) ustawa z 24.07.2015 r. – Prawo o zgromadzeniach (Dz.U. z 2019 r. poz. 631);
- 66) ustawa z 11.09.2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. z 2020 r. poz. 895 ze zm.);
- 67) ustawa z 25.09.2015 r. o zawodzie fizjoterapeuty (Dz.U. z 2019 r. poz. 952);
- 68) ustawa z 22.11.2018 r. o europejskich partiach politycznych i europejskich fundacjach politycznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 37);
- 69) ustawa z 16.10.2019 r. o rozstrzyganiu sporów dotyczących podwójnego opodatkowania oraz zawieraniu uprzednich porozumień cenowych (Dz.U. poz. 2200).

Otoczenie normatywne decydujące o formalnych podstawach działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym nie wyczerpuje się w aktach prawnych uchwalonych przez polskiego ustawodawcę. Stosunki prawne chronione w tym trybie są bowiem – z uwagi na ich społeczną doniosłość – przedmiotem szczególnego zainteresowania prawa unijnego i międzynarodowego. Regulacje zawarte w Kodeksie postępowania cywilnego oraz w ustawach szczególnych znajdują więc zastosowanie w sprawach z elementem zagranicznym w zakresie, w jakim nie wyłączają ich zawarte przez Polskę umowy dwustronne i konwencje, a ponadto prawo unijne.

Zagadnienia postępowania nieprocesowego objęte są w szczególności przepisami:

- 1) rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (wersja przekształcona) (Dz.Urz. UE L 351, s. 1);
- 2) rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 z 27.11.2003 r. dotyczącego jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz.Urz. UE L 338, s. 1, ze zm.);
- 3) rozporządzenia nr 1393/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 13.11.2007 r. dotyczącego doręczania w państwach członkowskich dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych i handlowych („doręczanie dokumentów”) oraz uchylającego rozporządzenie rady (WE) nr 1348/2000 (Dz.Urz. UE L 324, s. 79, ze zm.);
- 4) rozporządzenia Rady (WE) nr 1206/2001 z 28.05.2001 r. w sprawie współpracy między sądami Państw Członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych (Dz.Urz. WE L 174, s. 1, ze zm.);
- 5) Konwencji o prawach dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20.11.1989 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.);
- 6) Konwencji dotyczącej procedury cywilnej, podpisanej w Hadze dnia 1.03.1954 r. (Dz.U. z 1963 r. Nr 17, poz. 90);
- 7) Konwencji o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich, sporządzonej w Hadze dnia 5.10.1961 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 106, poz. 519);

- 8) Konwencji o przeprowadzaniu dowodów za granicą w sprawach cywilnych lub handlowych, sporządzonej w Hadze dnia 18.03.1970 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 50, poz. 582);
- 9) Konwencji o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzonej w Hadze dnia 19.10.1996 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158);
- 10) Konwencji o uznawaniu rozwodów i separacji, sporządzonej w Hadze dnia 1.06.1970 r. (Dz.U. z 2001 r. Nr 53, poz. 561);
- 11) Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzonej w Hadze dnia 25.10.1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528 ze zm.);
- 12) Konwencji o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzonej w Hadze dnia 29.05.1993 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 39, poz. 448);
- 13) Konwencji dotyczącej uregulowania opieki nad małoletnimi, podpisanej w Hadze dnia 12.06.1902 r. (Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 596);
- 14) Konwencji dotyczącej ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych, podpisanej w Hadze dnia 17.07.1905 r. (Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 598);
- 15) Europejskiej konwencji o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, sporządzonej w Luksemburgu dnia 20.05.1980 r. (Dz.U. z 1996 r. Nr 31, poz. 134 ze zm.);
- 16) Konwencji o doręczaniu za granicą dokumentów sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych lub handlowych, sporządzonej w Hadze dnia 15.11.1965 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 87, poz. 968);
- 17) Europejskiej konwencji o przysposobieniu dzieci, sporządzonej w Strasburgu dnia 24.04.1967 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 99, poz. 1157);
- 18) Europejskiej konwencji o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego, sporządzonej w Strasburgu dnia 15.10.1975 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 79, poz. 888);
- 19) Porozumienia europejskiego w sprawie przekazywania wniosków o przyznanie pomocy sądowej, sporządzonego w Strasburgu dnia 27.01.1977 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 102, poz. 1183);
- 20) Konwencji nr 17 w sprawie zwolnienia od legalizacji niektórych aktów i dokumentów, sporządzonej w Atenach dnia 15.09.1977 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 148, poz. 1446);
- 21) Konwencji znoszącej wymóg legalizacji zagranicznych dokumentów urzędowych, sporządzonej w Hadze dnia 5.10.1961 r. (Dz.U. z 2005 r. Nr 112, poz. 938).

1.2. Charakterystyka postępowania nieprocesowego

1.2.1. Pozycja postępowania nieprocesowego w obecnym systemie postępowania cywilnego

Dla rozpoznawania spraw cywilnych ustawodawca przewidział dwa tryby postępowania sądowego: procesowy i nieprocesowy. Z art. 13 § 1 k.p.c. wynika domniemanie

drogi procesu, co oznacza, że każda sprawa należąca do jurysdykcji sądów cywilnych podlega rozpoznaniu w trybie procesowym, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Innymi słowy, rozpoznanie sprawy cywilnej w trybie nieprocesowym możliwe jest tylko wówczas, gdy istnieją wyraźne, szczególne przepisy odsyłające na tę drogę postępowania cywilnego.

Z systematyki kodeksowej wynika niewątpliwie, że **postępowanie nieprocesowe jest cywilnym postępowaniem rozpoznawczym**, o czym świadczy dodatkowo fakt, że przez odesłanie zawarte w art. 13 § 2 k.p.c. ustawodawca stawia mu wymagania konstrukcyjne właściwe dla podstawowego, tj. procesowego trybu rozpoznawczego mającego zastosowanie w sprawach cywilnych. Taka formuła normatywna pozwala również twierdzić, że wszystkie sprawy poddane pod rozstrzygnięcie sądu w postępowaniu nieprocesowym są sprawami cywilnymi w rozumieniu art. 1 k.p.c.

Postępowanie nieprocesowe jest równorzędym w stosunku do procesu trybem cywilnego postępowania rozpoznawczego. Postulat zapewnienia równorzędności obu trybów postępowania cywilnego towarzyszył już początkom prac nad ujednoczonym postępowaniem nieprocesowym i był silnie manifestowany jeszcze przed wojną. Był on głoszony w wyraźnej opozycji do ustawodawstwa dzielnicowego, które hołdowało zasadzie pomocniczości postępowania nieprocesowego (niespornego). O istniejącej wspólnie równorzędności obu trybów przesądza ich wyłączność w sprawach dla nich zastrzeżonych. Równe traktowanie obu trybów obejmuje także zapadłe w nich orzeczenia, które – na zasadzie art. 365 k.p.c. – po uprawomocnieniu się wiążą także inne sądy. Dla istnienia i zakresu tego związania nie ma przy tym znaczenia tryb postępowania rozpoznawczego, w jakim zapadły. Postanowienie wydane w trybie nieprocesowym nie może być więc zmienione ani uchylone w procesie. Związanie to zachodzi także w relacji odwrotnej, w której jednak mogą istnieć pewne odstępstwa uzasadnione brzmieniem art. 523 k.p.c. i faktem, że sąd nieprocesowy może – w sytuacjach przewidzianych w ustawie – modyfikować te rozstrzygnięcia zapadłe w procesie, dla których przewidziana jest także droga postępowania nieprocesowego (np. zawarte w wyroku rozwodowym rozstrzygnięcia co do władzy rodzicielskiej oraz kontaktów z dziećmi; zob. art. 577 k.p.c.) – zob. rozdział 1.2.3.

1.2.2. Funkcje, cele i istota działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym

Wielość i różnorodność stosunków prawnych podlegających ochronie w postępowaniu nieprocesowym, zróżnicowanie jego przedmiotu, a także wielopostaciowość działalności sądu stanowiły źródło istotnych wątpliwości przy definiowaniu funkcji, celu i charakteru prawnego postępowania nieprocesowego.

Zasadniczy **cel postępowania nieprocesowego**, jakkolwiek normatywnie wyodrębnionego od procesu, jest analogiczny do tego w podstawowym trybie cywilnego postępowania rozpoznawczego i wyraża się w „sprawdzeniu zasadności roszczenia formalnego” i wydaniu „orzeczenia rozstrzygającego meritum sprawy, tj. orzekającego o przedmiocie postępowania, a więc albo uznającego roszczenie formalne za zasadne (*condemnatio*), albo oddalającego żądanie (*absolutio ab actione*)”¹². Jakkolwiek pogląd ten odniesiony został do trybu procesowego, to jednak nie budzi wątpliwości, że także postępowanie nieprocesowe ukierunkowane jest na urzeczywistnienie prawa przyznanego przez przepisy materialnoprawne obowiązujące w sferze stosunków cywilnoprawnych dla „zapewnienia stanu pewności prawa i praworządności w zakresie tych stosunków prawnych”¹³. Cel ten realizuje przez weryfikację twierdzenia o przysługiwaniu tego prawa. Inna rzecz, że w postępowaniu nieprocesowym zakres tego twierdzenia zależy w niektórych kategoriach spraw nie tylko od wnioskodawcy; tam bowiem, gdzie sąd ma możliwość i obowiązek podejmowania działań z urzędu, tam też ewentualne udzielenie ochrony prawnej nie zamyka się w granicach twierdzenia wnioskodawcy o przysługiwaniu mu określonego roszczenia, lecz obejmuje całość stosunku prawnego (lub sytuacji prawnej), do którego nakazuje odnieść się ustawa.

Charakterystyczną cechą postępowania nieprocesowego związaną z wyżej określonym celem, a występującą w tym trybie ze szczególnym natężeniem, jest to, że urzeczywistnienie normy prawnej w zakresie stosunków cywilnoprawnych leży w interesie ogólnospołecznym nie tylko dlatego, że dochodzi tu do realizacji praworządności rozumianej jako przestrzeganie norm prawnych, lecz także z tego względu, że podmiotem obowiązany do tego urzeczywistnienia jest niejednokrotnie państwo. To ono bowiem, a nie inny uczestnik postępowania, udziela żądanej ochrony prawnej w ten np. sposób, że zezwala na dokonanie czynności prawnej czy dokonuje wpisów w rejestrach publicznych.

Szczegółowe funkcje i cele postępowania nieprocesowego kształtują się w sposób różnorodny, zależny od specyfiki przedmiotu postępowania i rodzaju poszukiwanej ochrony prawnej. Przed ich szczegółową charakterystyką warto wyjaśnić znaczenie terminów „funkcja” i „cel”, odmiennie definiowanych w literaturze przedmiotu, ale i utożsamianych ze sobą¹⁴.

Pojęcia te zostały w kontekście postępowania nieprocesowego przekonująco wyjaśnione przez K. Korzana, który wskazał, że cel jest zjawiskiem statycznym, w bezruchu, stanem, do którego dana działalność zmierza, a więc pożądanym skutkiem tego działania, podczas gdy funkcja jest kategorią dynamiczną odnoszoną do całokształtu

¹² M. Trammer, *Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego*, Warszawa 1950.

¹³ W. Siedlecki, *Przedmiot postępowania cywilnego* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego. Zbiór studiów*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974.

¹⁴ Zob. np. M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 32 i n.

działalności sądu i podejmowanych przez niego czynności, zmierzającą do osiągnięcia wyżej wspomnianego skutku. Innymi słowy, o funkcji można mówić jako o „przeznaczeniu”, „przydatności”, „użyteczności” postępowania nieprocesowego i przyjąć, że zasadniczo wyraża się ona w zapewnianiu ochrony porządku publicznego i praw jednostek w ramach stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i prawa pracy. Udzielanie tej ochrony może przybrać formę represyjną, gdy polega na zastosowaniu sankcji na wypadek naruszenia prawa, lub prewencyjną, gdy zmierza do zapobiegnięcia takiemu naruszeniu¹⁵. W każdym razie funkcja ta jest więc pewnym wycinkiem funkcji państwa, a konkretnie jego działalności w sferze wymiaru sprawiedliwości¹⁶.

Podsumowując obszerne wypowiedzi w literaturze przedmiotu, uznać należy, że ta zasadnicza **funkcja postępowania nieprocesowego** realizowana jest przez różnicowane przejawy aktywności sądu, w tym polegające na:

- 1) ustalaniu i urzeczywistnianiu norm prawnych¹⁷ zawartych w prawie cywilnym, rodzinnym i prawie pracy w celu rozstrzygnięcia:
 - a) konfliktów prawnych (dotyczących np. regulowania istotnych spraw rodziny w razie braku porozumienia między małżonkami, ustanowienia służebności gruntowej, zniesienia współwłasności, rozgraniczenia nieruchomości itp.),
 - b) spraw niekonfliktowych (dotyczących np. ustanowienia opiekuna lub kuratora, nadania dziecku nazwiska, orzekania o przysposobieniu, uznania za zmarłego lub stwierdzenia zgonu, ustalenia uprawnienia do otrzymania świadectwa pracy, gdy pracodawca nie istnieje albo z innych przyczyn wytoczenie przeciwko niemu powództwa jest niemożliwe);
- 2) wydawaniu relewantnych prawnie zarządzeń, zezwoleń i zwolnień (np. udzielanie zezwolenia na zawarcie związku małżeńskiego czy też na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka);
- 3) prowadzeniu działalności dokumentacyjno-rejestrowej mającej znaczenie prawne (działalność orzecznicza w postępowaniu wieczystoksięgowym, rejestracja podmiotów w Krajowym Rejestrze Sądowym, przyjmowanie relewantnych prawnie oświadczeń, np. o przyjęciu lub odrzuceniu spadku czy o uznaniu ojcostwa, urzędowe dokumentowanie czynności prawnych, np. przesłuchanie świadków testamentu ustnego, odebranie od opiekuna przyrzeczenia);
- 4) dokonywaniu innych przewidzianych w ustawie czynności (np. wykonywanie nadzoru nad sprawowaniem opieki lub kurateli, wykonywanie postanowień w przedmiocie kontaktów z dzieckiem lub przymusowego odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką).

¹⁵ S. Włodyka, *Pojęcie postępowania cywilnego i jego rodzaje* [w:] *Wstęp...*, red. J. Jodłowski, s. 288–289.

¹⁶ Tak np. W. Siedlecki, *Przedmiot...*, s. 157; W. Berutowicz, *Funkcja postępowania cywilnego w oświetleniu nauki o tzw. prawie skargi* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967, s. 9.

¹⁷ W. Siedlecki natomiast upatruje w tej działalności cel postępowania cywilnego – por. W. Siedlecki, *Przedmiot...*, s. 157.

Mając na uwadze powyższe zadania postępowania nieprocesowego, należy wskazać, że jego cel wyraża się nie tyle w rozstrzygnięciu sporu o prawo, ile w udzielaniu ochrony prawnej zażądanej w ramach roszczenia publicznoprawnego, tj. skierowanego nie przeciwko innej osobie, lecz wobec państwa. Sąd w postępowaniu nieprocesowym przestaje być niezależnym arbitrem (nie jest też nim do końca w polskim procesie cywilnym), lecz bierze odpowiedzialność za przebieg postępowania i realizuje publicznoprawny, normatywny obowiązek wydania orzeczenia zgodnego z wymogami procesowymi i materialnoprawnymi wyznaczającymi treść udzielanej ochrony prawnej.

Inną kwestią jest ustalenie, na jaki cel (skutek) wszelkie te formy aktywności sądu są ukierunkowane. Podobnie jak w przypadku funkcji cel postępowania nieprocesowego w pełni wpisuje się w cel całego postępowania rozpoznawczego w sprawach cywilnych i pokrywa się z nim. Jest nim mianowicie osądzenie sprawy w warunkach sprawiedliwego, tj. rzetelnego i sprawnego postępowania urzeczywistniającego postulat praworządności i gwarantującego każdemu możliwość dochodzenia swoich racji. Cel ten można uznać za osiągnięty wówczas, gdy przez ingerencję sądu udzielana jest uczestnikowi ochrona prawna należąca w konkretnym stanie faktycznym i prawnym. Zwłaszcza w trybie nieprocesowym cel ten często nie jest osiąganym w drodze jednorazowego aktu decyzyjnego, lecz urzeczywistniany jest stopniowo, a nawet – tak jak np. w przypadku sprawowania kontroli nad wykonywaniem funkcji opiekuna – w sposób ciągły, polegający na regularnym weryfikowaniu prawidłowości sprawowanej opieki.

Niejednorodność przedmiotu postępowania nieprocesowego chroniącego stosunki m.in. z zakresu prawa osobowego, rodzinnego, opiekuńczego, rzeczowego czy spadkowego oraz towarzysząca jej różnorodność zadań podejmowanych przez sądy w tym postępowaniu stała się powodem formułowania stanowisk odmiennie definiujących **charakter prawny cywilnego postępowania nieprocesowego**. Szczegółowe zestawienie tych stanowisk¹⁸ pozwala twierdzić, że działalność sądu w postępowaniu nieprocesowym traktowano jako:

- 1) **działalność (aktywność) administracyjną państwa**, w której nie występuje – właściwe dla działalności jurysdykcyjnej – urzeczywistnianie praw podmiotowych i rozstrzygnięcie sporów o prawo, a dla której charakterystyczne jest:
 - a) wspieranie interesu publicznego,
 - b) brak jawności postępowania,
 - c) nieodzowność ingerencji państwa współdziałającego w kształtowaniu stosunków prawnych,
 - d) podobieństwo do zasad postępowania administracyjnego,
 - e) brak powagi rzeczy osądzonej orzeczeń merytorycznych,
 - f) dopuszczalność uchylecia lub zmiany prawomocnego orzeczenia merytorycznego;

¹⁸ Dokonane przez K. Lubińskiego, *Istota...*, s. 118.

- 2) **działalność jurysdykcyjną (sprawowanie wymiaru sprawiedliwości)**, a to z uwagi na jej:
- a) przedmiot obejmujący stosunki prywatne (także niekonfliktowe), a nie publicznoprawne,
 - b) cel w postaci ochrony interesów prywatnych, a nie bezpośrednio interesów państwa,
 - c) podmiot, któremu powierzono sprawowanie funkcji ochronnej, tj. niezawisły i bezstronny sąd,
 - d) istotę wyrażającą się w stosowaniu i urzeczywistnianiu prawa oraz rozstrzyganiu sporów o fakty, a także – potencjalnie – sporów o prawo,
 - e) podporządkowanie ogólnym zasadom postępowania cywilnego;
- 3) **działalność szczególnego rodzaju (*sui generis*)** nieskoordynowaną wprawdzie z naruszeniami prawa podmiotowego i zasadniczo pozbawioną dyspozycyjności i kontradiktoryjności, ale powierzoną sędziom, którzy chronią zarówno interes publiczny, jak i prywatny.

Niejednolity zakres działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym doprowadził do wykształcenia koncepcji „mieszanych”, w których podkreśla się, że postępowanie to jest częściowo wymierzaniem sprawiedliwości (w sprawach, w których sąd udziela ochrony w odpowiedzi na stwierdzone naruszenie), a częściowo działalnością administracyjną (prowadzenie rejestrów, ustanowienie i nadzorowanie opiekuna, kuratora czy wykonawcy testamentu, uznanie za zmarłego). Jeszcze bardziej szczegółowa analiza działalności sądów w postępowaniu nieprocesowym doprowadziła nawet do wyodrębnienia czterech rodzajów czynności, w tym:

- 1) administracyjnych;
- 2) polegających na rozstrzygnięciu sporów o prawo;
- 3) prewencyjnych;
- 4) polegających na współdziałaniu sądu przy powstaniu, zmianie lub zniesieniu stosunków prawnych¹⁹.

Pomimo daleko idącego zróżnicowania zapatrywań na kwestię istoty i charakteru prawnego aktywności sądu w postępowaniu nieprocesowym należy przypisać ją do sfery wymierzania sprawiedliwości, względnie działalności w zakresie ochrony prawnej. Bez względu bowiem na wspomniane wyżej odmienności między poszczególnymi rodzajami spraw rozpoznawanych w trybie nieprocesowym, wynikające choćby ze stopnia natężenia interesu ogólnospołecznego, stwierdzić można ogólnie, że zasadnicza funkcja sądu wyraża się w osądzeniu sprawy, czyli władczym wypowiedzeniu się o tym, czy w danym stanie faktycznym z abstrakcyjnej normy prawnej można wyprowadzić wnioski o istnieniu normy konkretnej. W tym też znaczeniu

¹⁹ Kodeks postępowania niespornego. Księga I. Część ogólna oraz przepisy szczegółowe jednolitego postępowania niespornego z objaśnieniami w opracowaniu J.J. Litauera, Łódź 1946, s. 7; M. Piekarski, *Stosunek postępowania niespornego do spornego*, PN 1949/3–4, s. 269–270.

można mówić o realizacji w postępowaniu nieprocesowym funkcji jurysdykcyjnej, której gwarantem są niezawisłe i bezstronne sądy.

1.2.3. Stosunek postępowania nieprocesowego do procesu cywilnego

Postępowanie nieprocesowe stanowi odrębny, a równocześnie równoległy (i równorzędny) w stosunku do procesu cywilnego tryb postępowania rozpoznawczego. Postępowanie nieprocesowe ma przy tym charakter wyjątkowy, skoro art. 13 § 1 zdanie pierwsze k.p.c. przyjmuje jako zasadę, że sąd rozpoznaje sprawy cywilne w procesie. W konsekwencji w postępowaniu nieprocesowym rozpoznaje się tylko sprawy, które zostały wyraźnie skierowane do tego trybu przez szczególne przepisy zawarte w Kodeksie postępowania cywilnego bądź w innych ustawach (zob. jednak rozdział 1.1.2.4). Wszelkie natomiast wątpliwości co do trybu postępowania należy rozstrzygnąć na rzecz procesu. O zakwalifikowaniu danej sprawy do jednego z dwóch trybów postępowania rozpoznawczego decyduje przewodniczący na etapie wstępnej, formalnej analizy pierwszego pisma albo też w momencie wszczęcia postępowania nieprocesowego z urzędu. Kwalifikacja ta nie jest wiążąca i może ulec zmianie w toku postępowania w razie ujawnienia okoliczności świadczących o odmiennym charakterze sprawy.

Przykład:

Wyraźnym normatywnym przykładem takiej sądowej kwalifikacji sprawy do procesowego lub nieprocesowego trybu jej rozpoznawania są wzajemnie uzupełniające się przepisy art. 477^{1a} i art. 691¹⁰ § 2 k.p.c. dotyczące wydania przez sąd orzeczenia zastępującego świadectwo pracy, co może nastąpić zarówno w procesie na skutek powództwa o zobowiązanie pracodawcy do wydania świadectwa pracy, jak i w postępowaniu nieprocesowym w drodze wniosku o ustalenie uprawnienia do wydania świadectwa pracy. Pierwszy z wymienionych przepisów nakazuje skierowanie sprawy wszczętej w drodze powództwa do trybu nieprocesowego, jeżeli okaże się, że pracodawca nie istnieje albo z innych przyczyn wytoczenie przeciwko niemu powództwa jest niemożliwe, natomiast drugi nakazuje rozpoznanie sprawy w postępowaniu procesowym, jeżeli możliwe jest pozwanie pracodawcy.

Oba tryby rozpoznawcze postępowania cywilnego wykazują wiele cech wspólnych. Postępowanie nieprocesowe, podobnie jak postępowanie prowadzone w trybie procesu, charakteryzuje ten sam stosunek do prawa materialnego. Panuje powszechne przekonanie, że przepisy regulujące oba tryby cywilnego postępowania rozpoznawczego mają w stosunku do niego rolę podrzędną czy też służebną, wynikającą z usytuowania norm procesowych w systemie prawa. Jakkolwiek pogląd ten nie może prowadzić do nadawania prawu procesowemu roli drugorzędnej wobec przepisów prawa materialnego, to jednak ma znaczenie o tyle, że pozwala dostrzec wspólną cechę obu trybów rozpoznawczych, które co do zasady pozbawione są samoistnego,

niezależnego od norm materialnoprawnych bytu, lecz istnieją po to, by orzekać o tych normach, tj. konkretyzować je przez potwierdzenie lub urzeczywistnienie stosunku prawnego. Szczególna rola w realizacji tego celu przypada jednak działalności sądu właśnie w trybie nieprocesowym, bez którego – w znacznie większym zakresie niż w przypadku procesu – niemożliwe byłoby urzeczywistnienie normy prawa materialnego. Proces, regulując sporne stosunki prawne, jest – co do zasady – ostatecznością, z której strony korzystają wówczas, gdy nie są w stanie dobrowolnie (i pozasądowo) uregulować swojej sytuacji prawnej. Tymczasem uzyskanie orzeczenia sądu w postępowaniu nieprocesowym jest niejednokrotnie warunkiem *sine qua non* urzeczywistnienia normy zawartej w prawie materialnym. Dzieje się tak dlatego, że w trybie nieprocesowym – znacznie częściej niż w procesie – to sąd kształtuje prawo lub sytuację prawną także wówczas, gdy uprawnienie do samodzielnego jej ukształtowania nie przysługuje stronom stosunku prawnego.

Przykłady:

Wyłącznie na drodze postępowania cywilnego – nieprocesowego – możliwe jest:

- uzyskanie zezwolenia na zawarcie związku małżeńskiego przez kobietę, która nie ukończyła 18. roku życia;
- uzyskanie zezwolenia na dokonanie przez rodziców (opiekuna, kuratora) zgody na dokonanie czynności prawnej lub faktycznej przekraczającej zakres zwykłego zarządu majątkiem dziecka (osoby pozostającej pod opieką lub kuratelą);
- ograniczenie lub pozbawienie osoby zdolności do czynności prawnych przez jej częściowe lub całkowite ubezwłasnowolnienie;
- uzyskanie wpisu prawa w księdze wieczystej, z czym wiążą się istotne prawnie domniemanie;
- uzyskanie wpisu podmiotu do rejestru;
- zarejestrowanie dziennika lub czasopisma.

W powyższych oraz w podobnych im sytuacjach twierdzenie o „służebnej” roli postępowania nieprocesowego traci na znaczeniu albo przynajmniej znaczenie to zmienia. W takich bowiem przypadkach, jakkolwiek wydanie orzeczenia udzielającego ochrony prawnej byłoby niemożliwe bez uprzedniego abstrakcyjnego (nieskonkretyzowanego) istnienia takiego uprawnienia w prawie materialnym, to jednak udział sądu staje się wówczas nie ewentualnością, lecz koniecznością, co świadczy o jeszcze ściślejszym niż niejednokrotnie w procesie oddziaływaniu działalności sądu w trybie nieprocesowym na sferę stosunków materialnoprawnych.

Specyfikę relacji pomiędzy trybem procesowym i nieprocesowym uzewnętrzniają przepisy pozwalające – wyjątkowo wprawdzie – na **rozstrzygnięcie w trybie nieprocesowym także sporów prawnych, dla których zastrzeżona jest co do zasady droga procesu**, a więc znoszące niejako jego priorytet. I tak:

- 1) w postępowaniu o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami sąd rozstrzyga także o żądaniu ustalenia nierównych

- udziałów małżonków w majątku wspólnym oraz o tym, jakie wydatki, nakłady i inne świadczenia z majątku wspólnego na rzecz majątku osobistego i odwrotnie podlegają zwrotowi (art. 567 § 1 k.p.c.);
- 2) w postępowaniu o zniesienie współwłasności sąd rozstrzyga także spory o prawo żądania zniesienia współwłasności i o prawo własności, jak również wzajemne roszczenia współwłaścicieli z tytułu posiadania rzeczy (art. 618 § 1 k.p.c.);
 - 3) w postępowaniu działowym sąd rozstrzyga także spór o istnienie uprawnienia do żądania działu spadku oraz spór między współspadkobiercami o to, czy pewien przedmiot należy do spadku (art. 685 k.p.c.), jak również rozstrzyga o istnieniu zapisów zwykłych, których przedmiotem są rzeczy lub prawa należące do spadku, jak również o wzajemnych roszczeniach pomiędzy współspadkobiercami z tytułu posiadania poszczególnych przedmiotów spadkowych, pobranych pożytków i innych przychodów, poczynionych na spadek nakładów i spłaconych długów spadkowych (art. 686 k.p.c.).

Wszystkie powyższe sytuacje uzasadnia potrzeba kompleksowego rozstrzygnięcia w jednym postępowaniu o wszelkich kwestiach dotyczących przedmiotu postępowania, tj.: rozliczeń pomiędzy małżonkami z tytułu nakładów poczynionych na majątek wspólny, całokształtu stosunków prawnych łączących współwłaścicieli do chwili zniesienia współwłasności, jak również całości spadku.

W związku z kompleksowym charakterem postępowań działowych oraz postępowania o zniesienie współwłasności kodeks stanowi, że z chwilą ich wszczęcia niedopuszczalne jest wszczęcie i prowadzenie odrębnych postępowań co do sporów rozstrzyganych łącznie z nimi (art. 618 § 2 – także w zw. z art. 688 i 567 § 3 k.p.c.). Z kolei sprawy będące już w toku podlegają przekazaniu z urzędu do dalszego rozpoznania sądowi orzekającemu w postępowaniu o zniesienie współwłasności (por. § 188 ust. 1 i 2 reg. sąd.).

Uchwała SN z 21.07.1970 r., III CZP 39/70, OSNC 1971/2, poz. 25:

Sąd rewizyjny w razie stwierdzenia, że sąd pierwszej instancji nie przekazał sprawy należącej do kategorii spraw przewidzianych w art. 618 § 1 k.p.c. sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności, obowiązany jest uchylić z urzędu zaskarżone orzeczenie i przekazać sprawę na podstawie art. 618 § 1 k.p.c. sądowi prowadzącemu postępowanie o zniesienie współwłasności, chyba że postępowanie o zniesienie współwłasności zostało wszczęte po wydaniu wyroku (art. 618 § 2 zdanie trzecie k.p.c.) i nie zachodzi podstawa do jego uchylenia oraz przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

W sprawach, o których mowa w art. 567 § 1, art. 618 § 1, art. 685 i 686 k.p.c., można mówić o swoistym podporządkowaniu trybu procesowego postępowaniu prowadzonemu w trybie nieprocesowym, co potwierdza przede wszystkim regulacja wyłączająca możliwość odrębnego dochodzenia (w procesie) wymienionych powyżej roszczeń po zapadnięciu prawomocnego postanowienia o podziale majątku wspólnego

po ustaniu wspólności małżeńskiej, zniesieniu współwłasności lub dziale spadku (art. 618 § 3 w zw. z art. 688 w zw. z art. 567 § 3 k.p.c.).

Specyficzny wyjątek łączący w jednym postępowaniu kwestie prawne, dla rozstrzygnięcia których co do zasady zastrzeżone są drogi trybu procesowego i nieprocesowego, dotyczy spraw o rozwód, rozpoznawanych z kolei w procesie. Przewidziana w art. 58 k.r.o. integralność wyroku rozwodowego, w którym powinno dojść do rozstrzygnięcia o wszystkich istotnych sprawach rodziny, pozwala na orzekanie w tym postępowaniu także o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem obojga małżonków i o kontaktach rodziców z dzieckiem oraz o podziale majątku wspólnego małżonków (art. 445–445¹ k.p.c.). Sprawy te, gdy są rozpoznawane odrębnie, podlegają trybowi nieprocesowemu (art. 566–567, 579 i 582¹ k.p.c.), jednak gdy towarzyszą żądaniu orzeczenia rozwodu, podporządkowują się (procesowo) tej najistotniejszej kwestii. Z tych też względów skargę o wznowienie postępowania w sprawie o rozwód dotyczącą wyłącznie podziału majątku wspólnego orzeczonego na podstawie art. 58 § 3 k.r.o. rozpoznaje się w trybie nieprocesowym (postanowienie SN z 7.04.1994 r., III CZP 41/94, LEX nr 9107).

Szczególna korelacja pomiędzy trybem procesowym i nieprocesowym zachodzi na gruncie spraw o akta stanu cywilnego, które w zakresie objętym przepisami art. 425–458 k.p.c. (rozwód, ustalenie lub zaprzeczenie macierzyństwa, ustalenie lub zaprzeczenie ojcostwa, ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa, rozwiązanie przysposobienia) rozpoznawane są na drodze procesu cywilnego, podczas gdy tryb nieprocesowy przewidziany jest w samej ustawie z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego dla unieważnienia, sprostowania i ustalenia treści aktu, sporządzenia aktu stanu cywilnego oraz zwolnienia cudzoziemca od złożenia dokumentu stwierdzającego, że zgodnie z właściwym prawem może zawrzeć małżeństwo, jak również w samym Kodeksie postępowania cywilnego (art. 561, 562–564 k.p.c.). Istotę tych powiązań wyjaśnił Sąd Najwyższy w poniżej cytowanej uchwale.

Uchwała SN z 10.05.1994 r., III CZP 65/94, OSNC 1994/12, poz. 231:

(...) jako utrwaloną w orzecznictwie (por. wyrok SN z 8.09.1961 r., OSNCP 1983, poz. 16; wyrok SN z 16.09.1965 r., OSNCP 1964, poz. 204) tezę uznano, że w takim zakresie, w jakim ustawodawca przewidział w art. 425–458 k.p.c. odrębny tryb dla dochodzenia praw stanu cywilnego, właściwa jest nadal droga procesu; w takim natomiast zakresie, w jakim szczególny tryb postępowania dla spraw małżeńskich i spraw ze stosunków rodziców i dzieci nie jest przewidziany, właściwa jest droga postępowania nieprocesowego.

Respektowanie granic przedmiotowych i trybu postępowania jest obowiązkiem w pierwszej kolejności przewodniczącego, realizowanym zgodnie z art. 201 § 1 i 2 k.p.c. Po wniesieniu pozwu lub wniosku przewodniczący powinien więc ustalić, jakiej ochrony prawnej domaga się podmiot inicjujący postępowanie, kierując się przy tym treścią (osnową) pisma, a nie jego oznaczeniem (art. 130 § 1 zdanie drugie

w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Jeżeli dla sprawy wskazanej w piśmie przewidziany jest inny tryb, sąd postanawia podjąć postępowanie w tym innym trybie, a jeżeli właściwy jest inny sąd – przekazuje mu sprawę w celu jej rozpoznania w trybie właściwym. Na oba te postanowienia przysługuje zażalenie, stosownie do treści art. 394 § 1 pkt 4 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Nie stanowi jednak „przekazania” sprawy zaskarżalnego na podstawie wymienionych przepisów „przeniesienie” sprawy pomiędzy wydziałami tego samego sądu (np. z wydziału, dla którego zastrzeżone jest rozpoznawanie spraw w trybie procesowym do wydziału „nieprocesowego”). W takim bowiem przypadku przeniesienie sprawy ma charakter administracyjny i następuje w drodze zarządzenia.

Przy wyborze właściwego trybu postępowania sąd nie jest związany twierdzeniami stron lub uczestników; kodeks nie przewiduje także możliwości zawarcia przez nich umowy regulującej tryb postępowania²⁰.

Przesłanka właściwego trybu postępowania badana jest przez sąd z urzędu w każdym stanie sprawy (art. 202 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Jeżeli w toku postępowania sąd stwierdzi niewłaściwy tryb, wówczas – stosownie do treści art. 201 § 2 k.p.c. – wydaje postanowienie o podjęciu postępowania w trybie właściwym lub przekazaniu właściwemu sądowi do rozpoznania w takim trybie. Istotne uprawnienie przewiduje zdanie drugie ostatnio wymienionego przepisu, odsyłające do art. 200 § 2 i 3 k.p.c., zgodnie z którym sąd niższego lub równego rzędu, któremu sprawę przekazano, jest związany postanowieniem o przekazaniu. Równocześnie w mocy pozostają czynności dokonane w sądzie niewłaściwym, z tym jednak zastrzeżeniem, że jeżeli strona lub uczestnik nie brał udziału w czynnościach sądu niewłaściwego, może żądać ich powtórzenia (art. 201 § 2 zdanie trzecie k.p.c.).

Rozpoznanie sprawy w trybie niewłaściwym jest uchybieniem procesowym niepowodującym nieważności postępowania, chyba że stanowi przyczynę pozbawienia strony możliwości obrony praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.). Jeżeli do takiego pozbawienia nie doszło, niewłaściwy tryb postępowania może być zarzutem odwoławczym tylko jeżeli w toku postępowania przed sądem pierwszej instancji zgłoszono do protokołu zastrzeżenie co do niewłaściwego trybu postępowania na podstawie art. 162 k.p.c. W takim przypadku skuteczność zarzutu zależy od wykazania, że uchybienie miało wpływ na treść orzeczenia.

Oba tryby postępowania jurysdykcyjnego łączy wiele wspólnych elementów strukturalnych, które znajdują wyraz już w teoretycznej i normatywnej konstrukcji całego postępowania rozpoznawczego. Wynikająca z niej równorzędność procesu i trybu nieprocesowego oznacza, że postępowania te mają współtworzyć spójny sy-

²⁰ Chociaż propozycję taką zgłoszono w toku prac nad nowym kodeksem postępowania cywilnego. M. Walasik, K. Markiewicz, *Założenia...*, s. 109–110.

stem ochrony prawnej, w którym poszczególne instytucje wzajemnie się wspomagają. Oznacza to m.in., że cel postępowania osiągnięty w postępowaniu nieprocesowym (przez wydanie orzeczenia kończącego sprawę merytorycznie) musi być respektowany przez sądy procedujące w procesie. Wniosek ten pozostaje aktualny także w relacji odwrotnej, z zastrzeżeniem jednak przepisu art. 523 k.p.c. oraz wspomnianych w nim przepisów szczególnych.

Np.

Przykład:

Sąd opiekuńczy może zmienić postanowienie nawet prawomocne dotyczące spraw rodzinnych lub opiekuńczych, jeśli wymaga tego dobro osoby, której postanowienie to dotyczy (art. 577 k.p.c.). Na podstawie wymienionego przepisu sąd może zmienić np. postanowienie wydane w przedmiocie władzy rodzicielskiej lub kontaktów z dzieckiem (art. 579 k.p.c.). Uprawnienie to sąd zachowuje także wówczas, gdy wymienione kwestie rozstrzygnięte zostały w wyroku rozwodowym wydanym w toku procesu (art. 445¹ § 1 k.p.c.).

Istnienie wzajemnych związków pomiędzy sprawami rozpoznawanymi w trybie procesowym i nieprocesowym może ponadto w realiach konkretnego postępowania prowadzić do wniosku, że rozstrzygnięcie sprawy toczącej się w trybie nieprocesowym zależy od uprzedniego rozpoznania powództwa (lub odwrotnie: rozstrzygnięcie sprawy „procesowej” zależy od wyniku sprawy rozpoznawanej w trybie nieprocesowym). W takich sytuacjach sąd może – na podstawie art. 177 § 1 pkt 1 k.p.c. – zawiesić postępowanie do czasu rozstrzygnięcia sprawy o prejudycjalnym charakterze²¹.

Np.

Przykład:

- zawieszenie postępowania o podział majątku wspólnego do czasu prawomocnego zakończenia procesu o zniesienie małżeńskiej wspólności ustawowej;
- zawieszenie postępowania o zapłatę z tytułu roszczeń współwłaściciela powstałych po wydaniu orzeczenia apelacyjnego w sprawie o zniesienie współwłasności do czasu zakończenia postępowania kasacyjnego w tej ostatniej sprawie (w wypadku uchylecia postanowienia w przedmiocie zniesienia współwłasności i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania, sprawa po podjęciu zostałaaby przekazana do kontynuowania w postępowaniu nieprocesowym – z uwagi na treść art. 618 § 1 i 2 k.p.c., w wypadku zaś prawomocnego zakończenia postępowania działowego przez Sąd Najwyższy roszczenie byłoby rozpoznane w ramach podjętego postępowania procesowego); por. wyrok SN z 18.11.2005 r., IV CK 186/05, LEX nr 369407.

²¹ Z zastrzeżeniem uczynionym jednak na rzecz tych spraw rozpoznawanych w trybie nieprocesowym, których zależność od wyniku rozpoznania określonego sporu o prawo jest tak silna, że wyłącza możliwość oddzielnego wszczęcia i prowadzenia tych spraw, które muszą być rozpoznawane łącznie w jednym trybie (np. art. 567 § 1, art. 618 § 1 i art. 685 k.p.c.).

1.2.4. Struktura prawna postępowania nieprocesowego

Postępowanie nieprocesowe ma w zasadzie taką samą jak proces, właściwą dla postępowania rozpoznawczego, strukturę prawną, determinowaną przez przepisy prawa materialnego. Oba tryby służą bowiem urzeczywistnianiu uprawnień określonych w sposób abstrakcyjny w normach prawa materialnego²².

Najbardziej charakterystyczne odmienności trybu nieprocesowego, wynikające z jego celów, funkcji i przedmiotu i immanentnie z nimi związane, są następujące:

- 1) **postępowanie nieprocesowe** – w ogólności – **nie ma charakteru jednolitego** i nie zawsze polega na rozpoznaniu i osądzeniu sprawy w dosłownym tego słowa znaczeniu; typowego charakteru rozpoznawczego nie będą miały np. sprawy rejestrowe czy sprawy, w toku których dochodzi jedynie do dokonania określonej czynności pomocniczej dla właściwego postępowania rozpoznawczego, w tym mającej charakter prejudycjalny (np. przyjęcie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, ogłoszenie testamentu, wyjawienie przedmiotów spadkowych, przesłuchanie świadków testamentu ustnego jako czynności poprzedzające stwierdzenie nabycia spadku i dział spadku) albo też nadzorczy, kontrolujący aktualność i sposób realizacji wydanego orzeczenia (czynności sądu opiekuńczego po ustanowieniu opieki, w tym przyjmowanie sprawozdań opiekuna dotyczących osoby pozostającej pod opieką oraz z zarządu majątkiem tej osoby);
- 2) rodzaj stosunków prawnych, których dotyczy postępowanie, wymaga niejednokrotnie **udzielania ochrony prawnej w sposób ciągły**; podczas gdy proces z założenia finalizuje się przez jednorazowe osądzenie sprawy (oczywiście z zastrzeżeniem możliwości ponownego rozpoznania sprawy przez sąd drugiej instancji), cel postępowania nieprocesowego realizowany jest niejednokrotnie przez podejmowanie wielu czynności (decyzyjnych) rozłożonych w czasie, np. ustanowienie opiekuna, objęcie opieki, nadzór nad sprawowaniem opieki, w tym przyjmowanie sprawozdań opiekuna, przyznawanie opiekunowi wynagrodzenia, zwolnienie z obowiązków opiekuna;
- 3) niejednolity charakter postępowania i konieczność ciągłego aktualizowania udzielanej ochrony prawnej wiąże się często z występowaniem różnego rodzaju **samodzielnych faz (etapów) postępowań** (subpostępowań²³), których przedmiot ukierunkowany jest na osiągnięcie podstawowego, głównego celu postępowania; te „podtypy” postępowań mają niejednokrotnie **charakter wykonawczy**;

²² K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004, s. 19.

²³ M. Walasik, K. Markiewicz, *Założenia...*, s. 105.

Przykład:

- zabezpieczenie spadku (art. 633–639 k.p.c.), przyjęcie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (art. 640–644 k.p.c.), ogłoszenie testamentu (art. 646–654 k.p.c.), przesłuchanie świadków testamentu ustnego (art. 661–662 k.p.c.) – jako postępowania poprzedzające stwierdzenie nabycia spadku;
- wyjawienie przedmiotów spadkowych (art. 655–660 k.p.c.), zarząd spadku nieobjętego (art. 666–667 k.p.c.) i stwierdzenie nabycia spadku na potrzeby działu spadku;
- przymusowe odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką (art. 598¹–598¹⁴ k.p.c.), wykonywanie kontaktów z dzieckiem (art. 598¹⁵–598²¹ k.p.c.) jako etap wykonawczy postępowań regulujących stosunki rodzinne;
- wpis ostrzeżenia o niezgodności stanu prawnego ujawnionego w księdze wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym (art. 626¹³ § 1 k.p.c.) w toku postępowania wieczystoksięgowego o wpis prawa.

- 4) w postępowaniu nieprocesowym w znacznie większym stopniu **realizowany jest interes publiczny**, choć występuje on w poszczególnych rodzajach spraw z różnym natężeniem; w trybie tym rozpoznawane są bowiem sprawy z zakresu prawa publicznego (sprawy administracyjne w znaczeniu materialnym, a więc dotyczące stosunków administracyjnoprawnych, np. rejestracja podmiotów w Krajowym Rejestrze Sądowym), a także sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, w których występuje interes ponadindywidualny (związany np. z ochroną rodziny, stanu cywilnego, zdrowia psychicznego, porządku publicznego – w tym z przeciwdziałaniem alkoholizmowi, narkomanii czy demoralizacji nieletnich); realizacja interesów ogólnospołecznych w postępowaniu nieprocesowym implikuje konieczność przyznania większych prerogatyw sądowi, który – podobnie jak organ administracji publicznej w sprawach administracyjnych – jest gwarantem, że interesy te będą chronione i realizowane; zwiększenie uprawnień sądu nie następuje jednak kosztem sytuacji procesowej uczestników, których prawo do rzetelnej i sprawiedliwej procedury jest zachowane i wyraża się choćby w uprawnieniu do bycia wysłuchanym;
- 5) miejsce dwóch przeciwstawnych stron procesu zajmują **uczestnicy postępowania, których liczba jest nieograniczona**; mają oni **identyczny status procesowy**; Z treści art. 510 § 1 k.p.c. wynika, że uczestnikiem postępowania jest każdy zainteresowany, czyli każdy, czyich praw dotyczy wynik postępowania, a który weźmie w nim udział czy to z własnej inicjatywy, czy też na skutek wezwania przez sąd (art. 510 § 2 k.p.c.). Inaczej niż w trybie procesowym, sąd obowiązany jest też niejednokrotnie do ustalania z urzędu kręgu osób zainteresowanych (np. w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku – art. 670 k.p.c.); przepisy szczególne mogą też uznawać za uczestników postępowania określone osoby z mocy samego prawa (np. w sprawach o ubezwłasnowolnienie – art. 546 § 1 k.p.c., w sprawach rejestrowych – art. 694³ § 2 k.p.c.).

Z uwagi na tak ustaloną konfigurację podmiotową w postępowaniu nieprocesowym nie ma zastosowania instytucja współuczestnictwa procesowego, przypozwania oraz interwencji głównej i ubocznej;

- 6) interesy uczestników postępowania co do zasady nie są sprzeczne, co powoduje, że w postępowaniu tym często **brak jest sporu o prawo**.

Niesprzeczność interesów uczestników oznacza, że ich postawa procesowa ukierunkowana jest na osiągnięcie tego samego celu, przez co występują oni w roli „partnerów okrągłego stołu”²⁴, a podjęte przez nich działania „zespalają się w jedną całość” także z działalnością sądu²⁵;

- 7) pismem inicjującym postępowanie jest **wniosek**, który powinien czynić zadość przepisom o pozwie z tą zmianą, że zamiast pozwanego należy wymienić zainteresowanych w sprawie (art. 511 § 1 k.p.c.);
- 8) działalność orzecznicza sądu w znacznej liczbie spraw przekazanych do trybu nieprocesowego ma **charakter prawnokształtujący**; kształtowanie prawa lub stosunku prawnego w procesie zostało natomiast pozostawione „jedynie” w tych sprawach, w których występuje sprzeczność interesów dwóch przeciwstawnych stron;
- 9) konsekwencją przewagi interesu publicznego nad prywatnym jest **znacznie szerszy niż w procesie zakres działania sądu z urzędu**, obejmujący także możliwość wszczęcia postępowania (art. 506 k.p.c.); z urzędu również sąd może dokonywać określonych w ustawie czynności procesowych (zob. rozdział 5.2);
- 10) **prokurator** – jakkolwiek zachowuje uprawnienie do inicjowania postępowania lub wstąpienia do postępowania w każdym jego stadium, **nie może wszcząć postępowania na rzecz oznaczonej osoby** (art. 511 § 2 k.p.c.); udział prokuratora w sprawach o ubezwłasnowolnienie jest zaś obligatoryjny (art. 546 § 2 k.p.c.);
- 11) **właściwość miejscowa sądu jest zawsze właściwością wyłączną** (art. 508 § 1 k.p.c.), co oznacza, że w trybie nieprocesowym nie jest dopuszczalne zawarcie umowy prorogacyjnej (art. 46 § 2 k.p.c.);
- 12) rozpoznanie sprawy na rozprawie nie jest zasadą (jak w procesie – zob. art. 148 § 1 k.p.c.), lecz zależy od wyraźnego przepisu ustawy lub od uznania sądu (art. 514 § 1 k.p.c.);
- 13) istotne różnice występują w zakresie realizacji zasady:
- a) kontrydiktoryjności (która ustępuje na rzecz inkwizycyjności i metodzie śledczej, nakazującej sądowi poszukiwać dowodów z własnej inicjatywy; stawianictwo uczestników nie jest obowiązkowe i nawet w razie ich nieobecności wydane orzeczenie nie jest zaoczne, art. 513 k.p.c.);
 - b) dyspozycyjności (istnieją liczne odstępstwa na rzecz oficjalności pozwalającej sądowi na podejmowanie działań z urzędu bądź wychodzących poza zakres inicjatywy procesowej uczestnika, jak również usprawiedliwiającej procedowanie niezależnie od jego woli, np. z powodu nieskuteczności

²⁴ J. Krajewski, *Stosunek...*, s. 23.

²⁵ W. Siedlecki, *Przedmiot...*, s. 178.

- oświadczenia o cofnięciu wniosku w sprawie, która mogła być wszczęta z urzędu);
- c) jawności (rozprawa odbywa się nie co do zasady – jak w procesie, lecz wyłącznie w wypadkach wskazanych w ustawie lub gdy sąd uzna ją za potrzebną, art. 514 § 1 k.p.c.);
 - d) ustności i bezpośredniości (skoro postępowanie może się toczyć co do meritum także poza rozprawą);
 - e) formalizmu (która realizowana jest w trybie nieprocesowym w mniejszym zakresie niż w procesie);
 - f) koncentracji materiału procesowego, a w szczególności:
 - sposobu jego pozyskiwania niezależnie od inicjatywy dowodowej uczestników, tj. przy wykorzystaniu metody śledczej, a także zakresu stosowania ułatwień dowodowych, w tym polegających na uznaniu za udowodnione faktów przyznanych w sposób wyraźny lub dorozumiany (przez milczenie innych uczestników); uznanie faktów za przyznane (a przez to udowodnione) nie będzie możliwe np. w sprawach, w których ustawa zobowiązuje sąd do poczynienia z urzędu ustaleń potrzebnych do rozstrzygnięcia sprawy (np. art. 610 § 1, art. 670, 684 k.p.c.),
 - ograniczeń co do zakresu i rodzaju dowodów, na których można oprzeć rozstrzygnięcie co do istoty sprawy (np. w sprawach rejestrowych polegających na dokonywaniu wpisów i wykreśleń w Krajowym Rejestrze Sądowym, art. 694⁴ k.p.c., jak również w postępowaniu wieczystoksięgowym, w którym sąd może orzekać w oparciu o te tylko dokumenty, które zostały dołączone do wniosku, art. 626⁸ § 2 k.p.c.);
- 14) orzeczeniem rozstrzygającym sprawę merytorycznie jest **postanowienie co do istoty sprawy**, zaskarżalne w drodze apelacji (art. 516 i 518 k.p.c.);
- 15) pomimo rozstrzygnięcia istoty sprawy może ona być w niektórych sytuacjach (zwłaszcza w razie zmiany okoliczności) ponownie rozpoznana (art. 523 k.p.c.);
- 16) **relatywnie niewielka liczba spraw ma zdatność arbitrażową**; z treści art. 1157 k.p.c. wynika bowiem, że zapisem na sąd polubowny mogą być objęte wyłącznie spory o prawa majątkowe lub spory o prawa niemajątkowe mogące być przedmiotem ugody sądowej; zdatność tę mają więc tylko te sprawy, w których występuje spór o prawo (a takich w trybie nieprocesowym jest stosunkowo niewiele) z wyłączeniem jednak:
- a) wszelkich sporów, których przedmiotem jest ustalenie stosunku prawnego (w art. 917 k.c. mowa jest bowiem o wzajemnych ustępstwach stron w zakresie istniejącego już między nimi stosunku prawnego),
 - b) sporów, których przedmiotem jest ukształtowanie nowego stosunku prawnego.

Rozdział 2

ZASADY I PRZESŁANKI POSTĘPOWANIA NIEPROCESOWEGO

Literatura

- Berutowicz W., *Funkcja postępowania cywilnego w Polsce Ludowej* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego. Zbiór studiów*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974
- Berutowicz W., *O pojęciu naczelnych zasad postępowania cywilnego*, SC 1975, t. XXV–XXVI
- Berutowicz W., *Zasada dyspozycyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957
- Broniewicz W., *Problem przesłanek procesowych w procesie cywilnym i postępowaniu arbitrażowym*, ZNUŁ 1968/59
- Dzierzbicki C., *Zasada rzetelności i postulat szybkości w sprawach dotyczących nieruchomości w postępowaniu nieprocesowym*, PPC 2018/3
- Ereciński T., *Dalsze zmiany czy nowy kodeks postępowania cywilnego* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011
- Ereciński T., *O potrzebie nowego kodeksu postępowania cywilnego*, PiP 2004/4
- Ereciński T., *O uwarunkowaniach, potrzebie oraz zakresie nowego kodeksu postępowania cywilnego*, PPC 2010/1
- Ereciński T., Weitz K., *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, PS 2005/10
- Ereciński T., Weitz K., *Prawda i równość w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego. Serock k. Warszawy 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010
- Flejszar R., *Zasada dyspozycyjności w procesie cywilnym*, Warszawa 2016
- Gajda-Roszczyńska K., *Zasada jawności w postępowaniu cywilnym*, „Iustitia” 2013/1
- Gapska E., *Realizacja zasady prawdy w świetle ostatnich nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, „Rejent” 2013/5
- Gapska E., *Ustne czy pisemne postępowanie cywilne?* [w:] *Aequitas sequitur legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin Profesora Andrzeja Zielińskiego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrejek, Warszawa 2014
- Gizbert-Studnicki T., *Prawda sądowa w postępowaniu cywilnym*, PiP 2009/7
- Gizbert-Studnicki T., *Przedmiot ustaleń sądu w procesie cywilnym*, KSP 1974/7
- Góra-Błaszczkowska A., *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008

- Gudowski J., *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtyśsińskiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005
- Jakubecki A., *Naczelne zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005 r.)*, red. I. Ratusińska, Kraków 2006
- Jakubecki A., *Sankcje za nadużycie uprawnień procesowych w Kodeksie postępowania cywilnego*, „Palestra” 2019/11–12
- Jankowski J., *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego*, cz. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, cz. 2, *M. Praw.* 2004/20
- Jędrzejewska M., *Dyspozycyjność stron oraz kolizja prawomocnych orzeczeń cywilnych*, PS 1991/4
- Jędrzejewska M., *Ogólne zagadnienia postępowania nieprocesowego w świetle praktyki sądowej i doktryny*, ZNIBPS 1987/25
- Jodłowski J., *Z zagadnień polskiego procesu cywilnego*, Warszawa 1961
- Jodłowski J., *Zasada dyspozycyjności w polskim procesie cywilnym. Tezy szczegółowe. Z zagadnień polskiego procesu cywilnego*, Warszawa 1961
- Jodłowski J., *Zasady naczelne socjalistycznego postępowania cywilnego* [w:] *Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego. Zbiór studiów*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974
- Jodłowski J., *Zasady przewodnie polskiego międzynarodowego prawa procesowego cywilnego* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Warszawa–Wrocław 1967
- Knoppek K., *Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym*, „Palestra” 2005/1–2
- Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2, *Komentarz do artykułów 506–1088*, red. K. Piasecki, Warszawa 2006
- Kodeks postępowania cywilnego*, t. 3, *Postępowanie nieprocesowe, w razie zaginięcia lub zniszczenia akt, zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz do artykułów 506–1088*, red. K. Piasecki, A. Marciniak, Warszawa 2012
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, *Artykuły 506–729*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011
- Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020
- Kordela M., *Zasady prawa w sensie opisowym. Próba reinterpretacji* [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010
- Korycka-Zirk M., *Teorie zasad prawa a zasada proporcjonalności*, Warszawa 2012
- Korzan K., *Naczelne zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelne zasady postępowania nieprocesowego*, „Rejent” 2004/7
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004
- Korzan K., *Postępowanie nieprocesowe przed sądem pierwszej instancji*, „Rejent” 2004/10
- Korzan K., *Znaczenie jedności postępowania cywilnego dla gwarancji praworządności*, PiP 1981/6
- Kościołek A., *Zasada jawności w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018
- Krajewski J., *Postępowanie nieprocesowe*, Toruń 1973

- Kubas A., *Nadużycie prawa procesowego – próba oceny ostatnich zmian legislacyjnych*, „Palestra” 2019/11–12
- Kulejowski T., *Zasady postępowania wieczysto-księgowego*, NP 1962/12
- Litauer J.J., *Kodeks postępowania niespornego. Księga I. Część ogólna oraz przepisy szczegółowe jednolitego postępowania niespornego z objaśnieniami*, Łódź 1946
- Litauer J.J., *Komentarz do procedury cywilnej*, Warszawa 1933
- Litauer J.J., *Przyczynek do wyjaśnienia zasad postępowania niespornego w sprawach o stwierdzenie zasiedzenia własności nieruchomości*, PN 1949/1–2
- Lubiński K., *Istota i charakter prawny działalności sądu w postępowaniu nieprocesowym*, Toruń 1985
- Lubiński K., *Jurysdykcja w sprawach o ubezwłasnowolnienie*, PiP 1978/11
- Markiewicz K., *Zasady orzekania w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 2013
- Mądrzak H., *O pojmowaniu naczelných zasad postępowania cywilnego* [w:] *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Ossolineum 1989
- Mądrzak H., *Prawo do sądu jako gwarancja ochrony praw człowieka (studium na tle polskiego prawa konstytucyjnego, prawa cywilnego materialnego i procesowego)* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997
- Miszewski W., *Proces cywilny w zarysie. Część pierwsza*, Warszawa–Łódź 1946
- Osajda K., *Zasada sprawiedliwości proceduralnej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego. Serock k. Warszawy 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010
- Osajda K., *Znaczenie zasad prawa dla wykładni prawa (na przykładzie prawa cywilnego)* [w:] *Teoria i praktyka wykładni. Materiały konferencji naukowej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego odbytej w dniu 27 lutego 2004 r.*, red. P. Winczorek, Warszawa 2005
- Pogonowski P., *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005
- Policzkiewicz J., Siedlecki W., Wengerek E., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980
- Postępowanie cywilne*, red. H. Mądrzak, Warszawa 1997
- Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa o Krajowej Radzie Sądownictwa. Komentarz*, red. J. Gudowski, Warszawa 2009
- Resich Z., *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Warszawa 1962
- Resich Z., *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985
- Resich Z., *Przesłanki procesowe*, Warszawa 1966
- Sawczuk M., *O celach i funkcjach postępowania cywilnego procesowego i nieprocesowego (niespornego)* [w:] *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998
- Siedlecki W., *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965
- Siedlecki W., *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 1978
- Siedlecki W., *Zarys postępowania cywilnego*, Warszawa 1966
- Siedlecki W., *Zasada kontryktoryjności (sporności) czy zasada współdziałania podmiotów postępowania cywilnego?*, PiP 1975/6
- Siedlecki W., *Zasady naczelné postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego kodeksu postępowania cywilnego*, SC 1966, t. VII

- Siedlecki W., *Zasady orzekania oraz zasady zaskarżania orzeczeń w postępowaniu cywilnym w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, Warszawa 1982
- Siedlecki W., *Zasady orzekania w postępowaniu cywilnym*, NP 1965/6
- Siedlecki W., *Zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelnne zasady procesu cywilnego w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, ZNIBPS 1978/10
- Siedlecki W., *Zasady wyrokowania w procesie cywilnym*, Warszawa 1957
- Siedlecki W., Świeboda Z., *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001
- Stefko K., *Główne zasady polskiej procedury cywilnej*, PPIA 1919/1-3
- Studzinska J., *Postulat szybkości postępowania a właściwe przygotowanie postępowania dla realizacji zasady kontradyktoryjności [w:] Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego w Katowicach-Kocierzu (26–29 września 2013 r.)*, red. K. Markiewicz, A. Torbus, Warszawa 2014
- Świdorska A., *Zasada kontradyktoryjności w postępowaniu nieprocesowym (na gruncie kodeksu postępowania cywilnego)*, ZNUW 1992/2
- System Prawa Procesowego Cywilnego*, red. W. Berutowicz, t. 2, *Postępowanie rozpoznawcze przed sądami pierwszej instancji*, red. Z. Resich, Ossolineum 1987
- Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne. Dynamika procesu (postępowanie)*, Warszawa 1948
- Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947
- Waligórski M., *Polskie prawo procesowe cywilne w świetle zasady dyspozycyjności*, SC 1963, t. 2
- Waškowski E., *Podręcznik procesu cywilnego. Ustrój sądów cywilnych. Postępowanie sporne*, Wilno 1932
- Wengerek E., *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1958
- Włodyka S., *Konstytucyjna zasada sądowego wymiaru sprawiedliwości w PRL*, PiP 1964/11
- Wyrzykowski M., *Zasada demokratycznego państwa prawa [w:] Zasady podstawowe polskiej Konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998
- Zembrzuski T., *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017

Postępowanie niesporne zostało uregulowane dopiero po odzyskaniu niepodległości dekretem z 18.07.1945 r. – Kodeks postępowania niespornego.

Wcześniej prace nad tą częścią postępowania cywilnego trwały od drugiej połowy 1928 r. Postępowanie sporne regulowało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 83, poz. 651 ze zm.), zaś postępowanie egzekucyjne regulowało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1932 r. – Prawo o sądowym postępowaniu egzekucyjnym (Dz.U. Nr 93, poz. 803). W związku z założeniem jedności aktu prawnego rozporządzenia weszły w życie 1.01.1933 r. W grudniu 1932 r. ówczesny Minister Sprawiedliwości Czesław Michałowski ogłosił jednolity tekst Kodeksu postępowania cywilnego, do którego dołączono prawo o sądowym postępowaniu egzekucyjnym jako drugą część – zostały one w ten sposób połączone w jeden akt prawny (Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934). Następnie zaś kodeks ten został po wojnie, w latach 1950, 1953, 1955, 1956, 1958 i 1962, zasadniczo reformowany i dostosowany do założeń państwa socjalistycznego PRL.

Dnia 1.01.1946 r. wszedł w życie Kodeks postępowania niespornego, wprowadzony dekretem Krajowej Rady Narodowej z 18.07.1945 r. (dekret prezydenta KRN z 18.07.1945 r. – Kodeks postępowania niespornego). Ten kodeks, początkowo oparty na przedwojennych projektach Komisji Kodyfikacyjnej, był nowelizowany w 1950, 1953 i 1954 r.

Kodeks ten nie zawierał całkowicie odrębnych regulacji i w art. 4 wyraźnie odwoływał się do przepisów Kodeksu postępowania cywilnego (odpowiednio należało stosować art. 7 d.k.p.c. dotyczący związania wyrokiem sądu karnego, art. 9 d.k.p.c. wskazujący na rozpoznawanie przez sądy spraw cywilnych, art. 112–123 d.k.p.c. dotyczące zwolnienia od kosztów sądowych, art. 136–166 d.k.p.c. w zakresie czynności procesowych, tj. pism procesowych, doręczeń i posiedzeń, art. 171–179 d.k.p.c. odnośnie do sprostowania protokołu i terminów, art. 180–189 d.k.p.c. co do zawieszenia postępowania, art. 190–205 d.k.p.c. odnośnie do przebiegu postępowania, art. 226–228, 230, 234 i 239–242 d.k.p.c. w zakresie postępowania dowodowego, art. 243, 245–251 d.k.p.c. co do poszczególnych środków dowodowych i zabezpieczenia dowodów, art. 252–261, 262–280, 281–303, 304–314, 315–322, 331 i 333–338 d.k.p.c. odnośnie do sposobu wydania orzeczenia, art. 342, 344–349, 351, 353 d.k.p.c. co do sposobu zabezpieczenia dowodu i wydania orzeczenia, czy sposobów zaskarżania uregulowanych w art. 369–373 i 383 d.k.p.c.). Zatem odpowiednio należało także stosować i respektować zasady rządzące postępowaniem spornym, tj. zasadę prawdy, dyspozycyjności, zasadę jawności czy zasady dotyczące postępowania dowodowego. Kodeks postępowania cywilnego z 1930 r. stał na wysokim poziomie i respektował w swojej ówczesnej nowoczesności jako najistotniejszą zasadę niekontrolowanej dyspozycyjności i zasadę kontradiktoryjności, zasadę formalizmu procesowego i zasadę formalnego kierownictwa sędziego²⁶. Przy minimalnej aktywności sądu przede wszystkim inicjatywę przerzucał na strony. Różnice w stosowaniu tych zasad wynikały z faktu, że w postępowaniu nieprocesowym nie było dwóch stron (przeciwników), jeśli zaś występowało nawet kilku uczestników, ich interesy nie musiały być sprzeczne. W postępowaniu niespornym występuje silniej interes publiczny, wskutek czego sąd nie ogranicza się do uwzględnienia tylko faktów przytoczonych przez osoby działające, lecz bada z urzędu, czy nie zachodzą inne jeszcze okoliczności mające wpływ na wynik sprawy, prowadzi dowody z urzędu i nie jest ograniczony w wyborze środków dowodowych. Dodatkowo orzeczenia w postępowaniu niespornym mają charakter najczęściej konstytutywny. Odmienności te uzasadniają różne traktowanie postępowania niespornego i procesowego i wprowadzenie pewnych zasad, które odpowiadają istocie tego postępowania. Niektóre zasady postępowania spornego, jak dotyczące form zewnętrznych czynności procesowych, przeprowadzania dowodów można było stosować w postępowaniu nieprocesowym. Zbędne było także odrębne unormowanie toku postępowania, zatem zasady dotyczące jego przebiegu stosuje się także odpowiednio.

²⁶ Tak E. Waśkowski, *Podręcznik procesu cywilnego. Ustrój sądów cywilnych. Postępowanie sporne*, Wilno 1932, s. 79 i n.

2.1. Pojęcie zasad obowiązujących w postępowaniu nieprocesowym

Zasady postępowania określają działalność procesową sądu i decydują o jego sprawnym działaniu²⁷. Te z reguły, które mają charakter ogólny i są istotne, bo ukierunkowują działalność procesową, stają się zasadami naczelnymi²⁸. Postępowanie nieprocesowe, jako równorzędny tryb postępowania do procesu realizujący wspólny cel, kieruje się podobnymi zasadami co sporne postępowanie rozpoznawcze. Mają tu miejsce jedynie odmienności wynikające z charakteru postępowania. Identyczność celów, do których zmierza proces i postępowanie nieprocesowe, sprawia, że w większości zasady są raczej wspólne dla obu tych postępowań. W większości wypadków przedstawione zasady mają zastosowanie wprost w postępowaniu nieprocesowym, jak np. zasada niezawisłości, dwuinstancyjności, swobodnej oceny dowodów, koncentracji materiału procesowego, ciągłości postępowania, kierownictwa sędziowskiego, równouprawnienia w zakresie, w jakim uczestnicy postępowania występują, miejsca stron w postępowaniu nieprocesowym²⁹.

Jak w każdym postępowaniu sądowym, także w postępowaniu procesowym i nieprocesowym obowiązywać będą **najważniejsze zasady wymiaru sprawiedliwości** wynikające z Konstytucji RP³⁰, tj.:

- 1) **zasada sądowego wymiaru sprawiedliwości** – zasada wynikająca z art. 177 Konstytucji RP, zgodnie z którą sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów. Uszczegółowienie tych regulacji znajduje się także w art. 2 § 1 k.p.c., który przekazuje do wyłącznej kompetencji sądów rozpoznawanie spraw cywilnych. Ma ona zastosowanie na mocy art. 13 § 2 k.p.c.;
- 2) **zasada niezależności sądów i niezawisłości sędziowskiej** – jest to zasada istotna dla prawidłowego funkcjonowania państwa, a uregulowana Konstytucją RP i ustawą – Prawo o ustroju sądów powszechnych. Artykuł 173 Konstytucji RP stanowi, że sądy są władzą odrębną i niezależną od innych władz. Zaś według art. 178 Konstytucji RP sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom;

²⁷ Pojawia się także pogląd, że zasady mogą wynikać jedynie z potrzeb naukowo-dydaktycznych – tak W. Berutowicz, *O pojęciu naczelných zasad postępowania cywilnego*, SC 1975, t. XXV–XXVI, s. 32. Uznać należy, że pogląd ten nie ma większego znaczenia, tym bardziej że naruszenie naczelných zasad postępowania wywołuje identyczne skutki jak naruszenie konkretných norm prawa – W. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1973, s. 201–202.

²⁸ W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1972, s. 61.

²⁹ K. Korzan, *Naczelné zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelné zasady postępowania nieprocesowego*, „Rejent” 2004/7, s. 9 i n.

³⁰ Szerzej na temat zasad konstytucyjnych w zakresie postępowania cywilnego J. Jodłowski [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2009, s. 111 i n.

- 3) **zasada udziału czynnika społecznego i kolegalności** – zasada mająca mniejsze zastosowanie w postępowaniu cywilnym, a służąca bezstronnemu rozpoznaniu sprawy. Umożliwia ona orzekanie kolegalne w sprawach, w których wzmocniony skład stanowi gwarancję należytego rozpoznania sprawy. Przewidziany w postępowaniu nieprocesowym skład to poza podstawowym składem jednoosobowym skład jednego sędziego i dwóch ławników w sprawach rodzinnych lub skład trzyosobowy sędziowski (np. w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie);
- 4) **zasada nadzoru judykacyjnego Sądu Najwyższego** – wynikająca z art. 183 Konstytucji RP reguła, która stanowi, że Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania. Zapewnia tym samym poprawność i jednolitość wykładni i stosowania prawa oraz zapewnia zgodność z prawem i jednolitość orzecznictwa sądów powszechnych i sądów wojskowych przez rozpoznawanie środków odwoławczych oraz podejmowanie uchwał rozstrzygających zagadnienia prawne (art. 1 pkt 1 ustawy o SN). W postępowaniu cywilnym, zarówno w procesie, jak i trybie nieprocesowym, polega ona na działalności prewencyjnej, tj. podejmowaniu uchwał w zakresie wykładni i stosowania prawa dla jednolitości orzecznictwa sądów powszechnych, oraz korygującej, tj. zastępowaniu błędnych orzeczeń w drodze wnoszonych środków zaskarżenia;
- 5) **zasada instancyjności** – zasada wynikająca z art. 176 Konstytucji RP, w myśl którego postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne. Gwarantuje ona prawo kontroli instancyjnej orzeczenia przez wyższą instancję w hierarchii organów jurysdykcyjnych. W postępowaniu nieprocesowym realizowana jest w drodze apelacji przysługującej od postanowień³¹.

Brak jest jednoznacznego skodyfikowania naczelných zasad postępowania cywilnego w Kodeksie postępowania cywilnego³². Stworzenie katalogu najistotniejszych zasad może zatem ulegać zmianom i różnicowaniu.

2.2. Zasady postępowania nieprocesowego

W postępowaniu nieprocesowym można uznać, że zasadami związanymi ze sposobem prowadzenia postępowania, czyli *stricte* procesowymi, są w większości zasady

³¹ Także zasady organizacji sądownictwa i zasady organizacji ochrony prawnej, jak i zasada praworządności są dla trybu postępowania spornego i niespornego wspólne – szerzej zob. m.in. W. Siedlecki, *Zasady wymiaru sprawiedliwości i naczelné zasady procesowe w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, ZNIBPS 1978/10, s. 34 i n.

³² Na gruncie naszego systemu prawnego jedna tylko ogólna zasada procesowa została wyraźnie sformułowana w Kodeksie postępowania cywilnego – zasada swobodnej oceny dowodów. Istnienie ogólnych zasad procesowych, pomijając spór co do ich listy, nie nasuwa jednak wątpliwości, zwłaszcza że większość z nich doktrynalnie wyodrębniana jest tradycyjnie i niezmiennie. Podkreślić należy, że przejawy wszystkich tych zasad procesowych zostały jednak mniej lub bardziej wyrażone normatywnie – szerzej T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, Warszawa 2009, s. 22 i n.

stosowane w mniejszym lub większym stopniu odpowiednio z trybu procesowego z uwzględnieniem specyfiki tego postępowania.

2.2.1. Zasada prawa do sądu

Zasada prawa do sądu wynika z naczelnej zasady konstytucyjnej stwierdzającej, że Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem (art. 2 Konstytucji RP). Wyrażona została także wprost w art. 45 Konstytucji RP, według którego każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.

Podobna zasada wyrażona została w art. 6 EKPC. Zgodnie z tym unormowaniem każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą, przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym. Postępowanie przed sądem jest jawne, zaś prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, dla dobra małoletnich lub ochrony życia prywatnego stron. Podobne brzmienie ma art. 14 MPPOiP. W sprawach cywilnych prawo do sądu przejawia się także w możliwości zainicjowania postępowania przez wniesienie pozwu lub wniosku.

Regulacje te zawierają różne aspekty prawa do sądu – prawo dostępu do sądu, tj. do wszczęcia postępowania przed sądem, prawo do należytego postępowania ze względu na prawidłowe ukształtowanie procedury sądowej dla realizacji postulatu sprawiedliwego, jawnego postępowania oraz prawa do uzyskania sprawiedliwego rozstrzygnięcia³³. Prawo do sądu, zawierające w sobie zarówno aspekty ustrojowe, jak i proceduralne, nie oznacza tylko formalnej dostępności drogi sądowej, lecz materialną, rzeczywistą możliwość poszukiwania ochrony sądowej w każdej sprawie. Na konstytucyjne prawo do sądu składa się w szczególności:

- 1) prawo dostępu do sądu, tj. prawo do uruchomienia procedury przed sądem – organem w określonej charakterystyce (niezależnym, bezstronnym i niezawisłym);

³³ Szerzej zob. P. Pogonowski, *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005; A. Zieliński, *Prawo do sądu a struktura sądownictwa*, PiP 2003/4, s. 20; J. Nowińska, *Status prawny powoda cywilnego w procesie karnym*, Warszawa 2007, s. 16 i n.; *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997; *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B. Banaszak, A. Preisner, Warszawa 2002; H. Mądrzak, *Prawo do sądu jako gwarancja ochrony praw człowieka (studium na tle polskiego prawa konstytucyjnego, prawa cywilnego materialnego i procesowego)* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Warszawa 1997, s. 193–194; Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, PiP 1997/11–12, s. 92; P. Hofmański, *Prawo do sądu w sprawach karnych jako gwarancja ochrony praw człowieka* [w:] *Podstawowe...*, red. L. Wiśniewski, s. 206 i n.

- 2) prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności;
- 3) prawo do wyroku sądowego, tj. prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd (z uzasadnienia wyroku TK z 9.06.1998 r., K 28/97, OTK 1998/4, poz. 50; zob. powołane tam dalsze wypowiedzi z orzecznictwa i literatury przedmiotu).

Prawo do rzetelnego procesu zajmuje tak ważne miejsce, że nie może zostać w żaden sposób ograniczone. Jest to postulat wykonywania przez sąd czynności procesowych zgodnie z prawem, a jednocześnie obowiązek dla uczestników postępowania współdziałania dla sprawnego prowadzenia postępowania (art. 3 k.p.c.) i nienadużywania praw procesowych. Dlatego istotny jest także rozsądny termin rozpoznania sprawy. Skarb Państwa ponosi, zgodnie z art. 77 ust. 1 Konstytucji RP, odpowiedzialność za wyrządzoną stronie szkodę w następstwie przewlekłości postępowania.

Zatem uczestnik postępowania w trybie nieprocesowym może wnieść skargę na przewlekłość postępowania. Może domagać się zalecenia podjęcia odpowiednich czynności i zasądzenia od Skarbu Państwa lub komornika odpowiedniej sumy pieniężnej w wysokości od 2000 zł do 20 000 zł. Z przewlekłością postępowania mamy do czynienia, gdy postępowanie w sprawie trwa dłużej niż to konieczne do wyjaśnienia okoliczności faktycznych i prawnych istotnych dla rozstrzygnięcia. Przestrzeganie rozsądnego terminu zostało zapewnione ustawą z 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. z 2018 r. poz. 75 ze zm.).

2.2.2. Zasada prawdy

Jest to zasada występująca we wszystkich postępowaniach, rozumiana jako zgodność ustaleń sądu z rzeczywistym stanem faktycznym i prawnym³⁴. Obowiązuje

³⁴ Brak jest jednoznacznego stanowiska co do tego, czy można mówić o prawdzie materialnej, czy prawidłowo odróżniano ją od prawdy formalnej. Istotny jest przede wszystkim cel, który ma być osiągnięty w wyniku rozpoznania sprawy. Prawdę materialną utożsamia się z prawidłowością dokonywanych ustaleń faktycznych z rzeczywistością – por. J. Gudowski, *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005, s. 1027; A. Jakubecki, *Kontradyktoryjność a poznanie prawdy w procesie cywilnym w świetle zmian kodeksu postępowania cywilnego*, PS 1998/10, s. 71; A. Jakubecki, *Naczelnne zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr postępowania cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005 r.)*, red. I. Ratusińska, Kraków 2006, s. 360 i 366; M. Manowska, *Zasada prawdy materialnej w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, Pr. Spółek 1999/12, s. 49; W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008, s. 57. Przyjmując, że podmiot występujący do sądu o udzielenie ochrony prawnej przedstawia pewne żądanie i wspiera je twierdzeniami dotyczącymi okoliczności faktycznych, stwierdzić należy, że cel postępowania cywilnego powinien polegać

w takim samym, a nawet większym zakresie w przypadku wszczęcia postępowania z urzędu³⁵.

Przed reformą z 1996 r. występowała zasada prawdy formalnej statuująca zgodność ustaleń sądu z materiałem faktycznym i dowodowym, co było wyrażone w art. 3 § 2 k.p.c., w brzmieniu z 17.11.1964 r. Skutkowało to nadmiernym działaniem sądów pierwszej instancji z urzędu.

Obecnie jednak sąd jest zobligowany do wszechstronnego zbadania wszystkich istotnych okoliczności sprawy i wyjaśnienia rzeczywistej treści stosunku faktycznego i prawnego. W związku z tym konkretne postępowanie cywilne ma dać – w wyniku – orzeczenie zgodne z rzeczywistym stanem rzeczy.

Wyrok SN z 2.07.2015 r., V CSK 624/14, LEX nr 1766004:

Przepis art. 3 k.p.c., stanowiący, że strony obowiązane są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody, nakłada na strony określone w nim obowiązki o charakterze moralnym, etycznym oraz procesowym i przenosi na strony obowiązek dążenia do wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy.

Wyrok SN z 3.09.1969 r., I PR 233/69, LEX nr 14001:

Fakt obowiązywania w procesie cywilnym zasady prawdy materialnej w tym się wyraża dla sądu, że nie powinno nastąpić merytoryczne rozstrzygnięcie sporu przed wyjaśnieniem jego istoty i że podstawą merytorycznego orzeczenia nie może być sankcja za niedopełnienie obowiązków procesowych wynikających z tej racji, że występuje się w sprawie w charakterze powoda lub pozwanego. Z zasady prawdy materialnej wynika poza tym obowiązek, zwłaszcza zakładu pracy, przedstawienia sądowi wszystkich będących w jego posiadaniu dokumentów związanych z dochodzeniem przez pracownika roszczenia.

W świetle jednak wspomnianej zasady również i na stronie powodowej ciężą odpowiednio obowiązki przejawienia inicjatywy i staranności w prowadzeniu procesu zgodnie z zasadami współżycia społecznego, które powinny też kształtować stosunki wzajemne stron. Okoliczność, że zasada prawdy materialnej wkłada na Sąd szereg

na tym, aby wydane zostało prawidłowe rozstrzygnięcie co do tego żądania. Rozstrzygnięcie może być uznane za prawidłowe jedynie wtedy, gdy zostanie oparte na ustaleniach faktycznych odpowiadających w możliwie największym stopniu rzeczywistości i będzie zgodne z prawem, zarówno materialnym, jak i procesowym.

³⁵ Jest to zasada wspólna dla procesu i postępowania nieprocesowego i przypisuje się jej główną rolę. Wskazuje się, że w postępowaniu nieprocesowym została ona przyjęta nawet wcześniej niż w procesie, gdyż miała tu istotniejsze znaczenie. Uregulowana jest natomiast obecnie w przepisie wspólnym dla wszystkich postępowań – szerzej W. Siedlecki, *Zasady naczelne postępowania cywilnego w świetle przepisów nowego kodeksu postępowania cywilnego*, SC 1966, t. VII, s. 5 i n.

obowiązków unormowanych w Kodeksie postępowania cywilnego, nie może być rozumiana jako przejaw pozwolenia stronom (ich pełnomocnikom) na rozluźnienie dyscypliny procesu, powodowanie jego przewłoki.

W celu urzeczywistnienia zasady prawdy materialnej istnieją gwarancje:

- 1) prewencyjne – ciążący na wszystkich obowiązek dążenia do ustalenia rzeczywistego stanu rzeczy, wyrażony przede wszystkim w art. 3 k.p.c.;
- 2) represyjne – celem ich jest usunięcie następstw w razie niewyjaśnienia prawdy, czemu służy system zaskarżania i kontrola orzeczeń prawomocnych.

Przy ustaleniu prawdy materialnej także uczestnicy postępowania nie mogą być bierni – zgodnie z art. 3 k.p.c. strony i uczestnicy postępowania są obowiązani dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz do przedstawiania dowodów. Ciężar wskazania niezbędnych dowodów spoczywa przede wszystkim na stronach procesowych.

Działanie sądu z urzędu i przeprowadzenie dowodu niewskazanego przez stronę jest po uchyleniu art. 3 § 2 k.p.c. dopuszczalne tylko w wyjątkowych sytuacjach procesowych oraz musi wynikać z opartego na zobiektywizowanej ocenie przekonania o konieczności jego przeprowadzenia (wyrok SN z 9.09.1998 r., II UKN 182/98, OSNP 1999/17, poz. 556).

Wyrok SA w Lublinie z 16.01.2020 r., III AUa 452/19, LEX nr 2773633:

W sytuacji, w której strona nie rozumie dostatecznie złożoności sprawy i w istocie nie jest w stanie samodzielnie poprawnie wywiązać się z ciężarów procesowych, sąd powinien podjąć dodatkowe czynności – dostatecznie i czytelnie wyjaśnić stronie złożoność sytuacji i konieczność podjęcia działań niezbędnych do wyjaśnienia sprawy.

Postanowienie SN z 26.11.2019 r., I NSW 166/19, LEX nr 2755835:

W prawie procesowym obowiązuje zasada, że ciężar udowodnienia twierdzenia spoczywa na tym, kto wywodzi z niego skutki prawne (*ei incumbit probatio, qui dicit, non ei, qui qui negat*), ale z drugiej strony istnieje również zasada, która nakazuje traktować milczenie strony bądź uczestnika postępowania co do określonego twierdzenia przeciwnika jako przyznanie jego prawdziwości (*tacens consentit, si contradicendo impedire poterat*).

Wyrok SN z 24.10.1996 r., III CKN 6/96, OSNC 1997/3, poz. 29:

Obowiązek wskazania dowodów, potrzebnych dla rozstrzygnięcia sprawy, obciąża stronę. Sąd został wyposażony w uprawnienie (a nie obowiązek) dopuszczenia dalszych jeszcze, niewskazanych przez żadną ze stron, dowodów, kierując się przy

tym własną oceną, czy zebrany w sprawie materiał jest – czy też nie jest – dostateczny do jej rozstrzygnięcia (art. 316 § 1 *in principio* k.p.c.).

Sąd Najwyższy stwierdził jednak, że pomimo uchylenia art. 3 § 2 k.p.c. i wprowadzenia innych zmian w Kodeksie postępowania cywilnego nie można przyjąć, że działanie sądu zmierzające z urzędu do ustalenia prawdziwych okoliczności, mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, stanowi uchybienie procesowe.

Wyrok SN z 12.04.2000 r., IV CKN 18/00, LEX nr 530753:

Przepis art. 232 k.p.c. *in fine* nie nakłada na sąd orzekający obowiązku dopuszczenia dowodów z urzędu, a jedynie przewiduje uprawnienie sądu w tym zakresie. Przesądza to kwestię, że nieskorzystanie przez sąd z tego uprawnienia zasadniczo nie może być podstawą formułowania pod adresem sądu zarzutu w tym zakresie, chyba że miała miejsce sytuacja wyjątkowa uzasadniająca konieczność wyręczenia strony przez sąd w jej obowiązku wskazywania dowodów na przytoczane okoliczności faktyczne; ta wyjątkowa sytuacja winna być w kasacji powołana i uzasadniona.

Wspomniane działanie sądu mogłoby stanowić takie uchybienie tylko wówczas, gdyby łączyło się z naruszeniem zasady kontrydiktoryjności przez pozbawienie strony możliwości udziału w istotnej części postępowania lub możliwości wypowiedzenia się co do czynności dokonanych z urzędu przez sąd (wyrok SN z 25.05.2005 r., I CK 765/04, LEX nr 180835). Natomiast w postępowaniu nieprocesowym działanie przez sąd z urzędu wynika często wprost z przepisów ustawy.

Wykrycie prawdy przez sąd w postępowaniu nieprocesowym nie ogranicza się tylko do przeprowadzania dowodów przedstawianych przez uczestników postępowania, ze względu na spoczywanie na nich ciężaru dowodowego (art. 6 k.c.). Sąd może w razie uzasadnionej potrzeby udzielić uczestnikom postępowania występującym w sprawie bez adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego lub radcy Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa niezbędnych pouczeń co do czynności procesowych (art. 5 k.p.c.) oraz może dopuszczać dowód niewskazany przez uczestników postępowania (art. 232 k.p.c.). W postępowaniu nieprocesowym sąd może dążyć do ustaleń zgodnych z rzeczywistością z urzędu – wprowadzać dowody z urzędu.

Pewne sytuacje przewidują możliwość poprzestania sądu na prawdzie formalnej. Dzieje się tak wtedy, gdy ze względu na zachowanie stron ustalanie stanu faktycznego nie jest w pełni możliwe:

- 1) twierdzenia i dowody zgłoszone po zatwierdzeniu planu rozprawy podlegają pominięciu, chyba że strona uprawdopodobni, że ich powołanie nie było możliwe albo potrzeba ich powołania wynikała później (art. 205¹² § 1 k.p.c.);
- 2) uczestnik odmawia przedstawienia dowodów znajdujących się w jego posiadaniu – wówczas sąd uznaje dany fakt za udowodniony lub udowodniony na jego niekorzyść (art. 233 § 2 k.p.c.);

- 3) uczestnik nie wskazuje dowodów dla stwierdzenia faktów, z których wywodzi skutki prawne – sąd może wówczas uznać sporne fakty za nieudowodnione (art. 232 k.p.c.);
- 4) sąd drugiej instancji może pominąć nowe fakty lub dowody, jeśli uczestnicy mogli je przytoczyć przed sądem pierwszej instancji (art. 381 k.p.c.).

Do wyjątkowych okoliczności pozwalających na uwzględnienie spóźnionych wniosków dowodowych nie można zaliczyć potrzeby należytego wyjaśnienia sprawy. Właśnie fakty istotne dla rozstrzygnięcia sprawy powinny być przedmiotem dowodzenia (art. 227 k.p.c.). Skoro powoływanie się na tego rodzaju fakty powinno być regułą, nie można uznać, że przez pojęcie wyjątkowych okoliczności uzasadniających dopuszczenie spóźnionych dowodów kryje się już samo ryzyko nieustalenia faktów odpowiadających rzeczywistości (prawdy materialnej) mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy³⁶.

Istnieją także ograniczenia prawdy wiążące się z określonymi instytucjami procesowymi, gdy ustawodawca nadaje nadrzędne znaczenie wartościom i dobrom innym niż posłużenie się określonym środkiem dowodowym dla wykrycia prawdy. Sytuacja taka powstaje przy dowodach z dokumentu (art. 74 k.c.), dowodach ze świadków (art. 247 k.p.c.), instytucji prawa odmowy zeznań i odmowy odpowiedzi na pytanie (art. 261 k.p.c.).

Poznanie prawdy w postępowaniu cywilnym jest na tyle istotne, że zostały przewidziane także w trybie nieprocesowym instytucje odzwierciedlające rzeczywisty stan rzeczy wobec zmiany okoliczności:

- 1) w trybie nieprocesowym dla ustaleń zgodnych z rzeczywistością istnieje możliwość zmiany orzeczenia w postępowaniu o uznanie za zmarłego czy w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie – zgodnie z regulacją art. 542 k.p.c. w razie przeprowadzenia dowodu, że osoba uznana za zmarłą albo której zgon został stwierdzony pozostaje przy życiu, sąd postanowienie uchyli. W wypadku udowodnienia innej chwili śmierci niż oznaczona w postanowieniu o uznaniu za zmarłego sąd uchyli postanowienie o uznaniu za zmarłego tylko wówczas, gdy równocześnie stwierdza zgon. Natomiast, jak stanowi art. 559 § 1 k.p.c., sąd uchyli ubezwłasnowolnienie, gdy ustaną przyczyny, dla których je orzeczono, i zgodnie z art. 559 § 2 k.p.c. sąd może w razie poprawy stanu psychicznego ubezwłasnowolnionego zmienić ubezwłasnowolnienie całkowite na częściowe, a w razie pogorszenia się tego stanu – zmienić ubezwłasnowolnienie częściowe na całkowite;
- 2) instytucja wznowienia postępowania nie jest uregulowana tylko tak jak w trybie procesowym ze względu na wykrycie nowych faktów lub środków dowodowych, które mogłyby mieć wpływ na wynik sprawy, a z których strona nie mogła

³⁶ E. Gapska, *Realizacja zasady prawdy w świetle ostatnich nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, „Rejent” 2013/5, s. 26.

korzystać w poprzednim postępowaniu (art. 403 § 2 k.p.c.), ale także w świetle art. 524 § 1 k.p.c. uczestnik postępowania może żądać wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem orzekającym co do istoty sprawy. Jednak wznowienie postępowania nie jest dopuszczalne, jeżeli postanowienie kończące postępowanie może być zmienione lub uchylone. Zgodnie zaś z art. 524 § 2 k.p.c. zainteresowany, który nie był uczestnikiem postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem orzekającym co do istoty sprawy, może żądać wznowienia postępowania, jeżeli postanowienie to narusza jego prawa. W takim wypadku stosuje się przepisy o wznowieniu postępowania z powodu pozbawienia możliwości działania.

Wskazać należy, że uczestnicy postępowania nieprocesowego powinni dążyć do wyjaśnienia prawdy, jednakże bez nadużywania ich praw procesowych oraz ograniczania praw procesowych innych uczestników.

Wyrok SN z 25.03.2015 r., II CSK 443/14, LEX nr 1730599:

Korzystanie przez stronę z uprawnień procesowych **nie może powodować ograniczenia uprawnień procesowych strony przeciwnej**. Przyjęcie przez sąd, że skorzystanie przez stronę z uprawnienia procesowego stanowi nadużycie praw procesowych, może nastąpić tylko na podstawie dogłębnej oceny okoliczności sprawy, w pełni uzasadniającej ustalenie, że działanie strony jest podyktowane nierzetelnym celem, a w szczególności zamiarem utrudnienia lub przedłużenia postępowania, czego można dokonać przez porównanie celu uprawnienia procesowego ze znaczeniem wykorzystania go w konkretny sposób. Odmowa zatem skorzystania przez stronę z uprawnienia procesowego, jako wyjątek od zasady realizowania go, wymaga wystąpienia w sprawie szczególnych okoliczności.

2.2.3. Zasada kontrydiktoryjności

Podstawą postępowania prowadzonego w trybie procesowym jest spór istniejący między stronami, który odbywa się według pewnych reguł. Kodeks postępowania cywilnego nie formułuje wprost zasady kontrydiktoryjności, ale pewne jej aspekty znajdują wyraz w poszczególnych przepisach. Podstawowym założeniem tej zasady jest idea równości stron w sensie formalnym, która znajduje wyraz w paremii *audiatur et altera pars*. Zatem przygotowanie, gromadzenie i dostarczanie materiału procesowego należy do stron procesowych. Jednak art. 232 k.p.c. zezwalający na wprowadzanie w uzasadnionych przypadkach dowodów z urzędu będzie miał zastosowanie szczególnie w postępowaniach nieprocesowych.

Wyrok SA w Białymstoku z 27.02.2020 r., I AGa 67/19, LEX nr 2956636:

Działanie sądu z urzędu i przeprowadzenie dowodu niewskazanego przez stronę jest dopuszczalne tylko w wyjątkowych sytuacjach i przy rozważeniu wszyst-

kich istotnych okoliczności sprawy. Skorzystanie przez sąd z uprawnienia stanowiącego wyłom w zasadzie kontradiktoryjności procesu jest uzasadnione przykładowo w sytuacji, gdy: zachodzi podejrzenie, że strony prowadzą proces fikcyjny albo zmierzają do obejścia prawa, w razie nieporadności strony oraz w sprawach, w których przeprowadzenie dowodu z urzędu jest jedynym sposobem przeciwdziałania niebezpieczeństwu oczywiście nieprawidłowego rozstrzygnięcia sprawy, podważającego funkcję procesu.

Postanowienie SN z 5.11.2009 r., I CSK 95/09, LEX nr 1413475:

Dopuszczenie przez sąd dowodu z urzędu (art. 232 zdanie drugie k.p.c.) uzasadnia interes publiczny przejawiający się w prawidłowym funkcjonowaniu rękami wiary publicznej ksiąg wieczystych.

Wyrok SN z 25.01.2002 r., II UKN 770/00, LEX nr 560568:

Z zasady kontradiktoryjności procesu cywilnego (art. 232 k.p.c.) wynika, że sądy według własnego przekonania oceniają wiarygodność i moc dowodów przedłożonych przez strony, co oznacza, że mogą dopuścić dowód niewskazany przez stronę wówczas, gdy zebrany w sprawie materiał dowodowy nie wystarcza dla jej rozstrzygnięcia. Możliwość dopuszczenia przez sąd dowodu niewskazanego przez strony oznacza uprawnienie, a nie obowiązek sądu. Nie przeprowadzenie przez sąd dowodu z urzędu z reguły nie jest zatem uchybieniem.

W postępowaniu nieprocesowym zasada kontradiktoryjności nie ma aż takiego znaczenia, gdyż postępowanie nie ma charakteru spornego, dwustronnego³⁷.

Postanowienie SN z 23.08.2012 r., II CSK 5/12, LEX nr 1231479:

Na gruncie przepisów regulujących postępowanie nieprocesowe zasada kontradiktoryjności właściwa procesowi doznaje licznych ograniczeń. Nie dotyczy to jednak spraw, w których uczestnicy są w różnym stopniu zainteresowani w wyniku postępowania lub gdy ich interesy są sprzeczne. Do tej kategorii spraw należą między innymi sprawy o zniesienie współwłasności, w których uczestnicy domagają się rozliczenia pożytków z rzeczy wspólnej lub nakładów na tę rzecz poczynionych. W takich sprawach działanie sądu z urzędu i prowadzenie dowodu niewskazanego przez stronę jest dopuszczalne tylko w wyjątkowych sytuacjach oraz musi wynikać z opartego na zobiektywizowanej ocenie przekonania o konieczności jego przeprowadzenia.

³⁷ K. Korzan wskazuje, że co do zasady kontradiktoryjności za argument za nią przemawiający uznaje się istnienie sporu o prawo w procesie, który ma charakter dwustronny, a jak wiadomo, takiego charakteru nie ma postępowanie nieprocesowe. Z reguły też nie występuje w nim spór o prawo. Z tych względów z całą pewnością można twierdzić, że lansowana w procesie zasada kontradiktoryjności nie eliminuje zasady współdziałania w postępowaniu nieprocesowym – K. Korzan, *Naczelne...*, s. 15.

Istnieje jednak wiele postępowań, w których występuje element sporności. Są to: postępowanie o podział majątku wspólnego małżonków po ustaniu wspólności majątkowej (art. 566 i 567 k.p.c.), postępowanie o stwierdzenie zasiedzenia (art. 610 k.p.c.), postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku (art. 670 i 677 k.p.c.) czy postępowania działowe (art. 684 k.p.c.).

Uchwała SN z 21.02.2008 r., III CZP 148/07, OSNC 2009/2, poz. 23:

W sprawie o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami sąd ustala wartość nakładów poczynionych z majątku wspólnego na majątek osobisty jednego z małżonków bez względu na inicjatywę dowodową uczestników postępowania.

Postanowienie SN z 24.09.2009 r., IV CSK 129/09, LEX nr 602302:

W postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku rola sądu jest determinowana ustawowym nakazem działania z urzędu, a rozstrzygnięcie zapada niezależnie od wniosków i stanowiska stron, lecz stosownie do wyników postępowania dowodowego oraz norm prawa materialnego, mających zastosowanie w danym stanie faktycznym.

Jeżeli sąd uzna, że zgłoszone dowody nie są wystarczające dla wypełnienia wynikającego z art. 670 k.p.c. obowiązku sądu spadkowego, może nałożyć na uczestnika określone obowiązki dowodowe, egzekwować ich wykonanie i ewentualnie zastosować konsekwencje procesowe ich niewykonania. Jednakże przede wszystkim sąd obowiązany jest określić konieczny zakres okoliczności podlegających badaniu w stanie faktycznym sprawy.

Postanowienie SN z 13.10.2010 r., I CSK 582/09, LEX nr 661498:

W postępowaniu o stwierdzenie zasiedzenia sąd nie jest związany żądaniem wniosku w zakresie określenia podmiotu, który nabył własność rzeczy przez zasiedzenie, daty tego nabycia ewentualnie stwierdzenia nabycia tej rzeczy w mniejszym niż wnioskowanym zakresie, natomiast jest związany wskazanym we wniosku przedmiotem zasiedzenia oraz określeniem prawa, jakie w wyniku zasiedzenia zostało nabyte.

Postanowienie SN z 17.12.2009 r., IV CSK 247/09, LEX nr 1619968:

W świetle art. 609 i 610 k.p.c. sąd, orzekając o zasiedzeniu, powinien uwzględnić rzeczywisty stan prowadzący do zasiedzenia i stwierdzić zasiedzenie zgodnie z tym stanem, bez względu na treść wniosku o stwierdzenie zasiedzenia.

Jeżeli sąd uzna, że zgłoszone dowody nie są wystarczające dla wypełnienia wynikającego z art. 670 k.p.c. obowiązku sądu spadkowego, może nałożyć na uczestnika określone obowiązki dowodowe, egzekwować ich wykonanie i ewentualnie zastosować konsekwencje procesowe ich niewykonania. Jednak przede wszystkim sąd obowiązany jest określić konieczny zakres.

Mniejsze zastosowanie zasady kontrydktoryjności w postępowaniu nieprocesowym nie eliminuje jednak zasady współdziałania w tym postępowaniu³⁸.

2.2.4. Zasada dyspozycyjności

Zasada dyspozycyjności wiąże się z autonomią woli uczestników postępowania do dysponowania swoim roszczeniem. Przyznanie ochrony sądowej zależy od woli uczestników postępowania. Od woli samych zainteresowanych zależy, czy wchodzić w dane stosunki prawne i jak je kształtować (*domini litis*).

Zasada kontrydktoryjności często zestawiana jest z zasadą dyspozycyjności stron³⁹. Obie zasady koncentrują się głównie na stronach procesowych i zakreślają zakres dysponowania przez strony prawami w procesie cywilnym. Czynią ze stron „gospodarzy procesu”. Jednak zasada dyspozycyjności odnosi się do kwestii, komu służy możliwość rozporządzania przedmiotem postępowania i środkami prawnymi w tym postępowaniu, związana jest z nią możliwość rozporządzania przedmiotem postępowania i środkami procesowymi przez strony. Ta możliwość dysponowania przedmiotem procesu wiąże się też z zasadą bezstronności organu procesowego w stosunku do stron oraz z zasadą równości stron.

Występuje **dyspozycyjność**:

- 1) **materialna** – jest prawem do dysponowania przez strony i uczestników swoimi prawami lub roszczeniami i wyraża się w dyrektywie rozpoznawania przez sąd jedynie roszczeń zgłoszonych przez strony (*ne eat iudex ultra petita partium*). Realizowana jest przez zainteresowanego w sprawie m.in. przez złożenie wniosku, zrzeczenie się roszczenia, a działanie pozwanego – przez uznanie powództwa czy też wytoczenie powództwa wzajemnego. Wszczęcie postępowania przez wytoczenie powództwa jest inicjatywą nieograniczoną, zaś zakres żądanej ochrony wyznacza wnioskodawca i należy uznać, że sąd poza przypadkami dopuszczalności wszczęcia postępowania z urzędu związany jest żądaniem powoda (w związku ze skreśleniem art. 321 § 2 k.p.c.) i nie może poza to żądanie wykroczać. Aktami

³⁸ K. Korzan, *Naczelne...*, s. 49 i n. Zasada kontrydktoryjności zawiera w sobie konieczność współdziałania, jednak nie jest tożsama. Podobne stanowisko wskazuje M. Sawczuk, *Problem aktywności stron (Vigilantibus iura scripta sunt) w postępowaniu cywilnym*, ZNUJ PWiOWI 1974/1, s. 120. Odmienne stanowisko zajął W. Siedlecki, *Zasada kontrydktoryjności (sporności) czy zasada współdziałania podmiotów postępowania cywilnego?*, PiP 1975/6, s. 63 i n. Autor ten w pracy *Zasady wymiaru...*, s. 46 i n., przytacza argumenty na korzyść zasady współdziałania. Natomiast A. Miączyński, *Ochrona praw jednostki w postępowaniu nieprocesowym*, ZNUJ 1979/85, s. 52, stwierdza, że o ile zasada współdziałania „w procesie jest dyskusyjna i przez niektórych kwestionowana, to w postępowaniu nieprocesowym uznanie jej obowiązowania wydaje się całkowicie uzasadnione”.

³⁹ Według J. Krajewskiego zasadę kontrydktoryjności traktowano jako zasadę dyspozycyjności w najszerszym znaczeniu – J. Krajewski, *Postępowanie nieprocesowe*, Toruń 1973, s. 21 i n.

dyspozycji materialnej są także zmiana powództwa w trakcie postępowania oraz zrezygnowanie z ochrony przez cofnięcie pozwu;

- 2) **formalna** – rozporządzanie czynnościami procesowymi i tokiem procesu. Oznacza ona brak możliwości wszczynania przez sąd postępowania z urzędu poza przypadkami wskazanymi w ustawie. Sąd może to uczynić jedynie na wniosek strony (*nemo iudex sine actore*) – art. 321 § 1 k.p.c. Przykładami aktów dyspozycji formalnej jest m.in. wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych, wniesienie wniosku o uzasadnienie orzeczenia, ustanowienie adwokata lub radcy prawnego. Dyspozycyjność formalna doznaje ograniczeń, gdyż sąd nie jest związany czynnościami uczestników postępowania.

W postępowaniu nieprocesowym, w przeciwieństwie do procesu, istnieją znaczne ograniczenia dyspozycyjności materialnej ze względu na:

- dopuszczalność wszczęcia postępowania w określonych przypadkach z urzędu (art. 506 k.p.c.);
- cofnięcie wniosku o wszczęcie postępowania jest bezskuteczne w sprawie, w której wszczęcie mogło nastąpić z urzędu (art. 512 § 2 k.p.c.).

W zakresie natomiast orzekania sąd w postępowaniu nieprocesowym na podstawie szczególnych przepisów nie jest związany wnioskami uczestników postępowania.

Szczególny tryb postępowania powoduje, że także bezczynność uczestników postępowania nie ma wpływu na jego bieg i zawieszenie postępowania, zaś niestawiennictwo uczestników zgodnie z art. 513 k.p.c. nie tamuje rozpoznania sprawy. Ponadto w sprawach, które mogą być wszczęte z urzędu, orzeczenia mogą być także wykonane z urzędu (art. 522 k.p.c.).

2.2.5. Zasada równości uczestników postępowania

Artykuł 32 ust. 1 Konstytucji RP statuuje równość wszystkich wobec prawa, co odnosi się także do stron i uczestników postępowania. W ogólnym znaczeniu należy rozumieć tę zasadę jako równy dostęp do organów wymiaru sprawiedliwości. Zasada ta wynika także z aktów międzynarodowych, jak przywołanego wcześniej art. 6 EKPC i art. 14 MPPOiP⁴⁰.

Sąd ma obowiązek równego traktowania stron i uczestników postępowania, co zapewnia m.in. bezstronność sędziego.

⁴⁰ Szerzej na temat zasady równości A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008; T. Ereciński, K. Weitz, *Prawda i równość stron w postępowaniu cywilnym a orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego. Serock k. Warszawy 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 2.

 Wyrok SN z 12.12.2000 r., V CKN 175/00, OSP 2001/7–8, poz. 116:
Działanie sądu z urzędu może prowadzić do naruszenia prawa do bezstronnego sądu i odpowiadającego mu obowiązku przestrzegania zasady równego traktowania stron (art. 32 ust. 1 i art. 45 ust. 1 Konstytucji RP).

Gwarancje równego traktowania zawarte są też w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego, choć wprost ta dyrektywa nie została sformułowana. Każda ze stron i każdy z uczestników postępowania powinien mieć możliwość korzystania z tych samych środków prawnych bez względu na to, czy jest wnioskodawcą, uczestnikiem czy uczestnikiem z mocy prawa. Dla realizacji zasady równości muszą zostać zapewnione odpowiednie warunki wiążące się z wyrównaniem szans procesowych (art. 5 k.p.c.). Zgodnie z tą regulacją sąd w razie uzasadnionej potrzeby może udzielać stronom i uczestnikom postępowania występującym w sprawie bez adwokata lub radcy prawnego niezbędnych pouczeń co do czynności procesowych.

Pouczeń dokonuje sąd (lub – stosownie do fazy postępowania – przewodniczący) w każdej instancji, ale tylko w razie uzasadnionej potrzeby. Dotyczą one dokonywanych przez uczestników postępowania czynności procesowych, w szczególności czasu, miejsca i sposobu ich dokonywania, skutków prawnych tych czynności oraz zaniechań w ich zakresie. Pouczenia związane są z dopuszczalnością dokonywania pewnych czynności procesowych w danym stadium postępowania, np. złożenia wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych (art. 110 u.k.s.c.) czy ustanowienia adwokata z urzędu (art. 117 k.p.c.). Pouczenia mogą mieć charakter informacyjny – co do czynności, których strona może lub powinna dokonać, lub korygujący – wyjaśniający, że strona dokonała niewłaściwej czynności procesowej.

Uchybienie art. 5 k.p.c., a zatem zasadzie równości uczestników postępowania, może polegać bądź na zaniechaniu przez sąd udzielenia potrzebnych pouczeń, bądź też na błędnym ich udzieleniu, co jednak w żadnym wypadku nie może mieć niekorzystnego skutku dla strony procesowej⁴¹.

 Wyrok SN z 7.07.2005 r., II UK 271/04, OSNP 2006/5–6, poz. 95:
Naruszenie art. 5 k.p.c. przez niepouczenie osoby głęboko chorej psychicznie o konieczności ustanowienia pełnomocnika w procesie nie powoduje nieważności postępowania, lecz może być uchybieniem mogącym mieć wpływ na wynik sprawy.

Możliwość udzielenia pouczeń ma miejsce wtedy, gdy uczestnik postępowania występuje w sprawie bez profesjonalnego pełnomocnika, czyli adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego lub radcy Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa. Stronie występującej z adwokatem, radcą prawnym, rzecznikiem patentowym lub radcą Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa sąd nie ma obowiązku udzielania takich po-

⁴¹ Szerzej A. Jakubecki, *Kontradycyjność...*, s. 68 i n.; A. Jakubecki, *Naczelne...*, s. 360 i n.

uczeń. Przy tym nie ma znaczenia to, czy brak odpowiednio kwalifikowanego pełnomocnika występuje po jednej, czy po obu stronach postępowania. Rozwiązanie to wiąże się z konstytucyjną zasadą równości stron (art. 32 ust. 1 Konstytucji RP).

2.2.6. Zasada jawności postępowania

Zasada jawności uregulowana jest przede wszystkim w art. 45 Konstytucji RP stanowiącym, że rozpoznawanie spraw przed wszystkimi sądami Rzeczypospolitej Polskiej odbywa się jawnie⁴². Wyłączenie jawności może nastąpić tylko ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego.

Zasada jawności została skodyfikowana także w art. 9 k.p.c. Zgodnie z nowym brzmieniem art. 9 § 1 k.p.c.⁴³ strony i uczestnicy postępowania mają prawo przegłądać akta sprawy i otrzymywać odpisy, kopie lub wyciągi z tych akt, zaś treść protokołów i pism może być także udostępniana w postaci elektronicznej za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe (system teleinformatyczny) albo innego systemu teleinformatycznego służącego udostępnianiu tych protokołów lub pism. Natomiast zgodnie z art. 9 § 2 k.p.c. mają prawo do otrzymania z akt sprawy zapisu dźwięku, chyba że protokół został sporządzony wyłącznie pisemnie.

Podstawowym wymiarem zasady jawności jest jawność posiedzeń i ta doznaje w postępowaniu nieprocesowym ograniczeń⁴⁴. Podział posiedzeń sądowych dokonywany jest w tym aspekcie na jawne i niejawne. Podział ten występuje nie tylko w procesie, ale także w innych postępowaniach uregulowanych w Kodeksie postępowania cywilnego na zasadzie art. 13 § 2 k.p.c., jak np. postępowanie nieprocesowe, postępowanie zabezpieczające czy postępowanie egzekucyjne. Z kolei posiedzenia jawne dzielą się na rozprawę (której przedmiotem jest merytoryczne rozpoznawanie sprawy) oraz inne posiedzenia wyznaczone w celu dokonania określonych czynności i tu podstawową regulacją w postępowaniu nieprocesowym jest art. 514 k.p.c. Co do zasady sąd rozpoznaje sprawę na posiedzeniu jawnym. Na posiedzenia jawne wstęp na salę sądową mają, poza stronami i osobami wezwanymi, tylko osoby pełnoletnie (art. 152 § 1 zdanie pierwsze k.p.c.). Posiedzenia niejawne mogą zostać wyznaczone w celu rozstrzygnięcia kwestii formalnych, np. odrzucenie pozwu, lub w kwestiach wpad-

⁴² Szerzej K. Gajda-Roszczyńska, *Zasada jawności w postępowaniu cywilnym*, „Iustitia” 2013/1, s. 16 i n.

⁴³ Zob. ustawa z 10.07.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1311 ze zm.).

⁴⁴ Szerzej na ten temat zob. P. Rylski, T. Zembruski, *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, PS 2006/6, s. 86 i n.; K. Górniak, *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu nieprocesowym*, PS 2017/11–12, s. 57 i n.

kowych, np. zwolnienie od kosztów sądowych. Zgodnie z art. 148 § 3 k.p.c. sąd może wydać każde postanowienie na posiedzeniu niejawnym, jednak gwarancją jawności wewnętrznej będzie art. 357 § 2 k.p.c., zgodnie z którym postanowienia wydane na posiedzeniu niejawnym sąd doręcza z urzędu obu stronom, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej⁴⁵. W związku z tym wyróżnia się:

- 1) **jawność zewnętrzną** – jawność wobec osób postronnych, która w praktyce jest znacznie częściej ograniczana. Oznacza jawność wszystkich spraw sądowych zarówno w procesie, jak i w postępowaniu nieprocesowym i egzekucyjnym. Wyłączenie jawności zewnętrznej może nastąpić z urzędu, gdy publiczne rozpoznanie sprawy zagraża porządkowi publicznemu, ze względu na moralność, możliwość naruszenia tajemnicy państwowej (art. 153 § 1 k.p.c.) czy na wniosek strony (art. 153 § 2 k.p.c.). Postępowanie odbywa się wówczas przy drzwiach zamkniętych;
- 2) **jawność wewnętrzną** – jawność wobec uczestników postępowania. Oznacza możliwość uczestniczenia we wszystkich posiedzeniach sądowych, prawo wglądu do akt sprawy oraz możliwość otrzymywania z nich potrzebnych stronom odpisów i wyciągów. W stosunku do uczestników postępowania przejawia się w jawności posiedzeń sądowych (uczestnicy mają możliwość uczestniczenia we wszystkich jawnych posiedzeniach sądowych, w tym przy drzwiach zamkniętych), jawności wyrokowania, możliwości uczestniczenia w określonych czynnościach sądowych (np. z wyjątkiem narady) oraz prawie do wglądu do akt i możliwości otrzymywania z nich odpisów, kopii i wyciągów, a także dostępie do protokołu elektronicznego i dostępie do podstawowych danych o procesie.

W odróżnieniu od spraw rozpoznawanych w trybie procesowym, w których dostęp do akt sprawy oraz możliwość uzyskania z akt odpisów i kopii gwarantuje się jedynie stronom (art. 9 k.p.c.), dostęp do akt sprawy rozpoznawanej w trybie postępowania nieprocesowego oraz możliwość uzyskania z akt odpisów i kopii mają nie tylko uczestnicy postępowania, ale także – po uzyskaniu zezwolenia przewodniczącego – każdy, kto potrzebę taką dostatecznie usprawiedliwi (art. 525 k.p.c.).

Wniosek o sporządzenie odpisu lub kopii z akt sprawy powinien spełniać wymagania stawiane pismu procesowemu określone w art. 126 k.p.c. Jednak gdy wniosek pochodzi od podmiotu, który nie jest uczestnikiem postępowania, należy w nim powołać okoliczności dostatecznie usprawiedliwiające potrzebę uzyskania odpisu lub kopii z akt sprawy (art. 525 k.p.c.).

Gdy przebieg posiedzenia został utrwalony za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk, wniosek może dotyczyć zapisu dźwięku udostępnianego

⁴⁵ A. Kościółek [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, red. T. Zembruński, Warszawa 2020, LEX, komentarz do art. 148.

na nośniku danych. Co do zasady wnioski taki również podlega opłacie⁴⁶. Udostępnienie akt sprawy uczestnikowi w celu ich przejrzenia nie wymaga zgłoszenia sformalizowanego wniosku. Dostęp do akt uczestnik (jego przedstawiciel ustawowy lub pełnomocnik procesowy) uzyskuje, gdy wykaże swą tożsamość. Sformalizowanego wniosku wymaga natomiast udostępnienie akt podmiotowi niebędącemu uczestnikiem. We wniosku obowiązany jest on bowiem podać okoliczności usprawiedliwiającej potrzebę przejrzenia akt sprawy⁴⁷.

W przypadku protokołu sporządzonego za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk udostępnienie akt w części obejmującej ten protokół polega na udostępnieniu zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku za pomocą urządzenia służącego do odtworzenia zapisu za pomocą konta w systemie teleinformatycznym albo na informatycznym nośniku danych⁴⁸.

Zasada ta wiąże się ściśle z zasadą bezpośredniości i ustności i dąży do zapewnienia bezstronności sędziego i jego niezależności, a tym samym do rzetelnego prowadzenia procesu. Została zawarta także w art. 42 § 2 i 3 p.u.s.p.

Jawność rozpoznawania sprawy w postępowaniu nieprocesowym także jest stosowana bez żadnych zmian, jednak nie jest aż takim priorytetem⁴⁹, gdyż załatwienie spraw na rozprawie ma miejsce tylko w wypadkach wyraźnie wskazanych w ustawie lub gdy sąd uzna to za konieczne (art. 514 k.p.c.). W postępowaniu nieprocesowym zasada ta doznaje zatem ograniczeń, gdyż rozpoznawanie spraw na rozprawie nie jest zasadą, rozprawa odbywa się w wypadkach wskazanych w ustawie. Sąd pierwszej instancji rozpoznaje sprawę na posiedzeniu niejawnym lub jawnym, które wyznacza jako posiedzenia jawne zwykle (np. w celu wysłuchania określonej osoby – art. 514, 533, 548 § 2, art. 556 i n. k.p.c.) lub jako rozprawę. Oznacza to, że w postępowaniu nieprocesowym sąd rozpoznaje sprawy na rozprawie jedynie wtedy, gdy przepis szczególny tak stanowi (np. art. 555, 598⁴, 608, 669, 608 w zw. z art. 688 i 567 § 3, art. 375 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). W innych wypadkach wyznaczenie rozprawy zależy od uznania sądu, jednak mimo niewyznaczenia rozprawy sąd przed rozstrzygnięciem sprawy może wysłuchać uczestników na posiedzeniu sądowym lub żądać od nich oświadczeń na piśmie (art. 514 § 1 k.p.c.). Często zatem rozstrzygnięcie co do istoty sprawy wydawane jest bez przeprowadzenia ustnej, zatem w zasadzie także jawnej rozprawy zapewniającej bezpośredni kontakt sądu z uczestnikami i materiałem procesowym.

⁴⁶ Art. 525 k.p.c., § 130 ust. 2 i 3 reg. sąd.

⁴⁷ § 129 ust. 1 reg. sąd.

⁴⁸ § 136 ust. 6 reg. sąd.

⁴⁹ Wprawdzie posiedzenia, na których rozpoznaje się sprawy w postępowaniu nieprocesowym, są również jawne, ale nie budzą takiego zainteresowania jak rozprawa. Rzadko nawet się zdarza, aby w tych posiedzeniach uczestniczyli prokurator czy np. organizacja społeczna.

Z kolei jawność zewnętrzna w postępowaniu nieprocesowym polega na tym, że na posiedzenia jawne wstęp na salę sądową mają osoby pełnoletnie (art. 152 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Poza tym niestawiennictwo uczestników postępowania nie tamuje rozpoznania sprawy (art. 513 k.p.c.).

Naruszenie zasady jawności wobec stron i uczestników postępowania, przez niewzwanie ich lub niedopuszczenie na posiedzenie sądowe, stanowi poważne uchybienie procesowe, które pociąga za sobą z reguły pozbawienie strony lub uczestnika postępowania możliwości obrony swoich praw, co może skutkować nieważnością postępowania (art. 379 pkt 5 k.p.c.). Może także stanowić podstawę jego wznowienia (art. 401 pkt 2 k.p.c.). Bezpodstawne wyłączenie jawności wobec publiczności stanowi uchybienie procesowe mogące być podstawą apelacji.

2.2.7. Zasada bezpośredniości

Zasada bezpośredniości dotyczy postępowania dowodowego i zawiera nakaz, aby całe postępowanie rozpoznawcze było prowadzone przed sądem, który ma wydać wyrok w sprawie. Celem wprowadzenia tej zasady jest zapewnienie osobistego zetknięcia się przez sąd z całym materiałem dowodowym sprawy będącym podstawą orzekania. Konsekwencją tego jest prowadzenie całego postępowania dowodowego i rozprawy przez ten sąd, który orzeka w danej sprawie.

W postępowaniu nieprocesowym zasada ta doznaje ograniczeń ze względu na mniejszą bezpośredniość postępowania dowodowego, dopuszczalność wykorzystania wyjaśnień na piśmie.

Wyrok SN z 24.08.2011 r., IV CSK 535/10, LEX nr 1129152:

Przepis art. 235 k.p.c. jest wyrazem – obok art. 323 k.p.c. – zasady bezpośredniości w procesie, stanowiącej jedną z naczelnych zasad postępowania cywilnego. Tylko bezpośrednio zetknięcie się sądu orzekającego ze stronami, świadkami, biegłymi i dowodami rzeczowymi zapewnia sądowi możliwość poczynienia odpowiednich spostrzeżeń, istotnych dla oceny wiarygodności i mocy dowodów.

W zasadzie tej mieszczą się dwa postulaty:

- 1) wyrok może zostać wydany jedynie przez skład orzekający, przed którym odbyła się rozprawa poprzedzająca bezpośrednio wydanie wyroku (art. 323 k.p.c.). Od tej zasady nie ma wyjątków, gdyż i tak nie jest wymagane, aby w całym postępowaniu brali udział ci sami sędziowie. W takim razie przepis ten jednocześnie ogranicza zasadę bezpośredniości, gdyż Kodeks postępowania cywilnego nie wymaga, aby całe postępowanie toczyło się przed tym samym składem orzekającym.

Postanowienie SN z 4.12.2008 r., I CSK 225/08, LEX nr 560502:

Protokół rozprawy jest urzędowym dowodem jej przebiegu (art. 157 § 1 k.p.c. i art. 158 k.p.c.), podczas kiedy wokanda ma jedynie walor dokumentu informacyjnego, który powinien zawierać rzetelne informacje o wyznaczonych na dany dzień rozprawach, w tym także o składzie sądu, jednak w zestawieniu z protokołem konkretnej rozprawy ma mniejszą wartość. Skoro zatem protokół podważa trafność zarzutu o niezachowaniu tożsamości składu (wymaganej przez art. 323 k.p.c.), nie ma podstaw do stwierdzenia nieważności postępowania przed sądem.

Postępowanie o stwierdzenie zasiedzenia ma szczególny charakter, gdyż jego celem jest określenie stosunków własnościowych nieruchomości. Dlatego postępowanie to toczy się w trybie nieprocesowym, a sąd nie jest związany żądaniem zawartym we wniosku, lecz ma obowiązek wydania orzeczenia odpowiadającego stanowi prawnemu, jaki wynika z dokonanych w toku postępowania ustaleń (art. 610 § 1 k.p.c. w zw. z art. 677 k.p.c.). Nie jest zatem wykluczone również stwierdzenie zasiedzenia nieruchomości w mniejszym rozmiarze, niż wynika ze zgłoszonego żądania;

- 2) postępowanie dowodowe odbywa się przed sądem orzekającym (art. 235 w zw. z art. 210 i 216 k.p.c.) – zgodnie z orzeczeniem SN z 20.08.2001 r., I PKN 571/00, OSNP 2003/14, poz. 330. Wyłomem od tej zasady jest art. 235 § 2 k.p.c., gdyż w sytuacji gdy charakter dowodu się temu nie sprzeciwia, sąd orzekający może postanowić, że jego przeprowadzenie nastąpi przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających dokonanie tej czynności na odległość. Postulat ten w postępowaniu nieprocesowym także doznaje ograniczeń, gdyż często rozstrzygnięcie co do istoty sprawy wydawane jest bez przeprowadzenia ustnej, zatem w zasadzie także jawnej rozprawy zapewniającej bezpośredni kontakt sądu z uczestnikami i materiałem procesowym.

Charakter spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym pozwala często na rozstrzygnięcie sprawy wyłącznie na podstawie dokumentów bez konieczności przesłuchiwania świadków. Także postępowanie przed sądem drugiej instancji ma charakter w zasadzie pośredni, gdyż orzeczenie wydawane jest – co do zasady – na podstawie materiału zebranego przez sąd pierwszej instancji (art. 382 k.p.c.). Sąd drugiej instancji może jednak również prowadzić częściowo postępowanie dowodowe we własnym zakresie, co także stanowi podstawę orzekania.

2.2.8. Zasada swobodnej oceny dowodów

Zasada ta dotyczy postępowania dowodowego w postępowaniu rozpoznawczym. Jest przeciwieństwem legalnej oceny dowodów dokonywanej na podstawie wcześniej przyjętych kryteriów. Na tym etapie dochodzi do sprawdzenia i oceny przez sąd

zebranego materiału dowodowego oraz dokonania na tej podstawie ustaleń faktycznych. Sąd ocenia wiarygodność i moc dowodów według własnego przekonania i na podstawie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału dowodowego, ustalając, jakie znaczenie nadać odmowie przedstawienia dowodu (art. 233 k.p.c.). Zasada ta obowiązuje w postępowaniu nieprocesowym w niezmienionym kształcie.

Wyrok SN z 15.10.2014 r., V CSK 584/13, LEX nr 1540644:

W naszym systemie procesowym obowiązuje zasada równości dowodów (środków dowodowych) rozumiana w ten sposób, że ustawodawca nie tworzy kategorii dowodów uprzywilejowanych, którym nadawałby z urzędu szczególną moc dowodową. Wszystkie zatem dowody podlegają swobodnej ocenie sędziowskiej na podstawie art. 233 k.p.c. Dotyczy to także dowodu z opinii biegłego.

Swobodna ocena dowodu nie oznacza dowolności – musi mieścić się w ramach proceduralnych i być dokonana z zachowaniem przepisów o postępowaniu dowodowym. Duże znaczenie mają tu czynniki:

- 1) logiczny (zasady doświadczenia życiowego);
- 2) ustawowy (rozważenie, uporządkowanie i selekcja);
- 3) ideologiczny (świadomość prawna sądu).

Brak dowolności oceny materiału procesowego zapewnia także kontrola instancyjna wydanego orzeczenia. Minimalne reguły oceny są wskazane przez sformułowanie „na podstawie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału.

Dokonywanie ustaleń faktycznych w sprawie musi więc opierać się na określonym uzasadnieniu. W wyniku swobodnej oceny dowodów sąd powinien dokonać selekcji zebranego materiału pod kątem ważności poszczególnych elementów dla poczynienia ustaleń stanu rzeczywistego. Zasada swobodnej oceny dowodów zapewnia nie tylko swobodny wybór środka dowodowego dla ustalenia stanu rzeczy w postępowaniu, ale także ich bezstronną ocenę, czemu służą przepisy o wyłączeniu sędziego (art. 48 i n. k.p.c.).

Postanowienie SN z 25.09.2014 r., II CSK 727/13, LEX nr 1537557:

Nie stanowi o naruszeniu art. 233 § 1 k.p.c. zaniechanie wszechstronnego rozważenia zebranego w sprawie materiału, czy też pominięcie przez sąd przy wyrokowaniu określonej okoliczności faktycznej, nawet jeżeli strona uważa ją za okoliczność istotną dla rozstrzygnięcia sprawy. Uchybienia w tym zakresie winny się skonkretyzować w zarzucie sprzeczności ustaleń faktycznych z materiałem dowodowym.

Złożenie konkurencyjnego wniosku o wpis prawa przed uprawomocnieniem się dokonanego wpisu nie niweczy tego wpisu i nie powoduje, że przy rozpoznawaniu późniejszego wniosku o wpis, sąd wieczystoksięgowy może badać zasadność wcześniej dokonanego wpisu. Dopóki wpis ten istnieje – niezależnie od tego czy jest wadliwy

i czy jest prawomocny – podlega on uwzględnieniu przy rozpoznawaniu kolejnego wniosku. Wynika to z właściwości sądu wieczystoksięgowego określonej art. 626⁸ § 2 k.p.c., zgodnie z którą rozpoznając wniosek o wpis do księgi wieczystej, sąd ten bada treść tej księgi, co oznacza, że jest związany stanem księgi istniejącym w chwili złożenia wniosku. Badanie treści księgi wieczystej odnosi się do stanu prawnego ujawnionego w księdze, czyli obejmuje istniejące wpisy w celu ustalenia, czy prawo, które ma być wpisane wywodzi się z prawa poprzednika. Badanie zaś treści i formy dokumentów ma na celu stwierdzenie, czy określone zdarzenie prawne uzasadnia powstanie, zmianę lub wygaśnięcie prawa, które ma być wpisane lub wykreślone w księdze.

Ograniczenia tej zasady wynikają z przepisów prawa, gdy konkretna norma ocenia walor procesowy środka dowodowego – np. co do domniemań (art. 234 k.p.c.) dla uławtwienia ustalenia faktów istotnych dla rozstrzygnięcia czy związanie ustaleniami prawomocnego wyroku skazującego wydanego w postępowaniu karnym (art. 11 k.p.c.).

Zasada ma zastosowanie przede wszystkim w postępowaniu rozpoznawczym, zaś zakres jej zastosowania nie jest objęty przedmiotem badania przez Sąd Najwyższy.

Postanowienie SN z 6.08.2012 r., II CSK 108/12, LEX nr 1228780:

W obowiązującym stanie prawnym **Sąd Najwyższy nie jest uprawniony do badania prawidłowości zarówno ustaleń faktycznych, jak i oceny dowodów, dokonanych przez sąd drugiej instancji**. Niewątpliwie sąd apelacyjny jest „sądem faktu”, zaś Sąd Najwyższy „sądem prawa”. W konsekwencji Sąd Najwyższy, rozpoznając skargę kasacyjną, jest związany ustalonym stanem faktycznym sprawy. Związanie to wyklucza w szczególności badanie, czy sąd drugiej instancji nie przekroczył granic swobodnej ich oceny.

2.2.9. Zasada koncentracji materiału procesowego

Jest to dyrektywa nakazująca sądowi prowadzenie postępowania w taki sposób, aby zebrane zostały wszystkie niezbędne fakty i dowody dla rozstrzygnięcia sprawy i aby nastąpiło ono szybko i sprawnie.

Jest to jeden ze sposobów przyspieszania postępowania i przeciwdziałania jego przewlekłości.

Sąd powinien zgodnie z tą zasadą dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeśli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy (art. 6 § 1 k.p.c.). Zgodnie natomiast z art. 6 § 2 k.p.c. dodanym nowelą z 16.09.2011 r. strony i uczestnicy postępowania obowiązani są przytaczać wszystkie fakty i dowody bez zwłoki, aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko.

Istnieją dwa systemy koncentracji materiału procesowego⁵⁰:

- 1) system prekluzji – strony są zobowiązane przedstawiać od razu wszystkie znane sobie fakty i dowody pod rygorem utraty możliwości późniejszego ich przytaczania;
- 2) system dyskrecjonalnej władzy sędziego – uwzględnianie oraz przytaczanie faktów i dowodów, których strony nie przytoczyły od razu; pozostawione jest uznaniu sędziego.

Przyjęty po noweli z 16.09.2011 r. system prekluzji jako metody oddziaływania na strony w zakresie prezentacji przez nie materiału procesowego pozwala sądowi na możliwie najszybsze uzyskanie tego materiału, a przez to szybkie i możliwie najbardziej prawidłowe rozstrzygnięcie. Podstawę nowych regulacji stanowi z jednej strony ciężar wspierania postępowania, a z drugiej upoważnienie sądu w ramach ściśle określonej władzy dyskrecjonalnej do pominięcia spóźnionych przytoczeń dokonywanych przez strony i uczestników postępowania.

Przy realizacji skupienia materiału procesowego i przyspieszenia postępowania sąd ma istotne możliwości, wynikające przede wszystkim z formalnego i materialnego kierownictwa procesem, w tym rozprawą. W dużej mierze na sądzie spoczywa odpowiedzialność za należyte gromadzenie materiału procesowego, które może przyczynić się do szybkiego załatwienia sprawy. Artykuł 6 k.p.c. nakłada zatem na sąd i uczestników postępowania obowiązek przeciwdziałania przewlekaniu postępowania i dążenia do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy, ale także na zobligowaniu stron i uczestników postępowania do przyczyniania się do zapewnienia sprawnego i szybkiego przebiegu postępowania (tzw. ciężar wspierania procesu – postępowania – obejmujący ciężar przytoczenia okoliczności faktycznych, ciężar ustosunkowania się do twierdzeń strony przeciwnej oraz ciężar dowodu w znaczeniu formalnym). Obecne brzmienie tej regulacji po noweli z 16.09.2011 r. stanowi w art. 6 § 1 k.p.c.,

⁵⁰ Szerzej na temat koncentracji materiału procesowego E. Wengerek, *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1958, s. 32; S. Gołąb, *Skupienie i przyspieszenie w procesie cywilnym*, „Głos Prawa” 1937/5–6, s. 236–237; A. Balasits, *O t.zw. materialnym kierownictwie sędziowskim w procesie cywilnym*, „Czasopismo Prawne i Ekonomiczne” 1900/1–2, s. 424; K. Weitz, P. Grzegorzczak [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012, komentarz do art. 6, s. 124; K. Weitz, *Między systemem dyskrecjonalnej władzy sędziego a systemem prekluzji – ewolucja regulacji prawa polskiego* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Materiały konferencyjne Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Postępowania Cywilnego Szczecin–Niechorze 28–30.9.2007 r.*, red. H. Dolecki, Kinga Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 78; K. Weitz, *System koncentracji materiału procesowego według projektu zmian kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011, s. 11 i n.; W. Kuberska, *Prekluzja materiału procesowego jako sposób koncentracji procesu cywilnego*, cz. 1, R. Pr. 2008/3, s. 68; B. Karolczyk, *Koncentracja materiału procesowego w postępowaniu cywilnym przed sądem pierwszej instancji*, Warszawa 2013, s. 117 i n.; B. Karolczyk, *Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego a prekluzja procesowa w postępowaniu zwyczajnym przed sądem pierwszej instancji*, PPH 2012/1, s. 17.

że sąd powinien przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy, zaś w § 2 – że strony i uczestnicy postępowania obowiązani są przytaczać wszystkie fakty i dowody bez zwłoki, aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko. W orzecznictwie już od dawna wskazywano, że konieczność szybkiego i zgodnego z obowiązującymi przepisami prawa rozpoznania sprawy nie może skłaniać sądu do stosowania uproszczeń, które mogą wywrzeć niekorzystny wpływ na rozstrzygnięcie sprawy niezgodnie z prawdą⁵¹.

Wynikająca z obecnego brzmienia art. 6 § 2 k.p.c. powinność przyczyniania się do zapewnienia sprawnego i szybkiego przebiegu postępowania, rozumiana jako aktywność w zakresie gromadzenia materiału dowodowego, spoczywa na stronach i uczestnikach postępowania cywilnego we wszystkich sprawach, a zatem również rozpoznawanych w postępowaniach odrębnych⁵² oraz w trybie nieprocesowym. Zatem nałożony na strony i uczestników postępowania w art. 6 § 2 ciężar przytaczania faktów i dowodów bez zwłoki, aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko, jest „ciężarem wspierania postępowania”. Rozwinięciem i uszczegółowieniem koncepcji ciężaru wspierania postępowania przez strony i uczestników postępowania jest obecnie po nowelizacji art. 205¹² k.p.c. nakazujący, w zależności od formy prowadzenia postępowania, skoncentrowanie materiału procesowego albo do zatwierdzenia planu rozprawy, albo do zamknięcia rozprawy, gdy nie zarządzono przeprowadzenia posiedzenia przygotowawczego, ale z zastrzeżeniem niekorzystnych skutków, które według przepisów kodeksu mogą dla niej wyniknąć z działania na zwłokę lub niezastosowania się do zarządzeń przewodniczącego i postanowień sądu. W obecnych przepisach, tj. art. 205³ § 2 i art. 205¹² k.p.c., ustawodawca nie posłużył się *expressis verbis* pojęciem spóźnionych twierdzeń i dowodów, jednak twierdzenia i dowody powołane z naruszeniem wymogów tych regulacji można uznać za spóźnione.

Szybkość i efektywność dotyczy całego postępowania – zarówno przygotowania rozprawy lub posiedzenia, jak i przebiegu i rozstrzygnięcia, co jest gwarancją skutecznego stosowania prawa. Uznać należy, że zasada ta w pełni obowiązuje w postępowaniu nieprocesowym.

Wyrok SN z 9.08.2019 r., II CSK 353/18, OSNC 2020/6, poz. 51:

Celem przepisów koncentracyjnych jest skłonienie stron do przedstawienia na możliwie wczesnym etapie postępowania koniecznych twierdzeń i dowodów po to, aby doprowadzić do możliwie najszybszego załatwienia sprawy, i po to, aby stworzyć sądowi – przez zapewnienie mu dostępu do kompletnego materiału pro-

⁵¹ Wyrok SN z 19.05.1976 r., IV PRN 9/76, LEX nr 7829.

⁵² Zob. wyrok SN z 2.02.2012 r., II UK 144/11, LEX nr 1135994; postanowienie SN z 10.01.2012 r., I UK 305/11, LEX nr 1215784.

cesowego – możliwość wydania prawidłowego rozstrzygnięcia. Ryzyko pominięcia przez sąd spóźnionych twierdzeń lub dowodów ma skłaniać strony do należytego wypełnienia ciężaru wspierania postępowania (art. 6 § 2 k.p.c.) i w ten sposób przyczynić się do realizacji wskazanych celów. W razie pominięcia przez sąd twierdzeń lub dowodów jako spóźnionych, przy założeniu, że nie zachodziły przesłanki uzasadniające uwzględnienie tych twierdzeń lub dowodów, kontrola stosowania przepisów koncentracyjnych jest uzasadniona tym, że chodzi o ocenę, czy nie doszło do bezpodstawnego pozbawienia strony jej prawa do powoływania twierdzeń lub dowodów, czyli – w istocie – jej prawa do wysłuchania. Sankcjonowanie nieprawidłowego pominięcia twierdzeń lub dowodów służy restytucji stronie jej naruszonego prawa do wysłuchania. Wzgląd na szybkość postępowania musi w takim wypadku ustąpić.

Szybkość postępowania zależy też od sposobu przeprowadzenia samej rozprawy. Ustawa określa kolejność czynności procesowych sądu i uczestników postępowania (art. 210 k.p.c.). Istotne znaczenie ma to, że sąd na rozprawie przez zadawanie pytań uczestnikom powinien dążyć do tego, aby przytoczyły one lub uzupełniły twierdzenia lub dowody na ich poparcie oraz udzieliły wyjaśnień koniecznych dla zgodnego z prawdą ustalenia podstawy faktycznej dochodzonych przez nie praw lub roszczeń. W ten sam sposób sąd dąży do wyjaśnienia istotnych okoliczności sprawy, które są sporne, jeżeli sporność ma miejsce w postępowaniu nieprocesowym. Jeżeli istnieje uzasadniona potrzeba, przewodniczący może udzielić uczestnikom niezbędnych pouczeń, a stosownie do okoliczności zwrócić uwagę na celowość ustanowienia pełnomocnika procesowego (art. 212 § 2 k.p.c.).

Przewodniczący w tym celu został wyposażony w instrumenty procesowe, takie jak możliwość wydawania zarządzeń przed rozprawą dla jej przygotowania i sprawnego przeprowadzenia. Jako przykład można podać zarządzenie dotyczące wniesienia przez uczestnika odpowiedzi na wniosek i pism przygotowawczych (art. 205¹ k.p.c.) ze względu na fakt, że w postępowaniu nieprocesowym wniesienie odpowiedzi na wniosek jest obowiązkowe, tylko gdy przewodniczący tak zarządzi, zadawania pytań uczestnikom i ustalenia faktów spornych (art. 212 k.p.c.), nakazania osobistego stawiennictwa (art. 216 k.p.c.), czy dotyczące łączenia lub rozdzielenia spraw dla sprawnego rozstrzygnięcia (art. 218 i 219 k.p.c.).

Jednocześnie należy zauważyć, że sąd powinien zapobiegać nadużywaniu praw procesowych uczestników postępowania. Uczestnik może wprawdzie powoływać okoliczności faktyczne i dowody w sytuacji braku zarządzenia posiedzenia przygotowawczego aż do zamknięcia rozprawy (art. 205¹² § 2 k.p.c.), jednakże w razie powołania ich później, niż mógł to uczynić, naraża się na ich pominięcie⁵³.

⁵³ K. Weitz, *System...*, s. 25.

Celem uniknięcia nadużycia prawa procesowego został wprowadzony system dyskrecjonalizmu sędziowskiego⁵⁴.

Uchwała SN z 11.12.2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014/9, poz. 87:

Nieobecność strony wywołana długotrwałą chorobą nie uzasadnia odroczenia rozprawy, jeżeli w okolicznościach sprawy wniosek o odroczenie rozprawy stanowi nadużycie praw procesowych.

Istnieje także wiele środków dyscyplinujących uczestników dla realizacji tej zasady: możliwość nałożenia na strony kosztów postępowania wywołanych niesumiennym lub oczywiście niewłaściwym postępowaniem – art. 103 k.p.c., zobowiązanie do wniesienia pism przygotowawczych pod rygorem niemożności powoływania dowodów w dalszym toku postępowania – art. 207 § 3 k.p.c. [nieaktualna regulacja – obecnie art. 205³ § 2 k.p.c.], ukaranie strony grzywną za brak wykonywania zarządzeń i postanowień bez usprawiedliwionych powodów – art. 475 k.p.c. czy też możliwość pominięcia dowodów – art. 217 § 1 i 2 k.p.c. [regulacje obecnie uchylone].

2.2.10. Zasada ustności i pisemności

Zasada ta dotyczy formy czynności procesowych dokonywanych w postępowaniu. W procesie dominuje zasada ustności, jako że dla bezpośredniego zetknięcia się zarówno ze stronami procesowymi, jak i z materiałem procesowym czynności powinny być dokonywane w formie ustnej. Zaś w postępowaniu nieprocesowym ze względu na brak obowiązkowych rozpraw ustność doznaje ograniczeń. Sąd często wydaje rozstrzygnięcie co do istoty sprawy bez przeprowadzenia ustnej i jawnej rozprawy zapewniającej najlepszy kontakt z uczestnikami postępowania.

Zasada ta uzupełniona jest przez formę pisemną czynności procesowych. Istota tej zasady polega na umożliwieniu sądowi zapoznania się z materiałem dowodowym i faktycznym stanem sprawy w formie pisemnej.

Zgodnie z art. 210 § 1 k.p.c. rozprawa rozpoczyna się od ustnego zgłoszenia przez powoda i pozwanego żądań i wniosków oraz przedstawienia twierdzeń i dowodów na ich poparcie. Każda strona jest zobowiązana do złożenia oświadczeń co do twierdzeń strony przeciwnej dotyczących faktów. Strona jest przy tym obowiązana wyszczególnić fakty, którym zaprzecza (art. 210 § 2 k.p.c.).

Nie cały tok postępowania przebiega rygorystycznie w tej formie. Pisemność pozwala sądowi na analizę treści pism procesowych i przyjęcie odpowiedniego stanowiska. Utrwala także tok postępowania w formie protokołów.

⁵⁴ A. Torbus, *Problem nadużycia uprawnień procesowych przez strony w projekcie nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Reforma...*, red. K. Markiewicz, s. 220.

Wszczęcie postępowania odbywa się w formie pisemnej, jaką jest wniosek (art. 511 k.p.c.). Także poza rozprawą ustawodawca wprowadza czynności w formie pisemnej. W ten właśnie sposób składane są wnioski oraz oświadczenia stron (np. interwencja uboczna, przypozwanie, apelacja, skarga kasacyjna). W dalszym toku instancji pisemność ma jeszcze większe znaczenie, gdyż sąd drugiej instancji opiera się na materiale zebranym w postępowaniu rozpoznawczym przed sądem pierwszej instancji.

W postępowaniu nieprocesowym przeważa forma pisemna – art. 514 § 1 k.p.c. mówi, że rozprawa odbywa się tylko w wypadkach wskazanych przez przepisy Kodeksu postępowania cywilnego (czyli realizuje się tu zasada ustności przez przytaczanie wzajemnie swoich twierdzeń i wniosków), ale to nie oznacza, że na posiedzeniach jawnych uczestnicy tej zasady nie realizują, bo sąd do głosu ich dopuszcza.

Ważne jest, że czynności uczestników dokonywane na piśmie powinny spełniać wymogi formalne, aby były skuteczne.

2.2.11. Zasada formalizmu procesowego

Formalizm w odróżnieniu od zasady dowolności trybu postępowania (jak np. przed sądem polubownym) odnosi się do wszystkich czynności, które są dokonywane w toku postępowania.

Zasada ta określa ich formę, miejsce i czas dokonania. Zorganizowanie pod względem formalnym postępowania cywilnego jest niezbędne dla jego prawidłowego przeprowadzenia. Inaczej mówiąc, aby dana czynność mogła wywrzeć zamierzone skutki prawne, powinna zostać dokonana w oznaczonej formie, miejscu oraz czasie.

Forma czynności procesowych stron jest przewidziana w wielu przepisach Kodeksu postępowania cywilnego (pod rygorem ich nieważności – przede wszystkim forma pisma procesowego – art. 126 k.p.c., wniosku – art. 511 k.p.c., apelacji – art. 368 k.p.c.).

Podstawowym miejscem dokonywania czynności procesowych jest siedziba sądu, jednak także od tej zasady dopuszczalne są wyjątki, np. przy pomocy prawnej (art. 239 k.p.c.).

W niektórych przypadkach określony został także czas dokonywania określonych czynności, zwłaszcza ze względu na terminy ustawowe, np. termin wniesienia apelacji (art. 369 § 1 i 1¹ k.p.c.), czy terminy wyznaczone przez sąd.

W Kodeksie postępowania cywilnego został przyjęty umiarkowany formalizm, co oznacza, że rygory nałożone na podmioty postępowania mają racjonalny charak-

ter i w przypadku powstania uchybień istnieje możliwość ich usunięcia (np. przywrócenia terminu). Zasadą jest, że czynności procesowe mogą być odwoływane w sposób nieskrępowany, ale tylko do czasu.

Taka możliwość istnieje, dopóki czynności nie wywołały skutków polegających na wydaniu orzeczenia, co także jest elementem formalizmu procesowego.

Postępowanie nieprocesowe jest jeszcze mniej sformalizowane niż proces. Zaznacza się to w postępowaniu opiekuńczym i w tych sprawach, w których sąd działa z urzędu. Wówczas braki formalne czynności dokonywanych przez uczestników postępowania nie mogą tamować biegu sprawy. Niemniej także w tym postępowaniu zasada umiarkowanego formalizmu obowiązuje, istnieje obowiązek przestrzegania warunków przypisanych dla czynności procesowych sądu i uczestników postępowania.

2.3. Nadużycie prawa procesowego

Niezależnie od regulacji zawartej w art. 3 k.p.c., wskazującej na obowiązek rzetelnego działania, tj. że strony i uczestnicy postępowania obowiązani są dokonywać czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, dawać wyjaśnienia co do okoliczności sprawy zgodnie z prawdą i bez zatajania czegokolwiek oraz przedstawiać dowody (co znajduje także odzwierciedlenie w art. 45 Konstytucji RP czy art. 6 EKPC i art. 14 ust. 1 MPPOiP), ustawodawca zdecydował się wprowadzić klauzulę generalną zakazującą nadużywania praw procesowych. Zgodnie z nowo dodanym art. 4¹ k.p.c. z uprawnienia przewidzianego w przepisach postępowania stronom i uczestnikom postępowania nie wolno czynić użytku niezgodnego z celem, dla którego je ustanowiono (nadużycie prawa procesowego). Na mocy art. 13 § 2 k.p.c. klauzula ta będzie dotyczyć także uczestników postępowania nieprocesowego. Jak już na gruncie wcześniejszego orzecznictwa wskazywał Sąd Najwyższy, sformułowanie w art. 3 k.p.c. klauzuli dobrych obyczajów nie oznacza stosowania tej klauzuli tak jak rozumiana jest ona w prawie materialnym, tj. jako zawierającej odesłanie do norm pozaprawnych, lecz jako przyjęcie reguły, że strony i uczestnicy postępowania przy dokonywaniu czynności procesowych powinni kierować się obowiązującymi przepisami i nie nadużywać swoich uprawnień. Uznanie przez sąd, że wykonanie przez stronę uprawnienia procesowego stanowi nadużycie praw procesowych, może nastąpić tylko na podstawie wnikliwej oceny okoliczności sprawy, w pełni uzasadniającej stwierdzenie, że działanie strony jest podyktowane nierzetelnym – odmiennym od przewidzianego i akceptowanego przez ustawę – celem, a w szczególności zamiarem utrudnienia lub przedłużenia postępowania⁵⁵. Dlatego środki procesowe mające na celu zagwarantowanie uczestnikom realizacji ich uprawnień powinny być wykorzystywane w spo-

⁵⁵ Postanowienie SN z 21.07.2015 r., III UZ 3/15, LEX nr 1925809.

sób właściwy, służący rzeczywiście temu celowi, a nierzetelne postępowanie uczestnika może uzasadniać odpowiednią reakcję sądu (m.in. wyrok SN z 1.06.2000 r., I CKN 64/00, OSNC 2000/12, poz. 227).

Ustawodawca po raz pierwszy uregulował sankcje grożące za nadużywanie uprawnień procesowych. Zgodnie z art. 226² § 1 k.p.c. ilekroć zachowanie strony w świetle okoliczności sprawy wskazuje na nadużycie przez nią prawa procesowego, sąd poucza ją o możliwości zastosowania wobec niej środków. W przypadku gdy sąd stwierdzi nadużycie przez stronę prawa procesowego, może w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie stronę nadużywającą skazać na grzywnę; niezależnie od wyniku sprawy, odpowiednio do spowodowanej tym nadużyciem prawa procesowego zwłoki w jej rozpoznaniu, włożyć na stronę nadużywającą obowiązek zwrotu kosztów w części większej, niż wskazywałby wynik sprawy, a nawet zwrotu kosztów w całości; zaś na wniosek strony przeciwnej przyznać od strony nadużywającej koszty procesu podwyższone odpowiednio do spowodowanego tym nadużyciem zwiększenia nakładu pracy strony przeciwnej na prowadzenie sprawy, nie więcej jednak niż dwukrotnie, czy podwyższyć stopę odsetek zasądzonych od strony, której nadużycie spowodowało zwłokę w rozpoznaniu sprawy, za czas odpowiadający tej zwłoce, z tym że stopa może zostać podwyższona nie więcej niż dwukrotnie. Przepisów o maksymalnej dopuszczalnej wysokości odsetek ustawowych za opóźnienie się nie stosuje.

Ustawodawca jednocześnie wskazał, że obstrukcje powodujące nadużywanie przez stronę jej uprawnień procesowych są podejmowane na podstawie i w granicach prawa procesowego (uprawnienia do wytoczenia powództwa, uprawnienia do wniesienia zażalenia itd.), ale nie zmierzają jednak do osiągnięcia celu, w którym odpowiednie instytucje procesowe zostały ustanowione. Są to m.in.: wnoszenie jako pozwu pisma niezawierającego żądania rozpoznania sprawy sądowej, wnoszenie pozwu oczywiście bezzasadnego, wnoszenie szeregu wniosków o wyłączenie sędziego, wnoszenie szeregu zażaleń w tym samym lub zbliżonym przedmiocie czy wnoszenie szeregu wniosków o sprostowanie, uzupełnienie lub wykładnię wyroku.

Nadużycie prawa procesowego może być badane tylko w konkretnym stanie faktycznym.

Wyrok SN z 25.03.2015 r., II CSK 443/14, LEX nr 1730599:

Korzystanie przez stronę z uprawnień procesowych nie może powodować ograniczenia uprawnień procesowych strony przeciwnej. Przyjęcie przez sąd, że skorzystanie przez stronę z uprawnień procesowego stanowi nadużycie praw procesowych, może nastąpić tylko na podstawie dogłębnej oceny okoliczności sprawy, w pełni uzasadniającej ustalenie, że działanie strony jest podyktowane nierzetelnym celem, a w szczególności zamiarem utrudnienia lub przedłużenia postępowania, czego można dokonać przez porównanie celu uprawnienia procesowego ze zna-

zeniem wykorzystania go w konkretny sposób. Odmowa zatem skorzystania przez stronę z uprawnienia procesowego, jako wyjątek od zasady realizowania go, wymaga wystąpienia w sprawie szczególnych okoliczności.

W dotychczasowym orzecznictwie wskazywano już na możliwość nadużywania uprawnień procesowych i nierzetelne postępowanie uczestników postępowania w sytuacji wykorzystywania uprawnień procesowych w innych celach niż osiągnięcie właściwego rozstrzygnięcia.

 Wyrok SN z 23.05.2013 r., II CSK 250/12, OSCN 2014/1, poz. 8:
Postanowienie sądu drugiej instancji, zmieniające postanowienie sądu pierwszej instancji i oddalające zarzut braku jurysdykcji krajowej, nie wiąże Sądu Najwyższego przy rozpoznawaniu skargi kasacyjnej od wydanego w tej sprawie wyroku. Podniesienie przez pozwanego, który w układzie zbiorowym pracy zgodził się, aby w sporach o roszczenia związane ze służbą na statku morskim jurysdykcję miały sądy miejsca zamieszkania pracowników objętych układem, sprzecznego z tą klauzulą zarzutu braku jurysdykcji, może być uznane za nadużycie praw procesowych, powodujące (...) bezskuteczność [tego zarzutu].

 Wyrok SN z 11.05.2018 r., II CSK 457/17, LEX nr 2486818:
Wykorzystywanie przez stronę uprawnienia do żądania odroczenia rozprawy w celu opóźnienia postępowania stanowi naruszenie powinności działania w postępowaniu w sposób rzetelny i zgodny z zasadą lojalności wobec strony przeciwnej (art. 3 k.p.c.). Takie działanie stanowi nadużycie uprawnień procesowych i nie korzysta z ochrony.

 Uchwała SN z 11.12.2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014/9, poz. 87:
Nieobecność strony wywołana długotrwałą chorobą nie uzasadnia odroczenia rozprawy, jeżeli w okolicznościach sprawy wniosek o odroczenie rozprawy stanowi nadużycie praw procesowych.

 Postanowienie SN z 16.06.2016 r., V CSK 649/15, OSNC 2017/3, poz. 37:
Podejmowanie przez stronę czynności procesowych niezgodnie z ich celem i funkcją stanowi działanie sprzeczne z dobrymi obyczajami (art. 3 k.p.c.). Wielokrotne składanie przez stronę wniosków o wyłączenie sędziego, opartych na tych samych ogólnikowych zarzutach, niedających się zweryfikować i w sposób oczywisty godzących w powagę sądu, jest nadużyciem praw procesowych.

2.4. Przesłanki postępowania nieprocesowego

Pojęcie przesłanki procesowej pojawiło się po raz pierwszy w XIX w. Do postępowania cywilnego wprowadził je O. Bülow w 1868 r.

Przesłanka procesowa to okoliczność, od której istnienia bądź nieistnienia jest uzależniona prawidłowość dokonanej czynności procesowej albo prawidłowość postępowania cywilnego, a nawet jego ważność. Zbigniew Resich wyraźnie podkreśla, że przesłanką postępowania jest okoliczność przewidziana przez prawo procesowe, od której istnienia lub nieistnienia uzależniona jest prawidłowość dokonanej czynności procesowej bądź prawidłowość postępowania cywilnego, a w pewnych wypadkach ważność postępowania cywilnego⁵⁶. Przesłanki postępowania cywilnego zwykło się dzielić na formalne (procesowe) i merytoryczne⁵⁷.

Przesłanki formalne warunkują prawidłowy tok postępowania, zaś przesłanki merytoryczne – osiągnięcie celu, do którego zmierza to postępowanie, a zatem odnoszą się do przedmiotu postępowania. Brak przesłanki formalnej wywołuje skutki tylko w sferze procesowej. Skutki te mogą wyrażać się w odrzuceniu wniosku, przekazaniu sprawy do właściwego trybu lub sądu itp. **Przesłanki merytoryczne** (interes prawny, legitymacja procesowa) wiążą się z przedmiotem postępowania, dlatego następstwem ich braku jest z reguły oddalenie żądania zawartego w akcie wszczynającym postępowanie (pozwie lub wniosku) jako bezzasadnego z materialnego punktu widzenia.

W związku z różnymi możliwościami podziału przesłanek formalnych warto zwrócić uwagę na przesłanki dodatnie i ujemne, czyli przeszkody procesowe. Są one okolicznościami, których istnienie lub nieistnienie czyni dopuszczalnym lub niedopuszczalnym wszczęcie i rozpoznanie sprawy przez sąd.

Przesłanki formalne (procesowe) mają dodatnie znaczenie, gdy istnieją, co ma np. miejsce przy stwierdzeniu dopuszczalności jurysdykcji krajowej. O ujemnych przesłankach postępowania jako o przeszkodach procesowych mówimy w odwrotnej sytuacji. Taka sytuacja zachodzi w razie braku dopuszczalności jurysdykcji krajowej, braku dopuszczalności drogi postępowania cywilnego lub istnienia powagi rzeczy osądzonej, zawisłości sporu – faktu toczącego się postępowania w identycznej sprawie między tymi samymi podmiotami.

Najważniejszy jest podział przesłanek procesowych (formalnych) według kryterium skutku, jaki wywołuje istnienie lub brak danej przesłanki. Przy uwzględnieniu tego kryterium możliwy jest podział omawianych przesłanek na bezwzględne i względne.

Procesowe (formalne) to okoliczności warunkujące dopuszczalność wszczęcia postępowania i – zgodnie z jego celem – rozpoznania sprawy w formie procesowej, w wyniku pełnienia przez sąd funkcji ochrony prawnej. Odnoszą się do samego postępowania w sposób generalny (procesowego i nieprocesowego/rozpoznawczego,

⁵⁶ Z. Resich [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie...*, s. 54.

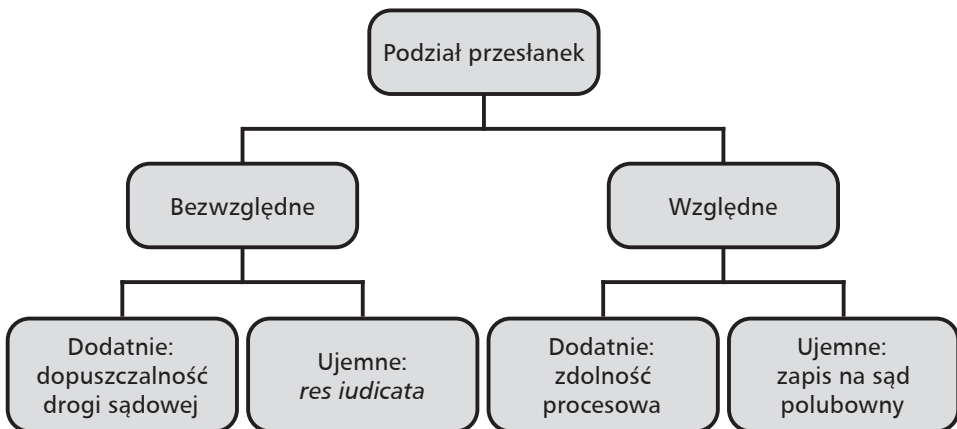
⁵⁷ Szerzej Z. Resich, *Przesłanki procesowe*, Warszawa 1966, s. 28 i n.

zabezpieczającego i egzekucyjnego). Brak tych przesłanek ma różne konsekwencje, np. odrzucenie wniosku *a limine* lub w toku procesu i nieważność postępowania, przekazania sprawy innemu sądowi. Warto też podkreślić, że według H. Trammera⁵⁸ przesłanki procesowe pokrywają się w zasadzie pod względem swojej treści z treścią zarzutów formalnych procesowych.

Merytoryczne (materialne) warunkują skuteczność postępowania w konkretnym przypadku, a więc osiągnięcia celu, dla którego dane postępowanie zostało wszczęte. Innymi słowy, odnoszą się one do przedmiotu postępowania (np. legitymacji procesowej, uprawnienia do wszczęcia postępowania w postępowaniu nieprocesowym wiążącego się z interesem prawnym).

Następstwem ich braku będzie zazwyczaj oddalenie przez sąd żądania wniosku.

Schemat 1. Podział przesłanek procesowych

Bezwzględne przesłanki procesowe są wskazane podobnie jak w procesie w art. 379 i 1099 k.p.c. Są to zatem na tyle istotne okoliczności faktyczne, że ich wystąpienie powoduje nieważność postępowania⁵⁹. W postępowaniu nieprocesowym występują w zasadzie te same przesłanki procesowe, jednak ich zakres jest inaczej określony.

Bezwzględnymi przesłankami postępowania nieprocesowego są następujące okoliczności:

- 1) dopuszczalność drogi sądowej – istotna o tyle, że więcej spraw niż w trybie procesowym przekazanych jest do postępowania nieprocesowego mocą poszczegól-

⁵⁸ Szerzej H. Trammer, *Następcza bezprzedmiotowość procesu cywilnego*, Warszawa 1950, s. 20 i n.

⁵⁹ Szerzej W. Siedlecki, *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 84 i n.; Z. Resich, *Przesłanki...*, s. 32 i n.

- nych ustaw, jak np. ustawą – Prawo spółdzielcze, ustawą – Prawo o aktach stanu cywilnego⁶⁰;
- 2) zdolność sądowa lub procesowa i należyte umocowanie pełnomocnika uczestnika – jeżeli uczestnik nie miał zdolności sądowej lub procesowej, organu powołanego do jego reprezentowania lub przedstawiciela ustawowego albo gdy pełnomocnik uczestnika nie był należyście umocowany, zachodzi nieważność postępowania, przesłanka ta dotyczy uczestników postępowania, których dotyczy skutki tego postępowania;
 - 3) *lis pendens* lub *res iudicata* – nie jest dopuszczalne prowadzenie kolejnego postępowania, jeżeli w tej samej sprawie między tymi samymi uczestnikami toczy się sprawa wcześniej wszczęta albo jeżeli sprawa taka została już prawomocnie osądzona;
 - 4) skład sądu orzekającego sprzeczny z przepisami prawa albo udział w rozpoznaniu sprawy sędziego wyłączonego z mocy ustawy;
 - 5) pozbawienie uczestnika możliwości obrony swoich praw;
 - 6) orzekanie przez sąd rejonowy w sprawie, w której sąd okręgowy jest właściwy – dotyczy to spraw o ubezwłasnowolnienie, które należą do właściwości sądów okręgowych (art. 507 i 544 § 1 k.p.c.);
 - 7) istnienie jurysdykcji krajowej w sprawie.

Wskazane tu przesłanki o charakterze podmiotowym odnoszą się nie do przeciwstawnych stron, ale do uczestników postępowania. Zatem mówimy o zdolności sądowej lub procesowej uczestników postępowania.

Natomiast w przypadku właściwości sądu okręgowego wartość przedmiotu sprawy nie ma znaczenia, gdyż nie ona, ale szczególna regulacja decyduje o właściwości tego sądu.

Przesłanki te są brane pod uwagę przez sąd z urzędu w każdym stanie sprawy.

Względne przesłanki procesowe są silniej związane ze szczególnym charakterem poszczególnych trybów postępowania rozpoznawczego i brane pod rozwagę przez sąd na wniosek uczestników postępowania lub z urzędu. Braki w ich zakresie mogą być usunięte, tj. konwalidowane.

Względne przesłanki postępowania to:

- 1) właściwy tryb postępowania,
- 2) właściwość sądu poza wskazaniem art. 379 pkt 6 k.p.c.,
- 3) zapis na sąd polubowny,
- 4) kaucja aktoryczna.

⁶⁰ Droga sądowa zaliczana jest do przesłanek procesowych. Jest jedną z przewidzianych przez prawo okoliczności, od których istnienia lub nieistnienia uzależnione jest wszczęcie i przeprowadzenie postępowania w sprawie. Przesłanka ta uzależnia dopuszczalność wyrokowania. W hierarchii przesłanek procesowych droga sądowa zaliczana jest do najważniejszych – Z. Resich, *Przesłanki...*, s. 115 i n.

Wyraźną dopuszczalność stosowania zapisu na sąd polubowny przewidywał dawny Kodeks postępowania niespornego⁶¹. Także na gruncie obowiązującego Kodeksu postępowania cywilnego we wcześniej obowiązującym stanie prawnym możliwe było przyjęcie stanowiska o dopuszczalności zawarcia zapisu na sąd polubowny jedynie w zakresie spraw rozpoznawanych w trybie procesowym. W obecnym stanie prawnym w zakresie wynikającym z art. 1157 k.p.c. możliwe jest poddanie pod rozstrzygnięcie sądu polubownego zarówno spraw rozpoznawanych przez sądy państwowe w trybie procesowym, jak i nieprocesowym. Wynika to z treści art. 1165 § 1 k.p.c., który w razie wniesienia do sądu sprawy dotyczącej sporu objętego zapisem na sąd polubowny przewiduje odrzucenie pozwu lub wniosku o wszczęcie postępowania nieprocesowego.

Przykład:

Rozstrzygnięciu sądu polubownego podlegać mogą sprawy rozpoznawane w trybie nieprocesowym, w których uczestnicy postępowania mogą swobodnie rozporządzać prawem, tj. sprawy o zniesienie współwłasności, sprawy o dział spadku czy o podział majątku wspólnego małżonków po ustaniu wspólności majątkowej.

Orzeczenie SN z 7.03.1979 r., III CRN 10/79, OSNCP 1979/10, poz. 197:

Małżonkowie mogą poddać rozstrzygnięciu przez sąd polubowny spór o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej, a w tym także spór o ustalenie nierównych udziałów w majątku wspólnym.

Natomiast w przypadku kaucji aktorycznej w obecnym stanie prawnym zgodnie z brzmieniem art. 1128 k.p.c. przepisy o niej stosuje się odpowiednio do trybu nieprocesowego. Uprawnienie w przedmiocie zgłoszenia żądania o złożenie kaucji aktorycznej przysługuje każdemu uczestnikowi postępowania nieprocesowego w stosunku do wnioskodawcy, a także względem innego uczestnika w razie sprzeczności stanowisk między nimi – niemającym miejsca zamieszkania bądź zwykłego pobytu lub siedziby na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej albo innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej. Jeżeli żądanie zabezpieczenia kosztów zgłasza kilku uczestników, sąd może wydać łączne postanowienie, wskazując łączną kwotę kaucji,

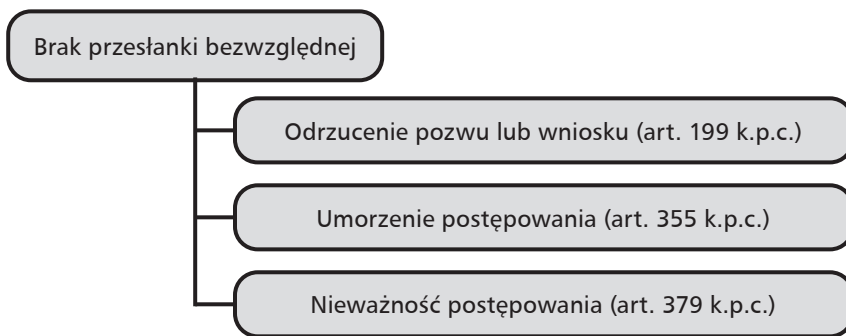
⁶¹ Regulację taką zawierał art. 22 d.k.p.n., według którego roszczenia majątkowe będące przedmiotem sprawy, która należała do postępowania niespornego, można było poddać pod rozstrzygnięcie sądu polubownego. Nie został on wprowadzie zamieszczony w obowiązującym Kodeksie postępowania cywilnego, nie oznacza to jednak zmiany dotychczasowego stanu prawnego. Należy bowiem mieć na uwadze, że w ówczesnym stanie prawnym postępowanie niesporne (obecnie nieprocesowe) było unormowane w odrębnym akcie prawnym, zaś instytucja sądu polubownego była unormowana w ówczesnym Kodeksie postępowania cywilnego, i zastosowanie jej do spraw podlegających rozpoznaniu przez sąd powszechny w postępowaniu unormowanym przez Kodeks postępowania niespornego wymagało zamieszczenia w tym kodeksie odrębnego przepisu. Kodeks postępowania cywilnego z 17.11.1964 r. objął zakresem swojej regulacji nie tylko postępowanie rozpoznawcze w procesie (część pierwsza, księga pierwsza), lecz także w postępowaniu nieprocesowym (księga druga), natomiast przepisy dotyczące sądu polubownego zostały objęte odrębną księgą mającą w trybie art. 13 § 2 k.p.c. odpowiednie zastosowanie.

lub wydać odrębne postanowienia, w których oznaczy wysokość kaucji dla każdego uczestnika⁶².

Powód nie ma obowiązku składania kaucji zgodnie z art. 1120 pkt 3 k.p.c. w sprawach małżeńskich niemajątkowych, którymi w trybie nieprocesowym będą sprawy: o zezwolenie na zawarcie małżeństwa (art. 561 § 1 i 2 k.p.c.), o zwolnienie od obowiązku złożenia urzędowi stanu cywilnego dokumentu potrzebnego do zawarcia małżeństwa (art. 562 k.p.c.), o zezwolenie na złożenie przez pełnomocnika oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński (art. 563 k.p.c.), o rozstrzygnięcie o istotnych niemajątkowych sprawach rodziny w braku porozumienia małżonków (art. 565 § 1 k.p.c.) oraz o separację na zgodny wniosek małżonków (art. 567¹ k.p.c.) i zniesienie separacji (art. 567⁴ k.p.c.).

Ponadto w postępowaniu nieprocesowym występuje szczególnego rodzaju przesłanka merytoryczna, jaką jest posiadanie interesu prawnego do wzięcia udziału w toczącym się postępowaniu i do jego wszczęcia⁶³. Należy zaznaczyć, że uprawnienie to w niektórych postępowaniach będzie przysługiwać tylko określonym podmiotom⁶⁴. Sytuacja taka będzie mieć miejsce przede wszystkim w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie. Skutkiem braku posiadania interesu prawnego będzie w takiej sytuacji oddalenie przez sąd żądania wniosku o wszczęcie tego postępowania. Sąd zatem orzeka merytorycznie, ale w sposób negatywny ze względu na brak uprawnienia materialnoprawnego. W wielu sytuacjach w zależności od rodzaju sprawy w postępowaniu nieprocesowym prawo materialne może dodatkowo stanowić przesłanki materialne niezbędne do wszczęcia i prowadzenia postępowania.

Schemat 2. Skutki braku przesłanki bezwzględnej

⁶² J. Ciszewski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 5, *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012, komentarz do art. 1128, s. 375.

⁶³ Przesłankę tę można uznać za odpowiednik legitymacji procesowej w procesie – szerzej T. Rowiński, *Interes prawny w procesie cywilnym i w postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 1971, s. 140 i n.

⁶⁴ W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 1977, s. 133–134, stwierdza, że legitymacja procesowa jest szczególnym uprawnieniem wynikającym z określonej sytuacji materialnoprawnej.

Rozdział 3

SĄD I INNE ORGANY W POSTĘPOWANIU NIEPROCESOWYM

Literatura

- Allerhand M., *Nieważność wyroku z powodu nienależytego obsadzenia sądu*, Lwów 1909
- Amielańczyk K., Zawrot J., *Nemo iudex in causa sua. Wyłączenie sędziego w polskim postępowaniu cywilnym*, GSP 2011, t. XXVI
- Arkuszevska A.M., *Pozycja procesowa referendarza sądowego – de lege lata i de lege ferenda*, „Iustitia” 2015/3
- Arkuszevska A.M., *Referendarz sądowy w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011
- Bądkowski A., *Sąd w obliczu zagadnienia śmierci*, DPP 1948/8
- Bełczącki R.M., Kocon M., *Kognicja sądu wieczystoksięgowego – kwestie proceduralne*, PS 2011/10
- Berutowicz W., *Funkcja postępowania cywilnego w Polsce Ludowej [w:] Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego. Zbiór studiów*, red. J. Jodłowski, Ossolineum 1974
- Bieniek G., *Kognicja sądu wieczystoksięgowego w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, NPN 1999/4
- Czeszejko-Sochacki Z., *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, PiP 1997/11–12
- Człowiekowska J., *Prawo do sądu jako publiczne prawo podmiotowe*, PIPWI UJ 2006/5
- Dąbrowski S., *Ustrojowa pozycja sędziego [w:] Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. 2, Warszawa 2011
- Dolecki H., *Ingerencja sądu opiekuńczego w wykonywanie władzy rodzicielskiej*, Warszawa 1983
- Ereciński T., *Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1981
- Ereciński T., Weitz K., *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, PS 2005/10
- Felski T., *Zakres orzekania sądu pierwszej instancji w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku*, AUNC 1990/196
- Fierich K.F., *Nauka o sądach cywilnych i procedura cywilna*, Kraków 1898–1901
- Glapiński B., *Sąd to sąd, referendarz to referendarz*, „Rzeczpospolita” 2008/147
- Gołąb S., *Zarys polskiego procesu cywilnego. Zeszyt pierwszy. Jurysdykcja sądów powszechnych*, Kraków 1932
- Góra-Błaszczkowska A., *Kognicja sądu wieczystoksięgowego [w:] Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. 1, Warszawa 2011

- Górski A., *Uwagi o sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości przez Sąd Najwyższy* [w:] *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. 2, Warszawa 2011
- Grzybowski M., *Rola sądów i charakter orzeczeń sądowych w sprawach wyborczych* [w:] *Trzecia władza. Sądy i trybunały w Polsce. Materiały Jubileuszowego L Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego. Gdynia, 24–26 kwietnia 2008 roku*, red. A. Szmyt, Gdańsk 2008
- Gudowski J., *Droga sądowa w sprawach o rozgraniczenie nieruchomości (na tle prawa geodezyjnego i kartograficznego)*, PS 1995/2
- Gudowski J., *Głos w dyskusji* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego. Materiały Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Postępowania Cywilnego. Se-rock k. Warszawy 24–26 września 2009 r.*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010
- Gudowski J., „Inny skład” sądu pierwszej instancji przy ponownym rozpoznaniu sprawy, „Palestra” 1989/11–12
- Janiszewska B., *Zadania sądu opiekuńczego w świetle przepisów ustawy o ochronie zdrowia psychicznego*, RiP 2008/9–10
- Jankowski J., *Czasowa niedopuszczalność drogi sądowej – istota i skutki*, AUL 1982/9
- Jankowski J., *Ewolucja unormowań i poglądów doktryny na temat wypadków czasowej niedopuszczalności drogi sądowej* [w:] *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, t. 1, Warszawa 2011
- Jankowski J., *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego, cz. 1, Postępowanie rozpoznawcze, cz. 2*, M. Praw. 2004/20
- Jędrejek G., *Skład sądu w sprawie o zmianę zawartego w wyroku rozwodowym orzeczenia o władzy rodzicielskiej (art. 509 k.p.c.)*, St. Praw. KUL 2009/4
- Jędrzejewska M., *Możliwość i zakres ograniczenia obowiązków sędzięgo*, PS 1995/1
- Jędrzejewska M., *Ogólne zagadnienia postępowania nieprocesowego w świetle praktyki sądowej i doktryny*, ZNIBPS 1987/25
- Józefowicz A., *Nadzór sądu opiekuńczego o charakterze interwencyjnym*, NP 1969/1
- Knoppek K., *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w postępowaniu cywilnym, „Ius Novum”* 2014/1
- Knoppek K., *Zmierzch zasady prawdy obiektywnej w procesie cywilnym*, „Palestra” 2005/1–2
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2012
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1, Artykuły 1–366*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 3, Artykuły 506–729*, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2011
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 1 i 2, Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 3, Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, Warszawa 2012
- Kodeks postępowania cywilnego, t. 2, Komentarz do artykułów 367–505³⁷*, red. K. Piasecki, Warszawa 2010